

૩૪૬૪

પેટે બોલુ પંચી.
ભાષાંતરકર્તા, લલભાઈ ખ. માસતર.

નવી આવૃત્તી
શુધારા તથા વધારા સાથે.

છપાવો પ્રગટ કરનાર
એમ. મીસ્ત્રીની કંપની, કોટ, મુંબઈ.

પેટે ઓલુ પંચી.
ભાષાંતરકર્તા, હજીભાઈ ખ. માસતર.

નવી આવૃત્તી
દુધારા તથા વધારા સાથ.

છપાવી પ્રગટ કરનાર
એમ. મીસ્ત્રીની કુંપની, કોટ, મુંબઈ.

આ પુસ્તક સંબંધી સર્વે હકો પ્રગટ કરનારાઓએ સ્વાધીન રાખી નોંધાવ્યા છે.

પ્રસ્તાવના.

સુખી કિવાં દુઃખી હૈયાતીના જોઈતા પુરતા નિભા-
વમાટે જેમ અમ પાણીની જરૂરિયાત એવી કે તે વના
લગારે ચાલે એવું નહિ, તેમજ વળી સુખી દુઃખી જીવ-
ગીની પ્રત્યેક ઘડી, ઝડપથી અને સડસડાત ગમતી રીતે
વહી શકે એટલા માટે મનોરંજક કાહાણી કીસ્સાના સારા
પ્રકારે રચાયલાં પુસ્તકોની ખરેજ જરૂરિયાત છે. અત્યાર
સુધીમાં પ્રસિદ્ધ પામેલા તેમજ લોકીક સ્તુતી મેળવેલાં
ખીખાં પુસ્તકો વિષે જમે એ કહો, પણ જેટલે બોલુ
પંચીને તેમની સંક્ર માહેલું એક ગણ્યુ એટલે એને
પુરતો ધનસાક મળ્યો એમ કહેવાય નહિ.

જેટલે બોલુ પંચી તે ખરેજ પરોપકારી પંચી છે.
જેમ કાફીના પગલાણો નહિ સુમાર તેમ આપણા
મહાત્મા જેટલે બોલુ પંચીના અખુટ પ્રપંચનો નહિ ઠગ.
એ પ્રપંચ માત્ર રમુજ અને નિર્દોષ છે અને એજ મોટી
ખુબીથી દરેક જીવડાનો તે દરેક પ્રસંગે સોખતી થવા લાયક
ગણાઈ ચુકો છે. નવડા તેમજ ખિમાર ચોરડામાં તો
અમૂલ્ય અને અતૂલ્ય ખજાણો છે, જે વિચારની સામેતી
એની પેહેલી આવૃત્તિનો પુરતો ખપ પછવાડેથી થય
તેનો દાખલો આપી શકીએ છિયે અને આશા રા
છિયે કે આ નવાં નાનાં સાહસને પ્રજાનો પુરતો આશ
મળશે તો કોઈ ટુક મુદતમાં એના ખીખા ભાગો ગુજર
જેખાસે હસ્તી દેખશે.

સાંકળ્યું.

પ્રકરણ ૧ છું.

વેલેનતાઈનનો જન્મ ; તેની કેળવણી તેનાં)
માખાપ; તેના ખાપનું કવખતનું મરણ. } ૧

પ્રકરણ ૨ જી.

એક મોટા જાદુગરની અજાયબ મનશકિત ; તેનો } ... ૪
હુમર શિખવાની વેલેનતાઈનમાં ઉલત.

પ્રકરણ ૩ જી.

વેલેનતાઈનની હુમર શિખવામાં અપજતા; તેનો }
પેહલો જાહેર દેખાવ; રાજદુવારી ગેરઈનસાફતું } ... ૯
અજાયબ જેવું ઉઘાડું પડવું; ખુનામરફી ને હુ-
લડનું નરમ પડવું.

પ્રકરણ ૪ થું.

માવતરની કાલજી; ખુદા જોહોન કાકાનો ગભરાટ } ... ૨૩
એક કન્યાની દામાનને ડાગ.

પ્રકરણ ૫ મું.

કાળા પોશાકવાળા ગ્રહસ્થની મોટી સખાવત..... ૩૭

પ્રકરણ ૬ હું.

જોહન કાકાનો મીત્ર; તેનાં સગાંઘાળાં; બે બેમા- }
હુમ ખાતર પાડનારાં; એક પ્રખ્યાત કચરાપટી. } .. ૪૧

પ્રકરણ ૭ મું.

એક કુટુંબી મંડળીની છુપી મસલત તથા } ૫૨
ત્યાં થયેલો ફેડાવ.

પ્રકરણ ૮ મું.

ભેદી જપ્તિ ; એક ગ્રહસ્થનું વિચારમાં }
ગીરકૃતાર થવું ; ઇતાલીઅન ઓપેરાના } .....
સ્તેજ ઉપર વેલેનતાઈનનો દેખાવ.

પ્રકરણ ૯ મું.

વેલેનતાઈનનો એક નાટકશાળામાં દેખાવ.....૬૯

પ્રકરણ ૧૦ મું.

વેલેનતાઈનનો ગ્રહાણુ ઉપરનો દેખાવ. ૮૦

પ્રકરણ ૧૧ મું.

વેલેનતાઈનની ખિલાડીઓ.....૯૭

પ્રકરણ ૧૨ મું.

કુટુંબીઓનો ગભરાટ; વેલેનતાઈનનો }
લીલાંઉખાણામાં અતિ રમુજ દેખાવ. } ૧૦૯

પ્રકરણ ૧૩ મું.

વેલેનતાઈનનું ગીલ્દહાલ તરફ રવાના થવું; ત્યાં }
ગોગ અને માગોગ નામના એ અસલી લડવૈયા- }
ઓનાં પુટળાંના મોંઢિમાંથી તેનું અવાજ કાઢવું; } ...૧૨૦
અને ત્યાર પછી કોમન કાઉન્સિલની કચેરીમાં }
જવું.

પ્રકરણ ૧૪ મું.

વૉલતરનો ગભરાટ; તેનાં પાપી મનની દુર્દશા.....૧૨૯

પ્રકરણ ૧૫ મું.

મેનને નવાં રેહેઠાણે લઈ જવું..... ૧૩૬

પેટેખોલુ પંચી.

પ્રકરણ ૧ હું.

વેલેનતાઇનનો જન્મ, તેની કેળવણી, તેનાં માખાપ, તેના પાપનું કવખતનું મરણ.

ઇંગ્લેન્ડ મધ્યે સફેદ પ્રાંતમાહેલાં એક પ્રાચીન અને વસતીવાલાં શહેરમાં જોનાધન વોલ નામે એક ચાલાક પંડીત રહેતો હતો. તે પંડીત ઝડપથી એક સારી પુંછ એકઠી કરવા દરેક ચીજમાં હાથ ધાળતો, પણ તે કમનસાપે કશામા ફાવી શકતો નહતો; કારણ કે તે એક કામની પછવાડે જાઝો વાર ખંતીથી વળગી રહેતો ન હતો.

જ્યારે તે પચીસ વરસની વયે પોહોંચ્યો ત્યારે મીસ પેનીલોપ લાંગ નાંમની એક જુવાન નાર ઉપર તેની મોહોખત દોડી. તે સ્ત્રીનો કાકો એટલો માતખર હતો કે ગોયા પૈસાની તેને ત્યાં ટંકશાલ ચાલતી હતી. એ કાકા કાકી શિવાએ મીસ પેનીલોપનું બીજું કોઇ સગું ન હતું. તેણીની એ તમામ હકીકતની ખખર જોનાધનને પડી હતી; તેથી તે મીસ પેનીલોપને હાથ ફરી રાખવાને તેના જીગરમાં કાલજ ઉત્પન થઇ; સખખ, તે એવું સમજતો હતો કે અગર તેથી તે તવંગર નહિ થાય તોપણ તેણીનાં કુટુંબમાં દોલત એટલી હતી કે મોડે વેહેલે તે દોલત તેનીજ થવાની.

એવા વિચારથી જોનાધન આસ્તે આસ્તે મીસ યે-
નીલોપ સાથ વાત ચીતનો વેહેવાર ચલાવવા લાગ્યો. પેહેલ-
વેહેલે હવા ઉપર વાત ચાલી, અને તે પછી સેંત જેમ્સના
દેવલના પાદરીની શુભાષાન કરવાની ઢપ ઉપર ગયા મારાયા
કે જે બાબદમાં બંધે ખખરદાર હોવાથી ધણે લાંબો વખત
નીકળી ગયો, અને સેવટે જ્યારે બંધેને જીદાં પડવાનો
વખત આવી પહોંચ્યો ત્યારે તેઓ ડહાપણ વાપરી છુટાં
પડ્યાં. બીજી સાંહાંજરે કેડાવ પ્રમાણે બંધે પાછાં મળ્યાં,
મેટલે જોનાધને પાછી કાંઈ ગોફતેગો ચાલુ કીધી અને
એ રવેશે ઉલટથી તે કામ તેણે લગભગ પંદર વરસવેર
ચાલુ રાખ્યું. એમ એટલી લાંબી મુદતવેર દીલ કરવાનો
સખખ એ હતો કે જોનાધન એક ખનાવની રાહ જોનો
હતો કે જે ખનવાથી બંધે પછવાડેથી સુખ જોય. આકેખત
છેક પંદર વરસ જેવી લાંબી મુદતે તેની ઉમેદ ખર આવી,
યાને યેનીલોપે પોતે તેમનાં લગનની વાત છેડી કે
જેથી તેણીના કાકા કાકીની હજીર સેતાબીથી તેમના
નેકાહ બંધાયા ; અને ખાર મહીનાની સેવટે તેમને એક
પુત્ર અવતર્યો કે જે ઉપર જોનાધન અતિશય મોહોખત
કરતો હતો.

પૈસાટકાની બાબદમાં જોનાધન ઠીક નિવડ્યો નહિ;
તેનું કારણ આગળ કહ્યું તેમ એક કામ પાછળ ખરાખર
વળગી રહી ખાર પાડવાનું તે સમજતો ન હતો ; એટલુંજ
નહિ પણ તે મુખાંઈથી નાની રકમના પૈસાને કુછ બી-
સાડમાં ગણતો નહતો. ૨૦૦) રૂપીઆ જેવી રકમની
તે કાંઈ ઘરકાર કરતો નહિ. એવી રકમ તો પાછી લેવાની
કાંઈ પણ આશા વગર બેધડક લોકોને વગર રસીતે તે
હજીકી આપતો. આ રીતથી તે હંમેશા ગરીબી હાલતમાં
રહેતો. જેમ વધારે પૈસા તેના હાથમાં આવતા તેમ વધારે

તે ખર્ચ કરતો અને અલખતાં એમ કરવાથી તે કરજમાં ને કરજમાં દુબેલો રહેતો.

હવે જ્યારે જોહુન કાકાએ તેનામાં એ રવેશની ખરાબ ખાશીઅત જોઈ ત્યારે એવી કઢંગી ટેવ શુધારવાના અગત્યપણા વિશે તેને સમજાવ્યો, અને ખચીત તેના કહેવાથી જોનાધન ઉપર સારી અસર થઈ. તે વખત પછી કોઈને પણ તે એક પાવલી કે અરધો પણ ધીરતો ન હતો ; યા કોઈની હુંડીબી શ્વીકારતો ન હતો. પણ એ રવેશનો સુધારો ફક્ત એક માસ સુધી તેનામાં ચાલુ રહ્યો ; કારણ કે એ મુદતની અંદર તેના એક મિત્રને પૈસાની અગત્ય પડવાથી તેણે જામીન થઈ કોઈ પાસથી તેને નાણાં અપાવ્યાં ; પણ તે નાણાં તેના મિત્રથી યા પોતાથી પાછાં અદા કરી શકાયાં નહિ એટલે તેને અને મિત્ર બંધેને જલમાં જવાની ફરજ પડી.

જોનાધનનો દીકરો વેલેનતાઈન કાંઈ એટલો મોટો ન હતો કે તે પોતાના પીતાને છોડાવી શકે ; તોપણ આ વાતતો ખરીજ છે કે આ વખતે તેણેજ પોતાના પાપને જલમાંથી બહાર કઢાવ્યો ; સખખ, જોહુન કાકાએ ફક્ત તે છોકરાને ખાતરજ અને તેનીજ મારફતે રૂપીઆ આપી જોનાધનનો છુટકો કીધો.

આ નામોસીથી જોનાધન ઉપર મજબુત અસર થઈ, કારણ કે હવે તે કોઈને પણ મદદ કરતો નહિ, અને જે મદદ કરતો તો રોકડ પૈસાનીજ કરતો ; પણ કોઈ ખાતર કોઈને પણ સહી આપતો નહિ.

એમ કરતાં જ્યારે વેલેનતાઈન નવ વરસની વયે પુ-
જ્યો ત્યારે જોહુન કાકાએ તેને હેનરી પાલ નામના એક પાદરી વિસ્તાદના હાથ હેઠળ કેળવણી લેવા મુક્યો. તે પાદરી ખચ્ચરવાળ હતો, અને તેની વરસ દહાડાની આવક

૩૫૦૦) કરતાં વધુ ન હતી. તેની નિશાળ ન્યુમારકીતની પડોસમાં હતી. તે ઉદાર મનનો પુરુષ હતો, અને સદ્ગુણની પાપદમા તે એટલો તો નેક હતો કે તે લુચ્ચાર્ધનું કામ જાતે તો કરતો ન હતો, પણ કોઈને કાંઈ ખુરંકામ કરતાં જોતો એટલે તે પોતાનું દિલ કચવાવતો હતો.

વેલેનતાઈન તેની ઈસકોલમાં વરસ પાંચ રહ્યો એટલે કાંઈ દરિયાર્ધ તપાસ કરવા જતાં તેનો પાપ દરિયામાં દુખ્યો, જેથી તેની માનાં દુઃખ અને વિલાપનો કાંઈ પાર ન રહ્યો; અને તેણીનાં દુઃખમાં કાંઈક દિલાસો આવે એમાટે તેણીએ વેલેનતાઈનને ઈસકોલેથી ઉઠાડી પોતાની આગળ ધરમાં રાખ્યો.

પાપ વગરના વેલેનતાઈનને પણ અતિશય ગમ લાગ્યો ખરો; પણ તે ગમ વખત જતાં તે ભુલી ગયો. તેની માવતરને જોઈત કાકાએ કાંઈક સાલીઆનું નકકી આપતું કંથું હતું. તેમાંથી તેણીની વેલેનતાઈનને કાંઈક લવાજમ આપતી કે જે મળવાથી વેલેનતાઈન પોતાના મનને ભાવે તેમ ખાવાપીવા અને મોજ મારવા લાગ્યો. એમ કરતાં બીજાં ચાર વરસ વહી ગયાં કેડે એક ખનાવ એવો ખન્યો કે જે જો ન ખનત તો વેલેનતાઈનની જીન્દગીનો આ મનોરંજક તથા રમુજ કિસ્સો કદી પણ લખાત યા વાંચવામાં આવત નહિ.

પ્રકરણ ૨ જી.

એક મોટા જાદુગરની અજાયબ મનશક્તિ, તેનો હુન્નર શિખવાની વેલેનતાઈનમાં ઉલત.

વેલેનતાઈનની જન્મ ભુમીમાં એક વેળા રોહરે નેપહસના રાજાના મજ્યાત જાદુગર તથા ચીન અને મ-

હાચીનના શેહનશાહને જાદુઈ હુમર દેખાડનાર ઉસ્તાદનું આવવું થયું. તેણે ત્યાં આવતાંજ આખાં શેહરમાં એવું આશાકાર કર્યું કે તે શેહરની જાણીતી ખુલ નામની ધર્મશાળામાં પોતાના જાદુઈ ખેત્રો કરનાર છે.

“હવે ખુલ” એક એવું મઠક હતું કે જ્યાં શેહરનાં બહેખાં લોકો રાત દીન આવજા કરતા હતા. તે બહેખાંઓ મધ્યે મીંઠ આચરનસાઈદ નામનો એક શખસ તેમનો આગેવાન તથા તેઓ સાથે વગ ધરાવનાર પુરૂષ હતો. આચરનસાઈદ એક વર્તમાન પત્રનો ઉપઅધિપતી તથા રીપોર્ટર હતો. તેનું મન પેલા જાદુગરે પોતાના હાથચાલાકીના ખેલનાં દર્શનથી હરી લીધું હતું. તે અધિપતી જાદુગર ઉપર એટલો પર્સન તથા મેહેરબાન થઈ ગયો કે તેણે ખીજી મદદ સાથે પોતાની ગાડી તે જાદુગરને વાપરવા આપી. એ રવેરાની પોતા ઉપર વરસાવેલી મેહેરબાનીના અવેજમાં પેલા જાદુગરે પોતાનો ખેલ જોવા મરજી પડે એટલી વખત તથા ચાહે એટલા ગ્રહસ્થો સાથે જવાની તેને એક તિકેત મોકળાવી હતી.

એમ કરતાં ખેલને મારે નેમેલો દિવસ આવી પહોંચ્યો. ખેલ શરૂ થયો પણ જાદુગરના ગભરાતનો કાંઈ સુમાર નહિ રહ્યો. તે “આદીઅન્સ” તરફ પોતાની અચરત ભરેલી નજર ફેંકવા લાગ્યો. એઠકો તમામ ખાલી. ગણે ગણે ને વિચાર કરે. આખાં “આદીઅન્સમાં” ૩૨) જન, વળી તે નાની સંખ્યામાં ૨૫) જન ખોદખાલનાટક તમામ થવા પછી જાદુગરે પોતાના ખેલ એ બહેખાં લોકોના આવજાવવાલી જગા ઉપર ફરીથી કરવાના વિચારને સદન્તર પોતાનાં મનમાંથી હાંકી કાઢ્યો.

આ તેનો ઠડાવ જ્યારે આચરનસાઈદને તેણે કહી જણાવ્યો ત્યારે તે ગ્રહસ્થે તેને તે ઠડાવથી હાથ ઉઠાવ-

વાને ધીરજ આપી સમજાવ્યો, અને જાણાવ્યું કે આવતો ખુબવાર ગામમાં રાખેતાની મોટી બજાર ભરવાનો દિવસ છે, અને તેટલા માટે આસપાસના ગરગામડેના નાના મોટા તમામ ખેડુતો તે દહાડે ગામમાં ભેગા થશે, અને વળી હું એક દિવસ આગમચથી યાને મંગળવારને દહાડેના મારાં વર્તમાન પત્રમાં તમારા ખેલ વિશે લંબાનથી સરામત કરી ટીકા કરશ કે જેથી કરીને “આદીઅન્સ” એટલું ભરશે કે કોઇને ઉભું રહેવાની પણ જગા મળશે નહિ. મારકેત હીલ ઉપરનું ‘કોનસર્ત હાઉસ’ હું બાડે લેવાની ગોઠવણ કરીશ, અને એમ કરશું તો જરૂર કરીને આપણને નફો થયા વગર રહેશે નહિ.

“અને જે નફો થશે તે આપણે બંધે સરખે ભાગે વહેંચી લઈશું.” સીનીઓર બદુગર ખોલ્યો.

સીનીઓરના આ ભરસા ભરેલા ખોલ ઉપરથી મીઠા આયરનસાઈદિ સર્વ જરૂરીઆત જોગ ખર્ચ કીધો. તેણે નાટકના ધરનું બાકું પોતે આપ્યું. ગાંઠના ખર્ચે હેંદખીલ છપાવ્યાં તેમજ રસતે રસતે તથા ગલી ગુચીએ મોટા “બ્લેકાર્દ” ચાંતાડ્યા ; અને મીનખતી તથા તેલની ખતી વગેરે તમામ ખર્ચ અતિશય કરી મુક્યો.

એમ કરતાં તેણે સર્વ રવેરાની તૈયારી અગમચથી કરી મુકી. ગામની બહાર બજાર મળવાનો દિવસ આવી પહોંચ્યો. સાંજના કલાક ૭ નો અમલ પણ થયો. લોકોનો સારો મેલવડો નાટકના ધર આગળ જમાવ થયો. સીનીઓર સાહેબની ખુશીનો કાંઈ અંત ન રહ્યો. ગરદી તો જોઈજ લેવી. ગણત્રીનો કાંઈ સુમાર નહિ. આંઠનો ટકોડો વાગ્યો. પરદો ઉઘાડ્યો. ખેલ શરૂ થયો. તે કલાક પણ સુધી ચાલ્યો. આખા ખેલમાં એક ભાગથી લોકો ધણાંજ હરત પાંખ્યાં; સીનીઓરની પેટમાંથી સાદ કાઢવાની

કુળાએ લોકોને હેખતાવી મુક્યાં. તેઓ તેનામાં કાંઈક દૈવીક શક્તિ છે એવું સમજ્યાં.

આ ખેલ પુરો થવા પછી સીનીઓર સર્વ આવક લઈ પોતાના મુકામ ઉપર ગયો. ત્યાં તેને તરત આયરન-સાઈદિ જઈ મળ્યો. “ઓ મેહરબાન સાહેબ,” સીનીઓર તેને જોઈ બોલ્યો, “હું તમારો સદાનો ઉપકારી થયો છું.” “એમ ના બોલો, સીનીઓર.” આયરનસાઈદિ બોલ્યો “કેમ તમારી ખાતરી થઈ કે મેં તમને ખરાબર કહ્યું હતું.” સીનીઓરે જવાબ દીધો, “પેલી તમારી જાહેર ખખર અને ટીકાથી આપણું કામ થઈ ગયું ; અને તે માટે તમારી સ્તુતી કરવાને મારી પાસ પુરતા બોલો પણ નથી. કેમ મેહરબાન કાંઈ લેશો ? આજ રાત્રે આપણે સાથે જમશું.” જમન પીરીશાયું. શરાબનાં ગ્લાસ પે-દર-પે ઉંચકાવા લાગ્યાં. આયરનસાઈદિ ગતર દોસ્ત જવા બની ગયા. તે જોઈ સીનીઓર બોલ્યો “કેમ ભાઈ, આ-જની આપણી માહાભારત ક્તેહની આવક આપણે હુમણાં વેંહેંચી લઈએ કે સહવારમાં ?” “જમ તારી મરજી બચ્યા,” અધીપતી સાહેબ દારની લેહરમા બોલ્યા.

“મારે તો કોઈપણ રીતે ભાર એછો કરવો જોઈએ,” સીનીઓર બોલ્યો ; “પણ હું ધારંચ કે સવારમાંજ આપણે તેમ કરશું.”

“તે-પ-ણ-ઠી-ક-છે,” આયરનસાઈદિ તાણી તોડીને બોલ્યો.

“સહવારમાં કેંટલા વાગે આવી શકશો ?”

“તારી મરજી પડે તે વખતે.”

“કાલે બપોરમાં કલાક ૧૨ ને અમલે તમારાથી આવવાનું બનશે હું ધારંચ ; વાસ્તે એટલા વખતમાં ત-માએ જે કાંઈ ખરચ્યું હોય તેની તથા જે કાંઈ બીલ

હજીર ચુકવવાનાં હોય તેની એક નોંધ તમો સાથે લેઈ આવવાની તસદી લેજો. હું સર્વ ચુકવી આપશ ; એટલુંજ નહિ પણ તમોએ વર્તમાન પત્રમાં જે સહુરે અથવા ટીકા કર્યા છે તેના ઉકડ તરીકે રૂ ૨૫) તમને વધારે બોલસ કરીને આપીશ. ”

“ એક કુતી પદમ પણ નહિ લેવાનો,” આચરન-સાઈદ બોલ્યો. “ તમે ગમે તે કરોની પણ સેવક તો એક કોડી, એક કુતી કો—કો—ઓ—ડી પણ નહિ લેવાનો.”

“ વાઈ હશે હું તમને અપમાન કરવા નથી માંગતો. નહિ લેશો તો બીજી રીત ધણી છે. પણ ચાલો હવે જરા બીજો લેવો,” સીનીઓરે કહ્યું.

પણ આચરનસાઈદ પીએ તે શું. પેટમાં એક ટીપાંની પણ જગા ખાકાત હોતે તો બીજાં બે ટીપાં પીતે પણ તે તો લોટપોટ ખની ગાડીમાં ધર ગયો.

બીજો દહાડે આચરનસાઈદ ઘેરાયલો ઉઠ્યો. કલાક ૧૨) નો સુમાર થયો. સીનીઓરને મળવા ગયો. પણ તેનું મુકામ ખાલી જણાયું. સીનીઓર-આનતોનીઓ-હોર-ચેરીઓ—દેબેલામેનીઆક કેઠે ગેપ થઈ ગયો. ગામ માંહેલું કોઈ પણ તેનો પટો આપી શક્યું નહિ. તેવણ તો પોતાના જદુર્ધ ઓજાર તથા પૈસા વગેરે ઉઠાવી ચાલતી પકડી ગયા. નામનો કાઈ પણ મુકી ગયા નહિ. નાટકનું ભાડું ખતી વગેરેના તમામ ખર્ચ આપણે આગળ વાંચ્યું તેમ એકલા આચરનસાઈદને માથે આવી પડ્યા. તે સર્વ ખર્ચ સાથ છેલ્લી રાતનાં જમણુંદાર વગેરે ખાધાપીધાનો ખર્ચબી તેનેજ સર ઝોંટયો. તે તમામ તેણે વગર બોલવે આપ્યો ફરણ તે બિહીધો કે રખેને નાટકની ખાખદનો પોતાનો સંબંધ લોકોમાં આશકારા પામે ; અને લોકો તેનીગમ આંગલી દેખાડે.

પ્રકરણ ૩ જી.

વેલેનતાઈનની હુનર શિખવામાં અપજતા; તેને
પેહેલો જાહેર દેખાવ; રાજકુવારી ગેરઈનસાફનું
અજાયબ જેવું ઉઘાડું પડવું; ખુનામરફી
ને હુલડનું નરમ પડવું.

જાદુગર સીનીઓરનો ખેલ જોવાને જે તમારાગીરો
એકઠા થયા હતા તેઓમાં આપણો વેલેનતાઈન પણ હતો.
તેણે તમામ ખેલ અતિશય ધ્યાનથી જોયો હતો. તે પેલા
સીનીઓરની પેટમાંથી ખોલવાની શક્તિથી વિશ્મય પામ્યો
હતો. અલખતાં, એથી તેનાં મન ઉપરતો એટલી અસર થઈ
હતી કે “વેનચીલોકવીસ્ત” (પેટમાંથી ખોલનાર) ખનવાની
તેની ખાહેસ્ત થઈ; અને તે તેનાથી ખની શકે એવું છે
કે નહિ તે જાણવાને તે જાદુગરને પારવણે અરજ કર-
વાનો ઠડાવ કીધો; પણ જ્યારે તેણે તે સીનીઓર સાહે-
ખની ગામમાંથી ગેખ થઈ જવાની ખખર મળી ત્યારે તે
વિચારમાં પડ્યો. પણ નિરાશ ન ખનતાં તે હુનર મેળવવાને
તેણે પોતે કોશીસ કીધી; અને સારાં ભાયગે તે કોશીસ
કરતાં તેને એવો સાર જાણાયો કે પેટમાંથી ખોલવાની
શક્તિ તેનામાં જાણાતી હતી, અને કે તે શક્તિને વધારે
ખિલવ્યાથી ફાયદો થશે. તે દર રોજ ખામદાદમાં ઉઠતો,
ખેતરમાં જતો, અને મોહોડું હિલવ્યા વગર પેટમાંથીજ
સાદ કાઢવાનો માહવરો પાડવાની કોશીસ કરતો; અને
આકેખત તેમાં તે તદન ફતેહ પામ્યો.

એ રીતે તજવીજ કરતાં તે વારંવાર અજબ થતો;
કારણ કે તેનામાં જે શક્તિ હતી તે તેનાં હાથમાં રહે
એવી ન હતી અને તેથી જે ખાનુએ તે સાદ મોકળવા

માંગતો હતો તેના કરતાં કોઈ બીજા બાળુએ તે જતો. પોતે આવી શક્તિ ધરાવતો હતો એ વિશેની ખાતરી થવાથી તે કામ પછવાડે લાગવાને તે ખંતી થયો અને છ મહીનાની અંદર તે શક્તિની લગામ તદ્દન તેના હાથમાં આવી.

હવે જે કોઈ તેને કહે મળતા તેઓને તે ચોંકાવી અચરતીમાં નાખતો. તે કોઈ રાખસને તેનાં નામથી હાક મારતો અને તે સાદ જાણે મોહોદલાની સાંમેની બાળુથી આવતો હોય એવું કરતો હતો. જે રસ્તામાં તેની આગળ કોઈ સ્ત્રીઓ ચાલતી હોય તો પછવાડેથી “હરખો કૂતરો” કરી ખુમ પાડતો, તથા તેવા કૂતરા જેવો આવાજ કાઢતો અને તેનીજ માફક હુબેહુબ રડતો હતો. જે કોઈ ખાલી ઘર આગળથી રાહદારીઓ પસાર થતા તો ખુન, ખુન, ચોર, ચોર, કરી તે મોટેથી પોકાર કરતો; અને એવામાં જે લોકોની પાસે ઘરના દરવાજા ભંગાવવામાં કૃતેહ પામતો તો અંદર જવા પછી ચોરડે-ચોરડે સાદ નાખી તેમને હંકારતો અને એ કામ તે એવી રીતે કરતો કે લોકો તે ધરને “ચંડાળ ઘર” કહેતા અને તેને ભુત ડાકણનું મઠક સમજતા.

એક વખત ગીરદહહાલ મધે ત્યાંના કમીશનરના મરણ બાદ તેની જગાપર કોઈ બીજો ચુંદી કાઢવાને મોટી મીતીન્ગ થઈ કે જ્યાં હજારો લોકો મત આપવાને વાસ્તે આવ્યાં હતાં. ત્યાં લોકોની લાગણી અતિશય ઉશકેરાયલી હતી અને થોડા વખતમાં ઉમેદવારોના મિત્રોથી “હોલ” ખીચોખીચ ભરાઈ ગયો હતો. જેવો “મેયર” ભેગા થયલાઓની નજદીક તે દિવસનાં કામકાજ વિશે બોલવાને શિર કરતો હતો એટલામાં વેલેનતાઈન ત્યાં દાખલ થયો; અને “મેયર” ના માચરાની નજદીક જઈ ઉભો અને ત્યાં એકદમ પોતાનું કામ ચલાવવાને તેણે શિર ડીધું.

પેહેલો ખોલનાર મીં કીદિલ હતો. તે એક ઘણોજ પાટલો અને મંડાયલાં નાકવાલો ગ્રહસ્થ હતો. અને કોઈ મીં જોખ સ્તોન નામના રાખસનું નામ આપવા આવ્યો હતો. તે ખોલ્યો. “ગ્રહસ્થો”-

“છટ, છટ,” વેલેનતાઈન “હોલની” સાંમેની ખા-જુએથી કોઈ ખોલતું હોય તેમ અવાજ ફેંકી ખોલ્યો.

“ગ્રહસ્થો,” મીં કીદિલ ભાર મુકી ખોલ્યો.

“તોખાહ, તોખાહ” વેલેનતાઈન સાદ બદલી ખોલ્યો.

“છટ, છટ,” કહો કે “તોખાહ તોખાહ” પણ ગ્રહસ્થ તરીકે કહું છું અને માંગી લઉં છું કે મને ખોલવામાં હરકત કરવી નહિ.

“મીં તીખ્સની દરકાર ના કરો, ચાલવાદો ત-મારું ખોલવું.” વેલેનતાઈન ખોલ્યો.

“હું તીખ્સ છે ! વાહવા;” મીં કીદિલ ધિક્કારથી ખોલ્યો. “એ મીં તીખ્સ છે, નહિ વાહું.”

“ના હું નહિ,” મીં તીખ્સ કે જે ઘણો આખરવાલો ગ્રહસ્થ હતો, અને પોતાની એકમારગુ અને સાદી રીતભાત માટે પ્રખ્યાત હતો તે ખોલ્યો.

“મને મીં તીખ્સ વિશે ઘણી અજાયબી લાગેછે, મીં કીદિલ ખોલ્યો, “અત્યાર સુધી હું મીં તીખ્સને એક એવો પુરૂષ સમજતો હતો કે—”

“નહિ; નહિ,” મીં તીખ્સે જવાબ દીધો, “હું કાંઈ ખોલ્યો નથી.”

“જો મીં તીખ્સ” મેયર ખોલ્યો, “યા કોઈ ખાજો ગ્રહસ્થ આ મંડળીમાં કાંઈ ખોલવાની ખાહેસ્ત કરતો હોય તો તેને તેમ કરવાની જલદીથી તક મલશે.”

“હું સોગંદ લઉં કહું છું કે હું કાંઈ ખોલ્યો નથી,” તીખ્સ ખોલ્યો.

આ વખતે “ચુપ, ચુપ,” ના પોકાર ઉડ્યા; અને મીં ક્રીદિલે પાછું યોલવા માંડ્યું;—“ગ્રહસ્થો, બહારની કાંઈ પણ બાબદ ધ્યાન ઉપર લીધા વગર મને મીં જો-બસ્તોનનું” નામ આપવાને મોટી ખુશી ઉપજે છે કે તે એક—”

“રાજ દુખાડનાર પુરૂષછે,” વેલેનતાઈન ગુચવાયલા અવાજે યોલ્યો.

“કેમ હવેબી હુંજકે,” મીં તીખસ ડોકું ટુણાવતો અને ખુશીથી મળકાતો યોલ્યો.

“હું જાણું છું એ અવાજ કોણનો છે તે” મીં ક્રીદિલ યોલ્યો. “એ સાદ પેલા “કનઝરવેતીવ” પક્ષ-વાલા મીં પ્રાઉનરીગનો છે, હા, એ તેનોજ સાદ છે.”

“શું?” મીં પ્રાઉનરીગ ધણેજ તપી જઈ યોલ્યો.

“શું!” મીં ક્રીદિલ આણકરાથી યોલ્યો.

“એટલુંજ યોલ, બસ એટલુંજ યોલ કે એ હું છું,” મીં પ્રાઉનરીગ યોલ્યો.

મેયર—મીં પ્રાઉનરીગ, આશા છે કે આ કે-કાણે સારી સહુકાઈથી ચાલશે.

મીં પ્રાઉનરીગ—એ શું યોલોચ? મારુંજ નામ શા ઉપરથી લેવા છો.

મીં ક્રીદિલ—એ કાંઈ પેહલીજ વખત એમ નથી બન્યું કે “કનઝરવેતીવ” પક્ષવાલાઓના પાંકાં કુ-કવાની મતલબથી મીં પ્રાઉનરીગ આવી મંડળીમાં આંચો છે; પણ એ હવે વધારે—

મીં પ્રાઉનરીગ—જીવની માફક સાચું કહ્યું કે ‘મેં કદી પણ મારા હોઠ ઉઘાડ્યા નથી. જોમેં ઉઘાડ્યા હોય.-

“બસ બસ, ઔરદર, ઔરદર, પ્રમુખ, પ્રમુખ” ના બાપોકાર અવાજ ઉઠ્યા, જેથી બ્રાહ્મીનરીગનું બોલવું કાંઈ સંભળાયું નહિ.”

મીં ક્રીદલ—ગ્રહસ્થો જોકે ઘણીજ શરમ ભરેલી રીતે મને હરકત થાય છે તોપણ જેમ હું કહેવા જતો હતો તેમ મીં સ્તોત્રનું નામ તમો આગળ કહેવાને હું ઘણીજ ખુશી છું. મીં સ્તોત્ર જેવો એક—”

વેલેનતાઈન એક સ્ત્રીનો અવાજ કાઠી વચમાં બોલી ઉઠ્યો, “એક ગદ્ધો !—ના, ના, એ નહિ જોઈએ એતો એક ખચ્ચર છે.”

આ વખતે આખી મંડળી કચવાઈને બોલી “શરમ છે શરમ.” પેલો ઉમેદવાર મીં સ્તોત્ર કાંઈ જવાબ આપવા ઉઠ્યો. મેચર સાહેબે પુલીસને બોલાવી. તે બોલ્યો, “અમલદારો ! પેલી બેશરમ ખુદીયાને જલદીથી ખડાર કાઢો !” એ હુકમ સાંભળી કેટલાક સિપાઈઓ જે બાજુએથી અવાજ આવ્યો હતો તે તરફ ગયા પણ ત્યાં જોય-શું કે કોઈ પણ ખુદી કે જીવાંન આરત હતી નહિ.

વેલેનતાઈન આરડાના એક બીજા ભાગ તરફ પોતાનો અવાજ નાખી અને “હુસ ” કુરી બોલ્યો, એટલે પેલા અમલદારો દોડતા તે તરફ ગયા, અને રસ્તામાં જે કોઈ “* ઇલેક્ટર” ઉભેલા હતા તેમને આચકા પડ્યા; પણ તેઓ તે બાજુએ ગયા એટલે વળી કોઈ ખુદીઆ લોકોની લીડની અંદર મોઢે મોઢે મરકેરી કરતી સંભળાઈ. તેણીના સાદ ઉપર વળી સિપાઈઓ દોડ્યા અને કોઈબી સ્ત્રી પકડાઈ નહિ તેથી ઘણીજ ચિરડાઈ ગયા. વળી “હુસ” કુરીને કોઈના સાદ તેઓને બીજા ભાગ ઉપર સંભળાયો. દોડતાકે સઘળા સિપાઈઓ તે તરફ ગયા. વળી તેઓના આચકાથી કેટલાક લોક તુટી પડ્યા અને અતિશય ગડબડ થઈ રહી.

* ચુંટણી કરનારા.

“બહાર કાઢે એ બુદ્ધી ડાકણને” મેયર ગુસ્સામાં આવી બોલ્યો.

“કાણને કાઢીએ, કોઈ કમખખત હાથમાં નહિ આવતુંની!” એક ખંધો જખરો સિપાઈ બોલ્યો. વળી કોઈ ખરખર હસ્યું; અને આ વખતનાં હસવામાં તો આખી મંડળીએ ભાગ લીધો. પેલા સિપાઈઓનાં ફોકલન, દોડ ધામ અને પછાડાથી લોકોમાં હસાહસ ચાલી રહી. “રે નીચ જીવડા,” મેયર બોલ્યો, “આ ચોરડામાંથી તારું કાણું કાં નહિ કરતો.”

“મને કોઈ છેડો ના!” વેલેનતાઇન બોલ્યો, “મને કોઈ છેડો ના, એટલે હું દપત પડીશ.” એ બોલતાં જ બાણે કોઈ બેશુદ્ધ થઈ પડતું હોય તેની કીકીઆરી સંભળાઈ. હવે તો સિપાઈઓની ખાતરી થઈ કે ખસ તે બુદ્ધીઆ બેશુદ્ધ થઈ એટલે તે જરૂર પકડાવાની, એ રીતે મુસ્તાક થઈ તે તરફ ધસ્યા, પણ વળી ચાત ખન્યા. આખરે મેયર બોલ્યો, “મરવા દેવો રાંડને; મરવા દેવો,” ત્યારે સિપાઈઓ નાખુશ દિલે જતા રહ્યા અને પાછું શાંત થઈ ગયું.

મીં ક્રિદ્દલ—દુશમનની નીચ યુક્તિ—(નહિ નહિ ! અને મોટે હસાહસ)—હું પાછું કહું છું ગ્રહસ્થો કે—

“તમે કોઈ મુર્ખા છો” વેલેનતાઇન, કાંઈ ચોર તરેહનો સાદ કાઢી બોલ્યો. આ સાંભળી વળી “હુએફ હુએફ, ખાંમોશ, ખાંમોશ”ના લોકોએ પોકાર કીધો.

મેયર—હવે જે કોઈ હરકત કરશે તેને હું જરૂર મરહુજ કરીશ.

વેલેનતાઇન—તારી તાકાત નહિ, બુદ્ધી.

મેયર—એ કાણુ, એ કાણુ બોલ્યું. હું તરત બાણવા માંગુ છું કે તે એવો કાણુ છે કે જે આ રવેરો કરવાની—”

વેલેનતાઈન—હિમ્મત કરેછે.

મેયર—હિમ્મત કરેછે, હા હિમ્મત કરે છે. કોઈ રાખસ એ ચંડાળને દેખાડી આપશે તેને હું રૂ ૫૦) આપીશ. આ પહે “ઇલેક્ટરોએ” એકમેક તરફ તગોતગ જોયું અને સઘળા અજાયબીમાં ગીરફતાર થયા. મેયર વળી ઉભો થયો, અને હવે આસ્તે સાદે બોલ્યો. “ગ્રહસ્થો, ખચીત આ તદ્દન શરમ ભરેલું છે. મારા આટલા અનુભવમાં આજના ખનાવ સાથે જરાબી સરખાવા જેવું કોઈ કાળે કાંઈ બન્યું નથી. એ કાણુ હરો !”

વેલેનતાઈન—જોનાથન સ્પ્રાલ તેવણ પોતે છે.

મેયર—અગરજો, તે-પણ નહિ, નહિ, મારી ખાતરી છે, મીં સ્પ્રાલ—

મીં જોનાથન—હું ખાતરીથી કહું છું કે મેં કાંઈબી હરકત કીધી નથી. હું સોગંદ લઈ કહું છું કે જે કોઈ માર્શ નામ દેછે તે પોતે કોઈ જખરો ગીચતખોર છે. તે કાંઈ ગ્રહસ્થ જણાતો નથી; અને હું એ તેના મોહોપર કહું છું.

મેયર—અલખતાં મારી ખાતરી છે કે એ કામ તમારું નથી. પણ હવે આશા છે કે તમે લોકો આપણું કામ ચાલવા દેશો.

મીં ક્રીદેલ જે હજુર ખુરસી ઉપરજ ઉત્તો તે પાછો બોલવા ઉઠ્યો.

મીં ક્રીદેલ—આ તકે કોઈનું દિલ દુખાય એવું હું બોલવા માંગતો નથી; પણ આટલું તો બોલવા દેશો કે કોઈ રાખસની વર્તાણુકથી મને ઘણી હરત ઉપજે છે.

“મીં મેક્સવેલ,” વેલેનતાઈન આ વખતે ખરાખર મીં ક્રીદેલના જવો સાદ કાઢી બોલ્યો.

“શું માર્શ નામ ?” એક ઠીંગણો રાખસ બોલ્યો. “હું મારો ખચાવ કરવાને તમો લોકો પાસેથી માગી

લઈં છું. મીં ક્રીદેલ માફં નામ બુલથી જાણાવેછે. (સા-
ખાસ) હું તેને તેનું બોલવું પાડું ખેંચવા કહું છું. (સાખા-
સ મેક્ષવેલ!) જે કાંઈ મારે કહેવું છે તે એજ કે હું—

“તું એક ગધેડો છે, બેસીજા મુંગોમુંગો,” મેક્ષવે-
લની ખરાબર પછવાડે અવાજ નાખી વેલેનતાઈન બોલ્યો.

આ ઉપરથી મેક્ષવેલ અતિશય ઉશ્કેરાઈ ગયો. તે
ફફરતો ચટકતો પોતાની પછવાડે ઉભેલા એક શખસ
તરફ ધસ્યો. તેની ઉપર તે ખરેજ શક લઈ ગયો. તે
તેને ઝોળખતો હતો. તેનું નામ એપ્રાહમ બુલ કરી
હતું. તેણે તેને ગરચીમાંથી પકડ્યો. પાસે ઉભેલા લોકો-
એ બુલે બુલું જાહેર કીધું કે મીં બુલ તદ્દન બેગુનાહ
હતો, પણ તેણે તેમનું માન્યું નહિ. અંતે સિપાઇઓ
તેને ઉંચકીને બહાર મોહલામાં મુકી આવ્યા.

હવે મેયર સમજ્યો કે આથી કરીને લોકો ઉપર
સારી અસર થશે. તે બોલ્યો કે આવા ફેજથી કોઈની
શખસ ફરીથી હરકત કરવાની હિમ્મત કરશે નહિ. તેણે
મીં ક્રીદેલને આગળ બોલવાને હાથવડે ઇશારત કીધી,
એટલે તે ગ્રહસ્થ ફરીથી બોલવાને વાસ્તે ઉભો થયો. તે
બોલ્યો, “ગ્રહસ્થો, નામ જાણી ન શકાય એવા કોઈ
શખસની—”

“બ્લેરની!” વેલેનતાઈન બોલ્યો.

“ચુપ”? મેયરે ચીરડાઈને એટલા જોરથી પગ અ-
ફાળ્યો કે આખો માંચરો ધુજી નીકળ્યો.

મીં ક્રીદેલ—ઈંગ્લાન્ડની નજર, નહિ એટલુંજ
નહિ પણ આખાં યુરોપની નજર—”

વેલેનતાઈન — એશિઆ, આફ્રિકા, અમેરિ-
કાની નજર—

મીં કૂદિલ—તમે ઉપર છે; અને હું કહેવાને શક્તિવાન છું કે કાંઈપણ વધારે—

“રક્ષાસ—જેવું,” વેલેનતાઈન એક પલમર જે નજદીકમાં ઉભેલો હતો તેનો સાદ કાઢી બોલ્યો.

મેયર—તોખાહ બોલ ! આ કેવો હીનપસ્તી ભરેલો દેખાવ આપણામાં ખનતો જોડ્યો છીએ. હું પુછું છું કે કોઈ મને મલતા થશે ? (“અલખત, અલખત” ના મોટા પોકાર.) ત્યારે હું તેમને મોટથી, હિન્મતથી, ભાર મુકીને, અને વળી જોડલી મારામાં ચાળાકી છે તે સઘળી ચાળાકીથી માંગી લઉં છું કે તેમ કરો. (“અમે કરશું, અમે કરશું ! ” “તોરી પક્ષવાલાઓને ધુળમાં રગડો.”)

એ રવેશે આટલા સુધી કામ ચાલવા પછી મેયર સાહેબે મીં કૂદિલને જણાવ્યું કે જો આવોજ મામલો ચાલુ રહેશે તો કામ હવે અટકવાની ફરજ પડશે ; અને મીં કૂદિલને તેનું બોલવું વાજબી જણાયાથી લોકોના ભારે ગોઘાટની વચ્ચે પોતાના ભાષાનનું સેવટ નીચલા શબ્દોમાં આણ્યું—“ગ્રહસ્થો, મારું બોલેલું સાંભળવાને ઈચ્છતા નથી તો હું કુકમાં મારા મીત્ર મીં સ્તોનનું નામ તમે નજદીક મુકવાને માંગી લઉં છું. એક કમીરાનર તરીકે મીં સ્તોનનો ખરોખરીઓ મળવો મુશકેલ છે.”

એ સખુનો નિકળતાંવાર “* લીખરલ ” ટોળીવાલાઓએ પોતાની ખુશાલી જણાવી ; અને તેમની વિરૂધ્ધની “● તોરી ” પક્ષવાળાઓએ “હીસ હીસ ” કરી મુક્યું.

ત્યાર પછી મીં મેક આયરલીન્ગ કોર્મ મીં સ્લેપનું નામ આપવા ઉઠ્યો. મીં સ્લેપ “તોરી ” પક્ષવાલો હતો ; પણ આયરલીન્ગ જેવો સ્લેપ વિશે કાંઈ બોલવા જતો હતો તેવાજ વેલેનતાઈન બોલ્યો

* ઈંગરેજ પારલામેન્ટ (રાજ્ય સભા) ના બે તર્જાં માહેલું એક છે.

“હવે ચાલો આપણે એનો ખદલો મેલવ્યે, હવે આપણે કીનો લેવો જાઈએ.”

“ગ્રહસ્થો.” મીં મેક આયરલીન્ગ ઓલ્યો.

“જો તમે ખરા ઈનસાન હોવોતો હવેથી કોઈખી ચકડોળ ‘લીખરલ’ ને ઓલવા દેવોના !” વેલેનતાઈન ઓલ્યો ; એટલું સાંભળતાંજ “લીખરલ” ટોળીવાલાઓએ મીં આયરલીન્ગ ઉપર પોતાનો ઉભરો ઉતાર્યો, કારણ કે તેઓ એવું સમજતા હતા કે તે મીતિન્ગમાં જો તોફાન મચ્યું હતું તે સમયે “તોરી” વાળાઓએ કર્યું હતું.

“ગ્રહસ્થો—ગ્રહસ્થો—ગ્રહસ્થો !” મેયર અચકી અચકી ઓલ્યો, “હું તમને તાકીદ કરું છું કે મારું સાંભળો. હું તમને ‘મજબૂત’ થઈ કહું છું કે હવે ચુપ રહો. (ઝોરદાર, ઝોરદાર ! પ્રમુખ, પ્રમુખ !) ખોદા ખાતર દુન્યામાં એવું આશાસ્ત્ર થવા ના દો કે આ જવાં મુઘ રેલાં વિદ્યા તેમજ કળા કૌશલવાલાં શેહેરમાંહેલાં લોકો ઝનુની, ખુખખ, મુખ્, અને ઘેલાં છે. (સાખાશીના પોકાર.) શું હું કાંઈજ ખીસાદમાં ગણાતો નથી કે ? (‘સાંભળો ભાઈઓ સાંભળો.’ ના પોકાર.) જો આ મીતિન્ગમાં જો હું પેહેલી ખુરશી ઉપર પેઠાધું તેના દરજ્જાનો મોલો કોઈખી રવેશે જાલવવાનો ઈરાદો મેં કીધો ન હોત તો આજ પહે એ મંડળી હું ખરખાસ્ત કરત. અગર હું હમણાં ખરખાસ્ત કરું તો કોઈ પણ એવું ગુમાન લઈ જ્યા વગર રહે નહિ કે મેયર લુચ્યાઓના ફેસાદથી ખિહીને ચોકચો ચા ગભરાયો છે. ઈનસાફ, ફકત ઈનસાફની નોક ખાતર જો આપણે આગળ કામ ચલાવવા માંગીએ તો તેમાં હવેથી હરકટ થવી જોઈએ નહિ.

મેયરના આ સુભાષિત ઓલવાથી લોકોમાં તહરાસ પેડા અને આખી મીતિન્ગમાં ચુપકીદી પંથરાઈ. મીં

મેક આયરલીન્ગ પાછો ઉઠયો, અને બોલ્યો “હું આશા રાખું કે મારી વર્તણુક સર્વેને પસંદ પડે એવી છે.”

“માત્ર “તોરી” પણ વાળાઓનેજ તે પસંદ છે !” વેલેનતાઈન બોલ્યો.

“અરે બોધ !” મેયર હાથમાં હાથ ભેરવી ધાંટો ટાંણી બોલ્યો—“હવે હું ખચીત કુહુંકું કે જે કોઈ એક શબ્દ પણ વચમાં બોલશે તેને પુલીસના હાથમાં આપીશ.”

વેલેનતાઈન આ વખત આંખે ઝોરડે “હું ! હું ! હું ! જવાદે” ના પોકાર નાખ્યા. તે સાંભળિ મેયર સા-
હેજના દિલમાં જાણે વિજલીનો આચકો આવ્યો હોય તેમ તે ચાંકીને બોલ્યો “એમજ છેતી, લેવો ત્યારે અ-
મલદારો તમે તમારી ફરજ બજાવો.”

ફોકટમાં સીપાઈઓ ઝોરડાની વચોવચમાં બદમાશોને પકડવાના હેતુથી આવી ઉભા. હસવાના મોઢા અવાજે તે નિકળ્યા કીધા; અને જ્યાં જ્યાં તેઓ જઈ ઉભા રહે ત્યાં ત્યાં તેમની પીઠ પછવાડેથી તે નિકળે. તેઓ બીચારા આણ્ણગમથી પેલી ગમ દોડ ધામ કરતા કંટાળી ગયા. તેઓ એટલાતો થાકી ગયા કે તેઓનાં મોંહ ઉપરથી પર-
સેવાના રેલા ટપકતા હતા. તેઓ પગ અફાળતા, હાથ હાલવતા, મુક્કી ગુમાવતા, અને પોતાની પાસે ઉભેલાઓ તરફ ગુસ્સાની નજરથી જોતા હતા. થોડેક વારે પાછી હસાહસને સોહોર ઉઠયો, અને મેયર સાહેબે તેમને ફરીથી તાકીદ કરી એટલે વળી બીચારા ધક્કા મુક્કી તથા હારમારમાં પડ્યા. આકેખત જીવપર આવી જઈને તેઓએ કોઈને પણ પકડી કાઢવાનો ખુલ્લો હેડાવ કર્યો; અને કોઈ મીઠી લીમ નામનો એક આખરદાર પદરખાણાવાલો તેમના ગુસ્સાના સપાટામાં આવી ગયો. તે બીચારો સિ-

પાઈઓ જે ઠાળા ધકેલામાં પડ્યા હતા, તેથી રમુજ મેળવતો અને હસતો માલમ પડ્યો હતો. મીંડ લીમે પોતાનું નિર્દોષપણું જાણાવ્યું; પણ તે ફોફટ ! બસ તેઓએ તેને હસતાં પકડ્યો હતો; અને તેટલાજ મુદ્દા ઉપરથી તેઓએ તેને દરવાજાની બહાર ધસડી લઈ જવાને તેની ઉપર જોર વાપડ્યું.

ખેંચાખેંચીમાં મીંડ લીમનાં કપડાંના ટુકડે ટુકડા થયા હતા. લીમ ઓરડા બહાર ખુશીથી જતે પણ “લીબરલ” ટોળીવાળાઓએ તેમ કરવા હીધું નહિ. તેઓ તેની મદદે દોડ્યા; અને આગમાં તેલ રેડવા વેલેનતાઈને એક અવાજે “લીબરલોને બહાર કાઢો” અને વળી બીજા સાદે “કનઝરવેતીયોને મારો લાત” કરી પોકાર મચાવ્યા; જેથી ત્યાં ફોફટ મુકી તેમજ લાકડી વગેરેના સપાટા ઝપોઝપ ચાલવા લાગ્યા, અને થોડા વખતમાં ત્યાં એક મોટું રમખાન મચી રહ્યું. મેચરતો એક ઉંચી તેબલ ઉપર ચઢીને લોકોને વારવા લાગ્યા.

ગરીબ બીચારા વેલેનતાઈનના આવાજની હવે જરૂર રહી નહિ. તેની મદદ વગર ‘ઇલેક્ટરો’એ ભારે સોહોર કરી મુક્યો હતો. તે હવે એક ઉંચા માચરા ઉપર ચઢી ઉભો એટલા માટે કે લોકોની મારામારી તથા કચડાકચડીમાંથી સહી સલામત રહે અને કે ત્યાંથી સંઘળો દેખાવ પોતાના જોવામાં લાવી મનને રમુજ આપે. હવે પેહેલીજ વેળા તેને જાણાયું કે લોકો ફક્ત રાજકુમારી બાપદ ઉપર જુદી જુદી ટોળીમાં વેહેંચાઈ જઈ પોતાનું કામ તકરારની હદમાં રાખવાને બદલે હાથે હાથ ઝપાઝપી ઉપર આવી ગયા હતા. મુકીના જરબ કોઈ દુશમન ઉપર લગાવવાની મતલબથી ઉચકાતા હતા એટલુંજ નહિ પણ પોતાના બચાવ ખાતર જ્યાં પડે ત્યાં અજમાવવામાં આ-

વતા હતા. તેને ઘણી રમુજ મળે એવું એ જોયું કે એક જગા ઉપર કેટલાક દેહસીઓનો જમાવ થયો હતો. તેઓ ખીચારા પોતાની મોટી દુમને લીધે અંકેક સાથ જોમ અને તેમ સંકોચરૂં ઉભા હતા. ખીજી ગમ લોકો ખુનપર આવી લડતા હતા. કોઈના નાકનું હેઠાણુ નહિ, તો કોઈની આંખ, તો કોઈના ઘાંત ગેપ હતા. કોઈની દહાડીના વાળ એક ગમથી ઉપડી ગયલા તો કોઈનું મોંહ લોહીથી લાલ રંગેલું દેખાતું હતું. કોઈ ધુળમાં પડી પોતાનાં ખચાવમાં જે કોઈ નજદીક આવતું તેને ઉંચા રાખેલા પગથી લાત લગાવતા હતા. કોઈ ખુનપર આવી સોહાર કરતા તો કોઈ રડા પીત અને દુઃખના પોકાર મારતા. જ્યોથી ઉઘર્ નહિ શકાતું હતું તેઓ ગમડતા, લાત ફેંકતા, અને પડયા પડયા પરાડા મારતા હતા. કેટલાક લોકો જ્યો પહાર નિકળવાને શક્તિવાન થયા હતા તેઓ લશકરી મઠક તરફ દોડી ગયા, અને સતાવાલાઓને ખખર આપી. ત્યાંથી તાપડતોખ ઘોડે સ્વારોની એક ટુકડી એક માણસેત સાથ ઉપલી તોફાનવાલી જગા ઉપર આવી લાગી. હવે પેલાં હોલનાં દરવાજા મજબુત બંધ હતા. માહેલા તોફાનીઓ તેમજ પહારનાં લોકોને સુજ પડે નહિ કે તે કેમ ઉંઘાડવા. મીં આલદરેદ જે પેલા માણસેતનું નામ હતું તેણે પાદશાહના નામમાં દરવાજા ભાંજવાને હુકમ આપ્યો. તેણે લશકરને અંદર દાખલ થવા કહ્યું; પણ મીં કોપલેન્દ જે પેલી ટુકડીનો વડો હતો તેને એક ઘરમાં લશકર લઈ જવાનું ઠીક લાગું નહિ તેથી તે પોતે પોતાની સાથ ત્રણ સિપાઈઓને લઈ અંદર ગયો. દરવાજા આગળ જે લોકો ઉભા હતા તે શિવાએ કોઈની નજર તેમની ઉપર પડી નહિ. તોફાનીઓની નજર પોતાના ખચાવમાં પોતાના હરીફો ઉપર ચોક્કસથી રાખેલી હતી.

પેલા સરદારે રંણસીગઢું ડુકવાને હુકમ કીધો કે જના અવાજથી લોકો ઉપર જોઈતી અસર થઈ.

“છોડો તમારી ખંદુક, છોડો સિપાઈઓ,” આલદરેદ માજીજીત બોલ્યો.

પેલા બહાદુર અમલદારને હસતું આવ્યું અને તેના હાથ હેઠળના સિપાઈઓ પણ અકેક તરફ આંખના પલકારા મારી પેલા આકરા માજીજીતની હસી કરતા હતા.

“અરે જોદા,” માજીજીત બોલ્યો, “કેમ સિપાઈઓ તમે શાથી મિહો છો ? બાદશાહનાં નામમાં હું તમને ફરીથી હુકમ કરું છું કે આ બલવાખોરોને ઠાર કરો ? ”

કોપલેન્દે પોતા ઉપર દરેકની નજર પડેલી જ્યારે જોઈ ત્યારે તેણે પોતાની ચક્રચકીત સમશીર ધમકી દેખાડવાને સાર હવામાં ફેરવી અને પછી દરવાજા તરફ તેની અણી કરી લોકોને બહાર નિકળવા ચેતાવ્યું ; જેથી લોકો સેતાબીથી તે જગા છોડી ગયા અને પાંચ મીનીટમાં ચોરડો તમામ ખાલી થઈ ગયો.

તમામ ફેસાદ ખલાસ થયા પછી એક લશકરી દરબાર ભરવામાં આવી કે જ્યાં પેલી લશકરી ટુકડીના જમાદાર કોપલેન્દની તપાસ ચાલી. તેની સામે પેલા આકરા સ્વભાવના આલદરેદે વાંક સામેત કરવાને કાંઈ કરવામાં બાકી રાખ્યું નહિ, પણ કોરડે તે જમાદારની તરફેણમાં એવો ચુકાદો કર્યો કે બલવાખોરો ઉપર વધારે ચાંપતા ઉપાય લેવાની કાંઈ ગરજ હતી નહિ. એ પછી દરબાર ખરખાસ્ત થઈ.

કેવા વેલેનતાઈનના પ્રતાપ !

માવતરની કાલજી—બુદા જોહોન કાકાનો ગભરાત
એક કન્યાની દામાનને ડાગ.

પેહેલે સપાટે લોકોમાં જાહેર દેખાવ કેવો અસરકારક
અને ક્તેહમંદ નિકળ્યો તે જાણી વેલેનતાઈનને અતિ-
શય હરખ ઉપજાવ્યો. તે ધર ગયો અને ત્યાં પેલા હાલ-
માંહેલા સિપાઈઓની ધરપકડ તથા લોકોની દોડાદોડ
તેમજ ખુમના અવાજ કરવા લાગ્યો, જેથી તેની
માવતર ચોંકી અને તેના દિલમાં દેવડાકણ આવેલાં છે
એવું સમજી. તેણીની પોતાના પેદર આગળ ગર્ભ અને
રડતી રડતી તેને જણાવ્યું કે વેલેનતાઈને જ્યાં છે ત્યાં
ધતુરો ખાધો છે, જોહોન કાકાએ તેને થંડી પાટી વેલે-
નતાઈનને પોતાની નજીક બોલાવ્યો, અને ધમકાવીને
પુછ્યું કે આ સર્વ ફેસાદની મતલબ શી?

“કયો ફેસાદ, કાકાજી?” વેલેનતાઈન બોલ્યો.

“કયો ફેસાદ!” જોહુન કાકા બોલ્યો, “કાં એ
ખધું; એ ખધી તારી ચાલ! એજતો.”

“કઈ ચાલ?” વેલેનતાઈન થંડે કલેજે બોલ્યો.

“કઈ ચાલ?” જોહુને પુછ્યું, “કેમ શું કાંઈ
દેવાનો થયો છે કે?”

“દેવાનો શાનો?” વેલેનતાઈન બોલ્યો.

“કોણ કહેછે કે હું દેવાનો છું. આપણે તો કાંઈ
જાણતા નથી.”

“તું તો કાંઈ જાણતો નથી?” જોહુન બોલ્યો,
“આ શું, તારી માવતર શું કહે છે. ધરમાં સોહોર ને
પોકાર શાનો કરી મુકે છે? ધ્યાન રાખજે ફરી એવું ક-
રીને તેણીને દુઃખ લગાડશે તો “મેદ હાઉસમાં” નખા-

વીરા. 'કમખખતી આવીછે કે ? તું આપો દહારો ગઈ કાલે ક્યાં કહારયો હતો ? શું કામમાં રોકાયો હતો ? "

"હું તો મીતીન્ગમાં ગયો હતો."

"મીતીન્ગમાં ? કાં, મીતીન્ગમાં શું કામ હતું ?

"નહિ કાકાજી, એટલા ગુસ્સે ના થાવો. હું તમને સમજું ખરેખર કહી દઈશ."

"ગુસ્સો કરું ! ગુસ્સો શાને માટે ? " જોહન બોલ્યો, "કહેનો, તું શું કહેવા માંગે છે."

આ તકે વેલેનતાઈને પોતાનો આગળા દિવસનો હવાલ વિગતવાર તમામ કહી સંભળાવ્યો. જે સાંભળતી વખત જોહન કાકા કલેજી ધરીને હસતા હતા ; અને જ્યારે ખમાતું ન હતું ત્યારે "બસબસ" કરી બોલતા હતા. પણ વેલેનતાઈન કાંઈ અચકતો નહિ. હસતાં હસતાં જ્યારે જોહન કાકા ઘણાજ ઘડી રાયા ત્યારે બોલતો બસકર ? ઝખાનને ખામોશી આપ, નાનકરા લુચ્ચા ! બસકર હવે. આ કેવું તેં લુચ્ચાઈતું કામ કીધું છે ? શું તને એવું કામ કરતાં જરા આચકો નહિ લાગ્યો ? જા નિકળ અહિંથી, અને ખપરદાર જે ફરીથી એમ કી-ધુંચ તો ?

કાકાનો હુકમ સાંભળી વેલેનતાઈન ઓરડાની બહાર નિકળ્યો. નિકળ્યો ખરો પણ તે માત્ર બીચારી હાણાને સંધણીમાં તોપા પડાવો. સંધણીમાં તે પગ શું મુકે કે એક ચાર માસનાં નાનકરાં બાલકનો એક જુની પેટીમાંથી જી-રખેજીર રડવાનો પોકાર નિકળવા માંડ્યો. બીચારી હાણા તો ડંગ થઈ જોયાજ કરે, અને વેલેનતાઈન તેણીને ઉલટો દંમ કરે એટલે તે બીચારી આકરી ગાભરી પેટી ખોલે ; અંદર નહિ તો નીચે હશે ; નહિ તો પેટી પછ-વાડે હશે ; જોય જોય ને નિરાશ. એક ગમ જાય કે બીજી

ગમથી અવાજ નિકળે ; તે જોઈ તે ગભરાઈ અને સંધ-
ણીમાંથી બહાર નિકળી પડી ; કારણ તે સમજ કે બપર-
ચીખાનાંમાં કાંઈ ભુતનો ચારો છે.

નીચે એ રવેરો હાણાનો ગભરાત મચી રહ્યો
હતો ત્યારે વેલેનતાઇનની મા તેણીના પાપ સાથ વેલે-
નતાઇનને કેડે મોકલી દેવાને કાંઈ મનમુખો ચલાવતી
હતી. તેઓએ તેને મીં ગુદમેન નામના એક મિત્રને ઘર
લન્દનમાં મોકલવાનો ઠગાવ કર્યો, અને મુસાફરીની તૈયારી
કીધી. વેલેનતાઇનને એ વાત જણાવી. તે સાંભળી તે
અતિરાય ખુશી થયો.

બીજા દહાડે વેલેનતાઇન અને મીસીસ વોક્સ
કપડાં પેક કરવામાં રોકાયો જ્યારે જોહોન કાકા મીં
ગુદમેન ઉપર પત્ર લખવા બેઠા. તે રાત્રે વેલેનતાઇનને
ઉઘ આવ્યા નહિ ; તેનું બધું ધ્યાન મુસાફરી અને તેની
મજાદ ઉપર લાગેલું હતું. પામદાદમાં ૪ વાગતે તે ઉઠ્યો.
ઉપડવાના વખતને દોહોડ કલાક પાછી રહ્યો. જોહોન
કાકા વેલેનતાઇનને જોવા આવ્યો. તેનો એવો વિચાર
હતો કે જો વેલેનતાઇનની તખીયત મુસાફરીને લાયક
હોય તોજ તેને મોકળવો, નહિ તો હાલ તરત તો મોકુફ
રાખવું. નાસ્તો તૈયાર થયો. વેલેનતાઇનને કે મીસીસ
વોક્સને કાંઈ ખાવા ગમ્યું નહિ. ગાડીનો વખત થયો.
વેલેનતાઇન પોતાની માવતરને ભેટી કાકા સાથ બહાર
નિકળ્યો. મીસીસ વોક્સ કોઈ જાણે નહિ તેમ કપડાં
અને તાપી પેહેડી એક ગલીને નાકે જઈ ઉભી કે જ્યાંથી
ગાડી પસાર થવાની હતી.

“ ચાલો, જલદી બેસો ! ” ગાડી હાંકનાર બોલ્યો.

“ સાઈમન, ઘોડાની નાલ બરાબર તપાસી છે કે ? ”

“ બરાબર છે, સાહેબ, ” સાઈમન નાલ ફરીથી
તપાસતો બોલ્યો. આ વખતે ગાડીમાં માલ ભરાતો હતો.

“ચાલો મારો, મારો કુદકો, યેસો ગ્રહસ્થો !” ગાડી-
વાન યોદ્યો. વેલેનતાઇન પોતાના કાકાની મરજીથી
ગાડીની અંદર ખરાબર કોચખાત્રની પછવાડે પીઠ કરી બેઠો.

“મેહરખાની કરી મારી દીકરીને સંભાળજો” એક
ધરડી સ્ત્રી યોદ્યો.

“કાંઈ ફિકર નહિ,” ગાડીવાન યોદ્યો “કોઈને કાંઈ
અલવાર આવનાર નથી.”

“શુકાનાં,” ધરડી સ્ત્રી યોદ્યો “જા દીકરી, ખુદ
તારો નેગેહુખાન થજો. જલદી જતાંવાર કાગળ લખજો.”

“સંભાળજો !” ગાડી હાંકનાર યોદ્યો. “ઉછીત,
ઉછીત, ચાલ ઘોડા !” ઘોડાએ ચાલતી પકડી. પેલી ધરડી
સ્ત્રી પોતાની દીકરીને જતાં જોઈ જરથેજર રડી. જોહોન
કાકા પણ વેલેનતાઇનને વાસ્તે આંખમાં પાણી લાવ્યા.

“જગા નથી, ખાઈ જગા નથી !” ગાડીવાન
મોસીસ વોક્ષને એક ગલીને નાકે ઉભેલી જોઈ યોદ્યો.
એ યોલ સાંભળતાં વેલેનતાઇનનાં ધ્યાન તથા નજર
તેણીની તરફ ગયાં. તેણે તેણીને સલામ કીધી, જેના
જવાબમાં તેણીએ પોતાનાં આંગળાં ઉપર યોસા લીધા.

ખીચારા વેલેનતાઇનનું હૈડું ભરાઈ આવ્યું તેથી
ગાડીમાં પેહેલો કલાક તો વગર ખપરે ગયો. પણ કેટલેક
વારે તેને તક મળી. ઘોડા બદલવાનું ઠેકાણું આવ્યું. ગાડી
ઉભી રહી. તુલર કોચમેન નીચે ઉતર્યો. આપણો જંગી
વેલેનતાઇનખી ઉતર્યો. રસ્તા ઉપર એક હોતેલ હતું ત્યાં જરા
‘ફ્રેશ’ થવા સમજા ગયા. એ ચાર મીનીટમાં પાછા ફર્યા.
વેલેનતાઇનને હવે પોતાનાં કામ માટે ઉલટ આવી. “ઉ-
વીત, ઉવીત,” કોચમેન તુલર યોદ્યો. ઘોડા ચાળવા લાગ્યા.

“સખર, સખર, હો !” દુરથી એક અવાજ આ-
વતો હોય તેમ વેલેનતાઇન યોદ્યો.

“અરે કોઈ પછવાડે રહી ગયું છે, તુલર ” એક પાસેન્જર ગ્રહસ્થ બોલ્યો.

“એક જન દોડો તો,” તુલર બોલ્યો, “ ઠીક છે, ચાલ ઘોડા. એથી તે શિખરો કે વખતસર હુમ્મેશ ખરા-ખર હાજર કેમ રહેવું. એ રવેશો જો દરેક ઉતારને વાસતે હું ખોતી રહીશ તો મુસાફરી પુરી કરતાં પપ્પાડયું થઈ જાય.”

“અરે, સખર, સખર, સખર !” વેલેનતાઈન કોઈ હાંફતાં માણસનો અવાજ કાઢી બોલ્યો.

એક ડુંગર ઉપર ચઢ્યા પછી તુલર લગામ ખેંચી પાછો ફરી કોણુ છે તે જોવા લાગ્યો પણ કોઈ નજરે પડ્યું નહિ.

“ક્યાં છે તે ?” તુલરે પુછ્યું.

“ખાહીમાં !” વેલેનતાઈન પોતાનો અવાજ પછવાડે નાખી બોલ્યો.

“ખાહીમાં ?” તુલર બોલ્યો. “તો ખાહ ! પણ કેણી તરફ ?”

“પેલો !” વેલેનતાઈન બોલ્યો.

“રે, રે !” એક પાસેન્જર જે પાદરી હતો તે બોલ્યો.

“બીચારો રાખસ થાકી જવાને લીધે ખાહીમાં પડ્યો હશે. રે ભલા ગાડીવાન ! એ કેવું ખોટું છે, જરા ગાડી ઉભી તો રાખ !” કાંઈ અકસમાત ખનશે એવી ધાસ્તીથી તુલર તે પેસેન્જરને ખાહીમાંથી બહાર કાઢવા હઠલ ઉતર્યો ; અને, જો કે તે કાંઈ સેંકડો ફુત ડુંગરો નીચે ઉતર્યો પણ કોઈની કાંઈ નિશાન માલુમ પડી નહિ ; થાકીને હાંફતો હાંફતો પાછો ઉપર આવ્યો અને પુછ્યું કે “તે રાખસને કોઈએ દીડા છે ?”

“આપણે તો બા એક છોકરાને ઝાડી ચોલંગી આવતાં દીડા છે.” એક ઉતાર બોલ્યો.

તુલરે પાસેન્જર ખુક કાઢી, ઉતાર ગણ્યાં-બધાં ખરાખર હતાં. તે પાછો બાક ઉપર ચઢ્યો. તેના મનમાં

એવો વિચાર હતો કે કોઈ ઝાડીમાં ભરાઈ બેઠેલો રાખમ
એવા અવાજ કાઢી એકાં કાઢતો હતો.

“હીત, હીત.” બોલતો તુલરે ઘોડા ને ચીમકી
લગાવી. તેઓ ચોંક્યા અને છલંગ મારવા લાગ્યા. પટો
હુકમાંથી નીકળી ગયો; જે ખરાબર કરવા તુલર હેડળ
ઉતર્યો. ખરાબર કીધા પછી પાછો ઉપર ચઢ્યો; પણ
ઉપર તે એસે શું કે વેલેનતાઈને એક હડપ્પા કૂતરાના
જેવો સાદ કોચખાસની તળેથી આવતો હોય તેમ કાઢ્યો.
તાપડતોપ ખુમ પાડતોજ કાળા પોચાકવાળો પાદરી હેડળ
ઉતરી પડ્યો, અને બોલ્યો “રે ખોદા, એ કેવું ખોટું !
કેવું ભય ભરેલું ! તમે મને કહ્યું કેમ નહિ કે મારા પગની
નીચે એક કૂતરો ખાંધ્યો છે ?”

“મને પણ કોઈએ કહ્યું નહિ,” તુલર બોલ્યો “હું
શું જાણું, ચાલો આવો આપણે એને બહાર કાઢીએ.”

“નહિ, નહિ, નહિ, કહી નહિ, તું શું મને હડપ્પું
લગાડવા માગે છે કે ?” પાદરી બોલ્યો. “મને પ્રથમ
નીચે ઉતરવાદે અને પછી કાઢ.”

“એસો ત્યારે” તુલર બોલ્યો “તમારા પગ મજ-
ખુત ખાસ ઉપર મુકી રાખો આપણે પછી એની ખખર
લેશું” એટલું કહી તેણે પાછી ઘોડાને લગામ કીધી
એટલે તેઓ ‘ફુલગેલપ’ ચાલવા લાગ્યા.

પેલા ગ્રહસ્થે તુલર સાથે વાત ચલાવી તેમાં તેણે
લગ્નદન શેઠરમાં તેના એક મિત્રના ઘરની નજદીક એક
હડપ્પા કૂતરાને લીધે કેટલાક લોકોને મોત ખમવું પડ્યું
હતું તેવિશે જણાવ્યું. વાતનાં દરમ્યાનમાં વેલેનતાઈને
કૂતરાનાં ધુરવાના જેવો ઓચિંતો સાદ કાઢ્યો જેથી
પેલો ગ્રહસ્થ અને તુલર બંને ચોંક્યા. તેઓએ કોચ-
ખાસ ઉપરથી હવામાં ઉંચે પગ ધર્યા અને પછવાડેના
ઉતારઓના ખોલામાં પોતાના માથાં નાખ્યાં.

“ના, ના, ના,” પેલો ગ્રહસ્થ યોદ્યો, “આપણાથી એમ કેમ પેસાય ? મારું દિલ ધુજે છે. મને તો પેસતાં બીક લાગે છે.”

તુલર ફફટી ચટકી ઘોડા ઉભા રાખવા હેઠળ ઉતરવા જતો હતો ; પણ એટલામાં તેની નજર દુર રસ્તા ઉપર બીજા નવા ઘોડા બદલવા તૈયાર રહેલા હતા તે ઉપર પડી ; તેથી તેણે ગાડી ઉભી રાખી નહિ. તે યોદ્યો “જરા સખર કરો, પેલા સ્તેશન આગળ આપણે ઉભા રહીશું અને એ કૂતરાના ધણીની ખપર લઈશું. તેને એવા સ્વાદ દેખાડશું કે તે જન્મ મુધી યાદ કરતો રહેશે.

“અરે કોચમેન, રે કોચમેન, મારી રોખી ઉઠી ગઈ !” વેલેનતાઈન ગાડીની પછવાડે અવાજ નાખી યોદ્યો.

“સારું થયું” તુલર ફફટીને યોદ્યો, “તે લાવવા તનેજ દોડાડું ધું, શીકર નહિ.”

ઘોડા બદલવાનું મઠક આગ્યું. તુલર નીચે ઉતર્યો. પેલો ગ્રહસ્થ પણ ઉતરતો હતો એટલામાં વળી કૂતરાનાં ધુરકવાનો અવાજ નિકળ્યો. અને હવે જુઓ કે તે બી-ચારો ગભરાઈને એક ઘરડા ઘોડાવાળાની ઉપર જઈ પડ્યો જેથી બધે અફલાઈને જમીન ઉપર પડ્યા.

“કેમ સેઠ ઉતરતાંબી આવડેચ કે નહિ ?” ઘોડા-વાળો ઉભો થઈ યોદ્યો.

“માફ માંગું છું ભાઈ,” ગ્રહસ્થે જવાબ દીધો.

“ચાલો આવો હવે પેલા સેતાનને બહાર કાઢીએ અને જોઈએ કે એ કોણ છે.” તુલર યોદ્યો “ચાલ જીમ જરા મદદ લાગ.”

જીમ તેની નજીક ગયો. કૂતરો તો અતિશય ધુરકવા લાગ્યો. પેલો ગ્રહસ્થ જીમને સંભાળ રાખવા એતાવતો યોદ્યો “ખપરદાર કૂતરો દાપું ભરશે.”

“ હેરી જરા આવતો ! ” જીમ બોલ્યો, “ તને કૂતરાનો ભો નથી લાગતો. ”

હેરી આવ્યો ; શામ આવ્યો ; પછી બાબ અને બીલ ; પણ કૂતરો કેડે નજરે પડ્યો નહિ ; અને ધ્રુસ્કવાનું જોસખંધ ચાલુ રહ્યું તેથી કોઈએ પણ તે ખરાબ જનવરને પહાર ખેંચી કાઢવા બાકમાં હાથ ધાળવાની હિમ્મત કીધી નહિ. બાબ તેટલા મારે તામ લુહારને બોલાવા ગયો. તે લુહારને વાસ્તે એવું કહે છે કે તે હડખા કૂતરાથી પિછીતો ન હતો. એ ત્રણ મીનીતમાં તામ લુહાર હાથમાં લાલ તપાવેલી લાંબી ગરાડ લઈને આવ્યો.

“ અરે રે ! ” પેલો ગ્રહસ્થ કમકમીને બોલ્યો.

“ બીચારાં પશુ તરફ એટલા ઘાટકી ના થાઓ. ”

“ ત્યારે શું આપો દહાડો અહિંજ ખોતી રહું કે ? ” તુલર બોલ્યો. “ કોઈબી રીતે એને પહાર કાઢવો જોઈએ. ”

એ ઉપરથી લુહારે સલીઓ આણીગમ પેલીગમ ખુણેખટોલે ભોક્યો ; અને દર ભોકવે કૂતરાના રડવાનો અવાજ દયા ઉપજાવે એવી રીતે નિકળ્યો.

“ હું તમને કહું એ કેવો કૂતરો છે, ” તામ લુહાર બોલ્યો, “ એતો હડખો કૂતરો છે. ”

“ તે તો અમને પણ ખબર છે, ” પેલો ગ્રહસ્થ એક ગાડી ખાલી હતી તે ઉપર પિછીકનો માર્થો ચઢી જઈ બોલ્યો.

“ એ “ ખુલ તેરીઅર ” જાતનો છે, ” લુહાર બોલ્યો, “ એ ભસવા ઉપરથી મને લાગે છે. એ કૂતરો હડખો થાય તો ઘણું ખરાબ. ”

“ ત્યારે એ પીડાનું શું કરીએ, ” તુલરે પુછ્યું.

“ ગોલીથી મારો, ગોલીથી, ” પેલો ગ્રહસ્થ ગાડીમાં સંભાળથી ભરાઈ બેસી બોલ્યો.

“મારી પાસ એક પીસ્તોલ છે” હુહાર બોલ્યો.
“જા બાપ, તે લઈ આવ. તે દુકાનમાં બહીને માથે
અભરાઈ ઉપર છે.”

“પીસ્તોલ લાવ્યો, ઠીક ત્યારે,” તુલર બાપને
લાવતાં જોઈ બોલ્યો. “થોડા વખતમાં એનો આંક આ-
વવાનો હશે.”

“એ ભરેલી છે કે?” તામને પીસ્તોલ લાવી
આપતાં પુછ્યું.

“સંભાળજે ગોલી નીચે ઉતારજે?” તુલર બોલ્યો.

“ઠીક” તામ બોલ્યો.

પીસ્તોલ છુટી. થોડા ચોંક્યા. તોફાન મચી રહ્યું,
પણ કોઈને કાંઈ નુકસાણ થયું નહિ. ધુમાડો નરમ પડે
નહિ એટલામાં વેલેનતાઈને પાછો ધીમો નરમ પડતો
ફૂતરાનો સાદ પેટીમાં નાખ્યો જ્યો પધાની ખાતરી થઈ
કે ખીચાઈ જનાવર માર્યું ગયું.

“જનાવરે પ્રાણ છોડ્યો,” તામ હુહાર પેટીમાં
જનાવરનાં મુઠામાં સલીઓ ભોંકી બોલ્યો.

“જોઈએ તો ખરા તે સેતાન કેવો છે.” તુલર બોલ્યો.

કાળા પોશાકવાળો ગ્રહસ્થ એકદમ ગાડીમાંથી બહાર
કુદી પડ્યો, અને જે કોઈ ત્યાં હાજર હતા તેઓ પાસે
ગયા, તામે મુઠદું હાથ માંહે ધાલી બહાર કાઢ્યું પણ તેતો
કોઈનો સસલો હતો.

“એ કાંઈ “બુલ તેરીઅર” નથી,” બાપ બોલ્યો.

“તમારી એ બાપે ખાતરી છે કે?” તુલર બોલ્યો.

“હા, અને હું તમને હમણાં તે શોધી આપું છું,”
તામ બોલ્યો. તે લોકોનો સામાન ખીસાડવા જતો હતો,
એટલામાં તુલર બોલ્યો, “ના, ના, એટલાં વાસ્તે હું
ખોતી થનાર નથી. એક કલાક તો મોડું થઈ ચુકું. ચાલો,

ગ્રહસ્થો પેસી જાઓ !” તામ અને તેના સાથીઓ જાઓ નામ કાઢવાને ખંડી હતા તેઓએ તુલરને આગ્રહ કીધો તેથી તેણે તેમને ખોલ કરવાની રજા આપી. સધળો સામાન ખસાડી ખુબ તલાસ કીધી. પણ નાશિપાસી શી-વાએ બિજું કંઈ તેઓએ દીઠું નહિ. એ રવેરાનો ખનાવ બેઠ સધળાઓ ખીડીયા અને અજબ થયા કે એ શું ચમત્કાર હશે. તેઓ સધળા સ્થંભ થઈને એક બીજાનાં મોઢો તરફ તગોતગ જોવા લાગ્યા. ફરી ફરીથી સામાન પાક્ષમાંથી કાઢી પારીકીથી જોય અને ગભરાતમાં પડે.

“શું અંદર કંઈ નથી ?” તુલર પોલ્યો.

“કાંઈબી નથી, આવીને જુઓ,” સર્વે પોલ્યા.

તુલરે પાક્ષ તેમજ સામાન ખોલીને પારીકીથી તપાસ કીધી. પેલા પાદરીએ જોયું, ખાખે જોયું, ખીલે જોયું, હેરીએ જોયું, અને બધાએ વારાફરતી જોયું પણ કંઈ સાર કાઢ્યો નહિ.

“અજબચમ ચમત્કાર જણાયછે,” તુલર પોલ્યો.

“હું સોગંદ લઈ કહું છું કે પાક્ષમાંથીજ અવાજ આવતો હતો,” પેલા ગ્રહસ્થે કહ્યું.

“મેં મારી નજરે જોયો,” ખાખ પોલ્યો. “તેની તરફ મને જોવાબી ગમ્યું” નહિ.”

“કૂતરો અહિં હતો એ વાતમાં તો જરાપણ સંદેહ નથી.” પેલો ગ્રહસ્થ પોલ્યો, “પણ હવે સવાલ એ છે કે તે ગયો ક્યાં ?”

“હું પૈન્ટ બ્રાન્દીની સરત મારું છું, તામ, તે તારી ખીસ્તોલથી ઉડી ગયો છે,” હેરી પોલ્યો.

“ઉસડી મુક્યો ? અરે મુર્ખ તે કેમ ખને !” તામ પોલ્યો.

“કાં નહિ, કૂતરો એમાં હતો કેની ?” હિરી બોલ્યો.
“જોની તે નથી અહિં ; નથી પેલીગમ ; નથી કેડે,
ત્યારે તે ગયો ક્યાં ! પંદુકનાં મોઢાંને રસ્તે ઉડી નહિ ગયો
તો ક્યાં ગયો ?”

સંઘળાઓ અજબ થયા. તુલસે સામાન પાછો તેની
જગ્યા ઉપર મુક્યો. ઘોડાવાળાઓ તમામ થાકીને કંઠાળી
ગયા હતા તેથી તેમનામાં જરા હુશિયારી આણવા માટે
પેલા ગ્રહસ્થે કાંઈક પૈસા કાઢી આપ્યા એટલે ખીરનો પા-
તલો ત્યાં આવી લાગ્યો.

વેલેનતાઈને પોતાનાં કામની ક્ષેત્ર જોઈ અતિશય
મલકાતો હતો. રમ્પેને ઊંઘાડો પડી જાય એવી ધાસ્તીથી
તેણે જરાવાર ઢીલ નાખી. તુલસેને તો પેલા મોજેજાથી
એટલી ચાંક લાગી હતી કે તેનું દિલ તાપથી ભરાયું.

વેલેનતાઈને પાછો તાળે થયો ત્યારે પોતાનું કામ
ચલાવા લાગ્યો. તેણે એક રડતાં બાળકનો સાદ કાઢ્યો.
તે એટલો તો હુબેહુબ બાળકનાં રડવાને મલતો હતો કે
સંઘળાઓ હેરત પામ્યા કારણ કે ગાડી માં કોઈ બચ્યું
હતું નહિ.

“બાઈ, આ બચ્યાંને જરા મુગું રાખશો તો મે-
હરબાની થશે,” તુલસે બોલ્યો.

વેલેનતાઈને રડવાનું ચાલુ રાખ્યું. તે એટલું જો-
રમાં હતું કે તુલસે કંઠાળી બોલ્યો. “તમે તમારાં છોક-
રાંને એ રીતે રડાવશો તો આગળ આપણાથી જવાશે
કેમ. મારા ઘોડા ચાંકે છે. તેમની લગામ હાથમાં રહેતી
નથી. તોખાહ, એ રીતે મને કંઠાળો મળતો જશે તો
માથું ચરી આવે એમાં નવાઈ શી.”

“અલખતાં એ ધણુજ કંઠાળા ભરેલું છે,” પેલો
ગ્રહસ્થ બોલ્યો.

“જેવોની કેવો કંટાળો, એ રવેશે તો માણસ જલહી થેલું થઈ જાય !” તુલરે બોલ્યો.

“પણ હું શું કરું” વેલેનતાઈને એક આરતનો સાદ કાઢી કહ્યું, “મુંગું રાખુ છું પણ તે મુંગું રહેતું નથી. એમાં હું શું કરું; ચાલ, નાખી દેઉં મુઆંને.” એટલું કહી તેણે એક જખરી તિક્ષણ કીકીઆરી પાડી અને બોલ્યો, “ખાળક રે ખાળક, ખાળક મુઝુંરે !” તુલરે તરતજ ગાડી ઉભી રાખી, અને લગામ તેની પાસે પાક્ષ ઉપર બેઠેલા ગ્રહસ્થના હાથમાં આપી પેલાં બચ્ચાંની માને તે તરફ ધાટકી રહેવાને લીધે ડપકો આપવા હેઠળ ઉતર્યો.

“કેમ કંઈ પડી ગયું કે, કોચમેન ?” એક ગ્રહસ્થો પુછ્યું.

“કંઈ પડી ગયું ?” તુલરે ગુસ્સામાં બોલ્યો, “ક્યાં છે પેલું ખાલક ?”

“કયું ખાળક ?” એક જને પુછ્યું.

“જે પેલી આરતે હમણા રસતા ઉપર ફેંકી દીધું તે !” તુલરે કહ્યું.

“અમારે યાંહાં તો કોઈ ખાળક હતું નહિ,” એક બીજો શખસ બોલ્યો. તેના કહેવાને સંધળાઓએ એક આવાજે ગવાહી પુરી.

“શું” તુલરે બોલ્યો, “તમે શું એવું કહેવા માંગોછો કે—તમે શું મને એવું સમજાવા માંગોછો કે તમારી પાસ એક ખાળક હતું નહિ. શું જે ખાળક લગભગ એક ક્લાક થયો રડી મારું માથું આઈ ગયું—જે ખાળકની કીકીઆરીથી મારા ઘોડા અતિશય ઘોંકતા હતા અને ઘોડાને ખેંચતાં હું પાણી પાણી થઈ ગયો—તે ખાળકને એકદમ ધુમ કરી નાખ્યું ?”

“હું તમને કહું છું, કોચમેન,” એક ત્રીજો ગ્રહસ્થ યોદ્ધો, “કે અહિં કોઈ પણ ખાળક હતું નહિ.”

“તોખાહ, એ કેમ બને !” તુલર માથું ધવડતો અને જમનો હાથ હવામાં ફેંકતો યોદ્ધો, જ્યાં છે ત્યાં કોઈ ભુત પેવસ થયેલો છે. તે કોઈ અંદરનો યા બહારનો પાસે-જર છે. કોઈ દિવસ એવો ઉતાર મળ્યો હતો નહિ.” એટલું યોલતાં તે કોચખાસ ઉપર ચઢ્યો અને પોતાની ચોપડી કાઢી ઉતારઓમાં એવો કોણ ચંડાળ હતો તે જાણવા તેમનાં નામ વાંચવા લાગ્યો જ્યારે સઘળા ઉતારઓ તેમજ વેલેનતાઇન અકેક સાથ વાત ચીતમાં ગુતાયા. તેઓ હૃદય પામતાં દાંતમાં આંગળાં પકડતાં.

“ખરાખર, હવે સમજ્યો !” તુલર એક ચોરત જે તે રસ્તેથી હાથમાં એક ટોપલી લઈ જતી હતી તેને જોઈ યોદ્ધો. “એજ એજ, એ એનુંજ કામ. રગડો એ સેતાન ખુદીઆને !”

એમ કરતાં રસ્તામાં જ્યારે ઉતારાનું મઠક આવ્યું ત્યારે તુલરે ગાડી ઉભી રાખી. તે તમેલામાં ગયો અને એક હુથોડી, ખીલા, અને ઘોડાની નાળ લઈ આવ્યો. તે નાળ તેણે કોચખાસના પગ મુકવાનાં પાત્યાંને જડી.

“હું, હવે એ ડાકેણ દપત પડશે.” તુલર યોદ્ધો.

“તુલર એ શું કીધું તે ? પાત્યાંને નાળ શાની જડી ?” પેલા ગ્રહસ્થે પુછ્યું.

“અરે સાહેબ, તમે નહિ સમજો. જ્યાં છે ત્યાં એક ડાકેણ લાગુ પડી છે. તે સઘળો ફેસાદ કરે છે.”

“એવકુઈ,” પેલો ગ્રહસ્થ યોદ્ધો, “એવો પાખી વિચાર કરવાની તમે કેમ હિંમત ચલાવો છો ?”

“મને ખરાખર ખબર છે,” તુલર યોદ્ધો, “પેલી ખંડસુરત ચોરત હમણા અહિંથી આવી ગઈ તે ઉપરથી મને ખાસ આવ્યું. તે એક ડાકેણ છે.” તુલર યોદ્ધો.

“કાણુ છે ?” પેલા અહરથે પુછ્યું.

“હાકેણુ છે,” તુલરે જવાબ દીધો. “હું તે વિશે ખધું તમને કહું છું.” એથે દહાડે જ્યારે રસ્તા ઉપરથી હું જતો હતો ત્યારે મેં તેણીને પગઠી ઉપર એક ડોકાણુ ખેંડલી જોઈ. તેણીની પાસે એક ટોપલી હતી. નાનો હેરી મારા સેઠનો ભાનેજ, મારી પાસ કાચબાસ ઉપર હતો. તેણે તેણીને ઓળખી. તે બોલ્યો, “તુલર જે તું પેલી ઓરતની ટોપલી ઉરાડશે તો હું તને પચ્ચનું એક ગ્લાસ પાંવરા. તે સરત મેં કબુલ રાખી. મારો ચાખક તૈયાર કીધો, અને જોવી ગાડી તેણીની આગળથી ચાલી કે મેં તરત મારો ચાખક ટોપલીનાં કડાંમાં ભેરવ્યો એટલે તે ઉચકઈ આવી, અને હેરીના માથાં ઉપર પડી. હવે તે ટોપલીમાં થોડાંક ઈંડાં હતાં તે ભાગી ગયાં, અને તેમની ડાલ તથા સપેટીથી હેરી ગુંગળાઈ ગયો. મેં ઘોડાની લગામ ખેંચી પકડી કારણ કે મારું પાણુ મોઢું ઈંડાંથી ખરાબ થઈ ગયું અને મને આગળ દેખાતું ન હતું. થોડે ક્ષણે પેલી ખઈરી દોડતી આવી ઈંડાં માગ્યાં. મેં તેણીને એક રૂપીઆ આપ્યો; હેરીએ એક બીજો આપ્યો. પાણુ તેથી તેણીની રાજ થઈ નહિ. તે તો ફક્ત ઈંડાં માગે; અને તેખી વળી તેજ ઈંડાં બીજાં નહિ. તેણીએ જતી વખત મારી ઉપર કાંઈ મંત્ર બોલ્યું ત્યારે નાના હેરીએ તેને ઓળખી કે તે હાકેણુ હતી. તે હાકેણુ આખા રોહરમાં સર્વને જાણીતી હતી, અને આજે જે આપણે આપણી નજર આગળ ખનતું જોયું છે તે કાંઈજ નહિ પણ તેજ હાકેણુનું કરતુક છે; પણ હવે તેણીનું જાદુ આપણી ઉપર કાંઈ ચાલનાર નથી, મેં ઘોડાની નાલ આપણી ગાડીને જડી છે એટલે ખધું દે થશે.”

“તું શું ખાત્રીથી કહે છે કે? ખપરદાર?” વેલે-નતાઈને એવી રીતે બોલ્યો કે તે માત્ર તુલરનેજ

સંભળાયું. તુલર ઓંક્યો અને અતિશય ગભરાયો. પણ તેનો ગભરાત તરત નરમ પડ્યો. ગાડીમાં બેસાડેલી નાલની અસર ઉપર તેને પુરતું યકીન હતું.

“કોચમેન !” એક પાસેન્જર બોલ્યો, “જરા ભાઈ જમની પાળુનું ચાક તપાસીજો. તે ડોલા ખાય છે, અને ઓય નિકળી પડશે.”

“તુલર હવે એટલો તો કંટાળી ગયો હતો કે તેણે પેલાના કહેવા ઉપર લગાર પણ ધ્યાન આપ્યું નહિ. જ્યારે ધણુંજ થયું ત્યારે એટલુંજ કીધું કે સંધળા ઉતાડ્યોને તેણે ડાબી પાળુ ઉપર એકઠા થવાને કહ્યું જે તેઓએ કીધું; પણ તુલરે ભુલથી ડાબી તરફની લગામ ખેંચી એટલે ઘોડા તે તરફ ફરી ગયા અને એક પાલ સાથે ગાડી અફલાઈ ઉંધી વળી. તુલર અને કોચપાસ ઉપર બેઠેલો એક ગ્રહસ્થ ખંધે ઉડીને છાણના એક મોટા ઢગલામાં પડ્યા. ડાકેણની વાત તેના મનમાં તાજ હતી. નાળ ઉપરથી તેનું યકીન હવે ઉઠી ગયું, ગાડીની આસપાસ જમાવ થયેલા લોકોને સંધળું સોંપી નજદીકમાં એક પોહોંચખાંણું હતું ત્યાં તે ગયો. જરા ઠીકઠાક થઈ એક વ્રાન્દીનું ગ્લાસ ઉઠાવ્યું. થોડા વખતમાં હુશિયારી આવી એટલે પેલી ડાકેણને સેસ ભરવા માંડી.

પ્રકરણ ૫ મું.

કાળા પોશાકવાળા ગ્રહસ્થની મોટી સખાવત.

તુલર કોચમેનતો હોતેલમાં જઈને લેત્યો. પેલી ડાકેણે તેની સંધળી શુદ્ધ પુદ્ગ ઉરાડી મુકી હતી. હોતેલમાં સંધળા જનનો ઘોંઘાટ અતિશય મચી રહ્યો હતો. સંધ-

જાઓને ખોતી થતું હતું તેથી તેઓએ તેને ઉઘાડવાની ઘણીએ યુક્તિ કરી પણ તે એટલો તો ભર ઉંઘમાં પડી બેરથી ઘોરતો હતો કે તેને હાલગ્યા છતાં તે ખોઆપથી ખીદાર થઈ શક્યો નહિ. આખરે ભારે મેહેનત અને યુક્તિથી તે જંગૂત થયો.

“ ચાલ કોચમેન, ચાલ, આપણને ખોતી થાય છે,” પેલો કાળા પોશાકવાળો ગ્રહસ્થ બોલ્યો.

આ કહેવાતી તુલર ઉપર કાંઈ અસર થઈ નહિ. તેતો જરા જરામાં ડાકેણને યાદ કરી ગભરાય. ગાડી હાંકી લઈ જવાને વિચાર કરે અને પાછો બીડીને અચકે. આખરે હોતેલવાળાએ ગાડી હાંકી લઈ જવાને માથે લીધું. તે બહાર જતો હતો એટલામાં વેલેનતાઈને પેલા કાળા પોશાકવાળા ગ્રહસ્થનો સાદ કાઢી તેને એક દજન આન્દી અને ૧૨ માણસને માટે ખાવાનું તૈયાર કરવા કહ્યું. એ હુકમ પેલા કાળા પોશાકવાળાના મોહોમાંથી નિકળેલો બાણી “ તૈયાર છે સાહેબ ” કરી તે બપોરચી-ખાણામાં ગયો. તાપડતોપ ધરનાં સઘળાં માણસો કામે લાગી ગયાં. દેનને ગોસને માટે ઘોડા ઉપર બળર બાણી રવાનાં કીધો. રોજરને સગડીના સલીઆ સાફ કરવા બેસાડ્યો. સેલીને ઇંગાર પાડવા કહ્યું. ઘર ઘણીઆણીએ બરાન્દી પાતલીમાં ભરવા માંડ્યો, અને સઘળાઓને કામમાં ચપલાસી રાખવાને ઉશ્કેર્યો.

પેલા કાળા પોશાકવાળા રાખસને ઘણું મોડું થતું હતું તેથી તેણે તુલરને ઘણો સમજાવ્યો પણ સર્વ ફોક્ત. તેણે ગાડીના બીજા મથક તરફ ચાલી જવાનો વિચાર કીધો; પણ જ્યારે તેને એવી બપોર મળી કે નજીકનું બીજું મઠક સાત માઈલ કરતાં ઓછું દુર ન હતું ત્યારે તે નિરાશ થઈ ગયો અને લાચારીએ તુલરને બાઈખાપા કરી સમજાવવા તથા છાપડે ચઢાવવા લાગ્યો.

ખાણું તૈયાર થયું. તેખલ ઉપર આઘ્યું, સઘળા લોકોને તે અતિશય પસંદ પડ્યું. ખાતલીઓ અપોચપ ઉખેડવા લાગી. પણ પેલો કાળા પોરાકાળો ગ્રહસ્થ જન્મવામાં સામિલ થયો નહિ. હોતેલવાળીએ તેમજ બીજાઓએ તેને તેડયો પણ તે ગયો નહિ. “કેમ તમે પોતે ખાણું મંગાવ્યું અને તમારા સખુન માટે મેં તે કેવી મેહનત લઈ તૈયાર કરીધું અને તે તમને ગમતું નહિ શું?” હોતેલવાળી બોલી.

“મેં ખાણાની વરદી કરીધી?” પેલો ગ્રહસ્થ અજબ થઈ બોલ્યો. “શું મેં વરદી આપી?”

“અલખતાં,” હોતેલવાળો અને તેની ઓરત બંધે બોલ્યાં.

“કેમ તમે લોકોને શ્વપ્ન આઘ્યું હતું કે?” ગ્રહસ્થ બોલ્યો.

“આ ઠેકાણે જન્માવ થયલા સઘળા ગ્રહસ્થો અને ખાનુઓને અરજ કરી પુણ્યું છું કે તેઓએ આ ગ્રહસ્થને સઘળાં ખાણાંની તેમજ શરાબની વરદી આપતાં સાંભળ્યો છે કે નહિ?”

“અલખતાં,” તુલર અને બીજા સર્વ બોલ્યા. “અમે તમારા કાનેકાન સાંભળ્યું છે.”

“છટ, છટ, હું કસમ લઈ કહું છું કે મેં એકબી શબ્દ વરદીના રૂપમાં કાઢ્યો નથી,” પેલો ગ્રહસ્થ બોલ્યો, “અને હું કાંઈ એનો ખરચ આપું નહિ.”

આ ઉપરથી હોતેલવાળા અને તે ગ્રહસ્થના દરમ્યાનમાં પંચાતી અને વાદવિવાદ ચાલુ થયાં. આખરે કેટલાકના કહેવાથી સમાધાની કરવામાં આવી. સઘળાઓએ સરખે હીસ્સે આપવો એવો વિચાર નક્કી થયો. એ સાંભળી કેટલાક ઘોડાવાળા અને બીજા ખાણું આગળથી

ઉઠી ગયા. તે જોઈ પેલા ગ્રહસ્થે ખાકીનો બધો ખરચ આપવા કહ્યો અને બધા જણા પાછા તેબલ ઉપર બેઠા.

હોતેલવાળાને પેલા ગ્રહસ્થ સાથે પંચાતી થવાથી તેને નુકસાણ કરી તેની ઉપર રસ્તામાં વેર લેવાને તે ઘાંત કચકચાવી કાંઈ બડબડ્યો હતો ; અને તેમ કરતાં વેલેનતાઈને તેને ઘીઠો હતો, તેથી તેની ઉપર નજર રાખવાને તથા કાંઈ નુકસાણ કરતો તેને અટકાવવાને ખનતાં મુઠ્ઠી તેણે સંભાળ રાખી હતી. તે જોહુન હોતેલવાળાની પુઠે બખરચી ખાણું તરફ ગયો. ત્યાં તેણે હોતેલવાળીને એક ખાટકી સાથે ગોસ ખામે કાંઈ વાત કરતાં સાંભળી. તે તક તેને પેલા હોતેલવાળાને શિક્ષા કરવાને અછી મળેલી લાગી. જોહુન હાથમાં એક ચાપક લઈ એક ઓરડામાંથી બખરચીખાણું તરફ જતો હતો. એટલામાં તેણે હોતેલવાળીના જોવો સાદ કાઢી આ રાખ્દો તેના કાન ઉપર નાંખ્યા. “ જા પ્યારા, હાલતો જા, પાણુ થોડે થોડે દહાડે તું પાછો આવતો રહેજે. કાંઈ શીકર કરતો ના, આજ રાત્રે જોહુન ખુબખ ધર આવવાનો નથી ! ”

“ હું—હીક—વાત તો બહુ બેહકઈ છે ” જોહુન બોલ્યો. “ થોડે થોડે દહાડે તું પાછો આવતો રહેજે, અને આજ રાત્રે જોહુન ખુબખ ધર પાછો આવનાર નથી ! વારં વારં હીકછે ; આવજે, જોઈએ તું આવજે, આનીકોડે હું છું. પછી થઈ રહેશે. ”

આ રવેશના સખુન ઓચરવા પછી તેણે તુલરને બદલે ગાડી હાંકી લઈ જવાનો અને રાહમાં પેલા કાળા પોશાકવાળાને નુકસાન કરવાનો વિચાર તજી દીધો.

વારે નામદાર વેલેનતાઈન, તારા કેવા પ્રતાપ !

હવે પેલીગમ ગાડી તૈયાર થઈ. તુલરને વેલેનતાઈને સમજાવ્યો કે ૪૦ માઈલના ઘેરાવાની જગાની

પેલીપાર કોઈ પણ ડાકેણની જાદુઈનું જોર ચાલી શકે નહિ. એ વિચારે તેનાં મન ઉપર મજબુત સારી અસર કીધી તેથી તે હિંમત પકડી કોચખાણ ઉપર ચઢ્યો અને તેણે લગામ હાથમાં લીધી એટલે ગાડી આખરે ગગડવા માંડી. આપણા નંગ વેલેનતાઈન આ વખત કોચખાણ ઉપર ખી-રાજ્યા હતા. તેણે હવે કાંઈ પણ એકાં કાઢવાનો વિચાર મુકી દીધો; તે એટલાજ માટે કે તેના કહેવા ઉપર તુલ-રને ઇતપાર આવે. અને ખરેખર થોડીક મંજળ જવા પછી તુલરે તેના તેણે આપેલા ઉપદેશ માટે ઉપકાર પણ માન્યો.

પ્રકરણ ૬ થું.

જોહન કાકાનો મીત્ર : તેનાં સગાંબહાલાં ;
 જે એમાલુમ ખાતર પાડનારાં; એક
 પ્રખ્યાત કચરાપટી.

જોહન કાકાનો મીત્ર મીં ગ્રીમઉદ ગુદમેન જેને અસ્તક વેલેનતાઈનને સોંપ્યો હતો તે એમુમાર દોલતનો માલેક હતો. તે ઘણાજ નાણુક ખાંધાનો અને ઉંચો હતો. તે તદન કુંવારો. પરણ્યા વગર રહ્યો હતો. તેના સગાં વાહાલાંમાં એક ભાઈ ભત્રીજે અને તેમની આરતો સીવાય ખીજું કોઈ હતું નહિ. તે પરણવાનો વિચાર કરે નહિ એ માટે તેઓ પુરતી સંભાળ રાખતાં હતાં. તેઓ-નો ડોળો ગુદમેનની દોલત ઉપર હતો. તેના પૈસાવડે તેઓ સુખ્યેન અને મોજમજાહથી રહેતાં હતાં, અને ખિડીતાં હતાં કે રખેને મીં ગુદમેન લગ્ન કરે તો તેની દોલત તેમના હાથમાં આવતી અટકે, એટલાજ હેતુથી ગુદમેને જ્યારે વેલેનતાઈનની તે કુકુંખમાં આવવાની.

વકી અને તે તરફ પોતાની અત્યંત ખુશી દેખાડી ત્યારે તેઓને તે સાંભળતાંજ તાવ ચઢી આવ્યો. તેઓએ તેને કઢી હીકો ન હતો. તેના તે જીવાન કંગાળનો હેવાલ અને તેની તારીફ ગુદમેનને મોહોડેથી સાંભળી તેઓથી તામોશ થઈ શકાયું નહિ. તેઓ વેલેનતાઈનને માટે દર કરવા લાગ્યાં કે ગુદમેનની દોલત તેમના હાથમાં જતી તે અટકાવશે. તેટલા માટે તેઓએ પોતાની ઉપર આવતી ધાસ્તી દુર કરવાનો કાંઈ ઈલાજ શોધવાની યુક્તિઓ રચવામાં વખત લગાડ્યો નહિ. વેલેનતાઈન એક ધર્મશાળામાં ઉતરવાનો હતો, તેને એસ્નેકપાલ લેવા માટે ગુદમેને પોતાના ભાઈ વૉલ્ટરને મોકલ્યો હતો, તે લાગ સમજ પેલાં સગાંઓએ એવો મનસુઓ કર્યો કે વેલેનતાઈને કોઈ દીન પણ ગુદમેનને નજરે જોયો ન હતો તેથી વૉલ્ટરે એવું કરવું કે પોતે ગુદમેન છે એવું તેને જણાવવું અને પછી કાંઈ યુક્તિ કરી તેને કોઈ અંધારી જગ્યામાં પુરી મુકવો અને તેને માટે કોઈ મનવાર કે બહાણુ ઉપર સેલરની ચાકરી શોધી કાઢી તેને ત્યાંથી વધ્યા કરવો.

એવો મનસુઓ કર્યા ઉપરથી વૉલ્ટરે કડવેલે વખતે ધર્મશાળા તરફ ગયો, અને તેના ખેટા હોરેસ વેલેનતાઈનને આવકાર દેવાની સઘળી ગોઠવણુ કરવામાં શેકાયો. એ સઘળાંઓએ ખીજ એવી ગોઠવણુ કરી હતી કે જ્યારે તે આવી પહોંચે ત્યારે તેને તાપડતોપ પહાર મોકલાવી દેવો અને કે તેને કોઈ નવા ઉતારા ઉપર લઈ જવા પછી ગુદમેનને એવું સમજાવવું કે વેલેનતાઈન ખીલકુલ આવ્યો નથી. સારાં નસીબે વેલેનતાઈનની ગાડીને ધણુંજ મોડું થયું હતું, અને એટલામાં ભલો ગુદમેન પોતાનું કામ પુરું કરી વેલેનતાઈનને સજવાને માટે ધર્મ-

શાળા તરફ આવ્યો. તેણે પોતાના બાઈને પાછો ધર મોકળી વેલેનતાઈનને આવકાર દેવાનું કામ પોતાને હાથ રાખ્યું, જેથી વૉલતરને તેમજ તેની એકસાંધી ટોળીને ધણુજ દુઃખ લાગ્યું.

પણ તેના આ કામથી તે ટોળી કાંઈ નિરાશ થઈ નહિ. જ્યારે ગુદમેને પોતાને હાથ વેલેનતાઈનને આવકાર દેવાનું કામ રાખ્યું ત્યારે વૉલતર રસતામાં ગાડીની રાહ જોતો આગળ વધ્યો. તેણે મનમાં કોઈપણ રવેરો વેલેનતાઈનને પોતાના કપજમાં લાવવાનો મદક્રમ વિચાર કીધો હતો. આ સધળો વખત ગુદમેન ધર્મશાળાના કાવાખાણામાં બેસી ‘કલેરટનું’ તંપલર આગળ રાખી એક વર્તમાન પત્ર વાંચતો હતો. જોકે તેની નજર તે પેપર ઉપર હતી તોપણ તેનું ધ્યાન ગાડી તરફજ રોકાયેલું હતું. તે મનસે વિચાર કરતો હતો કે શું એમણી બને કે એક માણસ કલાકનાં કલાક ન્યુસપેપર વાંચતો રહે અને તે માહેલાં એક વાક્ય તરફથી ધ્યાન નહિ આપે ? જ્યારે ઘડિયાળમાં દશ નો ટકોરો વાગ્યો ત્યારે પોતાની હજુરમાં ઉભેલા માણસ તરફ જોઈ તે બોલ્યો. “છોકરા, આ ધણું અજાણ્ય જેવું છે--નહિ વાઈ ?”

“કેમ સાહેબ, કાંઈ ધણું મોડું થયું નથી,” તે માણસે જવાબ દીધો, “આજે તુલર કોચમેનની વારી છે અને તે તો હમ્મેશા એમજ આવે છે.”

“મને તો લાગે છે કે જ્યાં ત્યાં કાંઈ અકસ્માત બન્યો છે,” ગુદમેન બોલ્યો.

“અરે સાહેબ તેવી કાંઈએ ધાસ્તી રાખવી નહિ,” પેલું માણસ બોલ્યું, “સર્વ સલામત છે ; હા ધરડો તુલર જરા ધીરો છે ખરો પણ તે ઠાવકો છે--તોપણ આજનાં જટલું તેણે કાંઈ દિવસ મોડું કીધું હોય એવું મને યાદ નથી.”

આ મુઆફકનો કાંઈક દિલાસો મળવા ઉપરથી તે ધર્મશાળાના દરવાજા આગળ ગયો. ત્યાં તેણે પોતાના ભાઈને તથા ભત્રીજાને એક પોતેર સાથ વાત કરતા દીઠા. “કેમ પોતેર, તારી ખાત્રી છે કે ગાડી આવી તો નથી-જ,” વાલતરે પોતેરને પુછ્યું.

“વાલતર ! હોરેસ !” ગુદમેને હાંક માર્યો; એટલે પેલા બંધે જણા સાદ સાંમળી ચોક્યા; પણ છટકી જવાનો કાંઈ વખત દીઠો નહિ ત્યારે તેઓ તેની નજદીક ગયા, અને કાંઈક અચરતીના રાખે પડપડ્યા પછી તેઓએ ગુદમેનને ખાતરીથી કહ્યું કે સાંજના અતિશય થંડી પડે છે અને મધ્ય રાત થતાં પણ ગાડી આવી લાગે એવું નથી તેથી તે બાધગે ધર જાય તો ઠીક ; તેઓમાંથી એક જન વેલેનતાઈનની સાથ રહેશે.

“તમારી મોટી મેહેરખાત્રી છે,” ગુદમેન બંધેનો હાથ પકડી બોલ્યો. “એક રાખંસ કે જેને માટે મને ઘણું લાગે છે તે તરફ તમે આટલી કાલજ દેખાડો છો તે જોઈ હું ધણી ખુશી છું. તોપણ જ્યારે એમજ છે કે તે હવે જલદી આવી લાગશે ત્યારે તો આપણે સાથેજ ઉભા રહીએ અને જરા વાઈનનું ગ્લાસ લઈએ.”

વાલતર અને હોરેસ બંધેએ ઉઠાવવાની ઘણીજ પેરવી કરી પણ ગુદમેને તો જાણે તેમની નિષ્ઠા ચેતી ગયો હોય તેમ બોહોસ કરવામાં કાંઈ ખાટી રાખ્યું નહિ. તેઓ કાવાખાણામાં જઈને બેઠાને થોડોક વિલંબ ગયો નહિ એટલામાં ગાડીના આવી પહોંચવાની સિગ્નલ મળી; અને વેલેનતાઈનને આવકાર દેવા માટે ગુદમેન કમ્પાઉન્ડની ખાલાર ગયો.

“સંધું થઈ ચુકું !” વાલતર ગુદમેનના જવા પછી બોલ્યો. “મેં કેવી મૂર્ખાઈ કરી કે હું ચંકી

આગળ ઉભો રહ્યો નહિ ; પણ હું તો એવું પકકું સ-
મજ્યો હતો કે ગાડી તો આવી ગઈ હશે. ”

“ કોણ જાણે શું સેતાન ઓઘડ્યું થયું, ” હોરેસ
બોલ્યો, “ તેથી હું ત્રિજ્ઞીની માફક અહિં દોડતો કે
આવી લાગ્યો. ”

“ ચાલો હવે તો સઘળું રદ થયું, ” વૉલતર બો-
લ્યો, “ આ વખતે આપણે મોટી ઉલથાપ ખાધી. પણ
રીકર નહિ; હજી પણ આપણા હાથમાંજ વાત છે. ”

“ તમારું નામ વેલેનતાઇન વોક્ષ છે, સાહેબ ? ”
ગુદમેને એક જુવાન શખસ જે ગાડીમાંથી ઉતરતો હતો
તેને પુછ્યું.

“ હા, સાહેબ, ” વેલેનતાઇન બોલ્યો.

“ મારું નામ ગુદમેન છે ; હું તમને જોઈને ખુ-
શાળ છું. હું ધારું છું કે રસ્તમાં તમને કાંઈ હરકત નહી
ન હશે. ”

“ નહિ કાંઈ દમ જેવી નહિ, ” વેલેનતાઇને જવાબ
દીધો.

“ કાંઈ વધારે સવાલ કરો ના ” તુલર કેટલાક ઘોડા-
વાળાઓ જે તેની આસપાસ ગુચકું થઈ તેને સવાલ કરતા
હતા તેમની આગળથી ચાલી જતાં બોલ્યો. “ એ બાપ્તે
મને કાંઈ પુછો ના. તે સંભારી મને કંપારી છુટે છે.
(ગુદમેનને) આ નેક ગ્રહસ્થનો હું અત્યંત આભારી થયો
છું. એ ગ્રહસ્થે જે મને સારી સલાહ આપી નહિ હોત
તો અત્યારે કે આજ રાત્રે પણ અમો અત્રે આવી લા-
ગત નહિ. ”

આ કહેવાથી વેલેનતાઇન ઉપર એટલી અસર થઈ
કે તેણે ખીસામાંથી રૂ ૩) કાઢી તુલરને આપ્યા, અને
બાજી એવું થયું કે તેથી ગુદમેનનાં મન ઉપર વેલેન-

તાઈન ખામે સારી લાગણીએ ધર કીધું. તેણે વેલેન-
તાઈનનો સામાન પરાપર એક દેકાણે મુકાવ્યા પછી
વૉલતર અને હોરેસ સાથ તેને ઓળખાણ કરાવ્યાં. તે-
ઓએ ખા આખરથી ખેરઆશીઆત સાથ તેની મુળાકાત
લીધી ; પણ તેમના દિલમાં આડાં અવલાં આવતાં હતાં.

“હવે ચાલો, મારા જીવાન મિત્ર,” ગુદમેન વે-
લેનતાઈનનો હાથ ફરીથી પકડી તથા દિલોજનીથી
હિલવી યોડ્યો, “તમે સહી સલામત આવી પહોંચ્યા
છો તે જોઈ મને ઘણો હર્ષ ઉત્પન્ન થયો છે ; તમારું
દિલ થંડું થયલું લાગે છે, હા તેમજ લાગે છે. છોકરા,
આ ગ્રહસ્થને માટે એક કાશીનો પ્યાલો લાવ ; કેમ ર-
સ્તામાં એટલું મોડું શાથી થયું ? પણ નહિ તમે ઠાકી
ગયા છો—હમણાં કાંઈ કહેતા ના.”

“થાક શાની,” વેલેનતાઈને જવાબ દીધો.
ગુદમેનનું દિલ તેની તરફ ધાણુંજ ખરું અને મયાણુ લાગું
પણ પેલા ખીજા યેની નજરમાં સતીસાઈ છે એવું તેને
જણાઈ આવ્યું.

“ચાલો, જરા વાઈના લ્યો,” બલા દિલનો ગુદ-
મેન યોડ્યો. તે વેલેનતાઈનને જોઈ એટલો ખુશી થતો
હતો કે ગોયા તે તેનો પોતાનો પુત્ર હતો. “મારા પ્યારા
બેટા, ખોદ તારી તંદરોસ્તીમાં જીઆદતી કરજો,” ગુદ-
મેન યોડ્યો. આ શબ્દોથી વૉલતર અને હોરેસનાં
દિલમાં અત્યંત દુઃખ અને કપત ઉત્પન્ન થયાં. તેની અસર
તેઓએ દાખી રાખી નહિ ; અને તેટલા માટે વેલેનતા-
ઈનને ટચકો કરી કાંઈ કહ્યા પછી તેઓ તેનું નક્કી
કરવા માટે યુક્તિ રચવા ત્યાંથી ખહાર નિકળ્યા.

“ચાલો બાઈ,” ગુદમેને પેલા ખાંધે જનના જવા
પછી વેલેનતાઈનને કહ્યું, “ચાલો હવે, આજે ગાડીને

એટલું બધું મોડું કેમ થયું તે કહી સમજાવતી તસદી લેવો.”

વેલેનતાઈને તેની તરફ તગોતગ જોયા કીધું, અને હસ્યો. ખરું કારણ તેને જણાવવાને તે પ્રથમ તો અચકાયો; પણ આખરે તેનો વિચાર ફરી ગયો, અને તે મનસે બોલ્યો કે તેના હેવાલથી તે ધરડા પુરૂષને ગમત મળ્યાવતા રહેશે નહિ. આ રવેશનો વિચાર કર્યા પછી તે બોલ્યો, “ સાહેબ, જો મોડું થયું છે તે માત્ર મારાથી થયું છે.”

“ અરે પણ મેં તો એવું સાંભળ્યું કે જો તમે ન હોત તો ગાડી મુદ્દલ આવત નહિ,” ગુદમેન અચરત થઈ બોલ્યો.

“ એ વાતખી ખરી છે,” વેલેનતાઈને જવાબ દીધો, “ પણ આટલુંખી ખરું છે કે જો હું નહિ હોત તો ગાડી કેટલો વખત અગાઉની વેળાસર આવી પહોંચતે.”

“ એ શું બોલોછો,” ગુદમેન અચરત થઈ બોલ્યો. પણ વેલેનતાઈને પેહેલે ખાત્રી કરી લીધી કે ગુદમેનનું દિલ તેની તરફ ખરુંજ છે ત્યારે તેણે પોતાનાં સંધનાં કરતુકનો વાસ્તવીક વૃતાંત કહી સંભળાવ્યો. તે સાંભળતી વખત પેલા જઈકને દિલે કમકમાત ઉપજ્યો.

“ અરે, અરે, ધ્યારા દીકરા,” ગુદમેન બોલ્યો, “ સંભાળજો કે આ વાત કોઈ બીજા આગળ કરતા ના. ખપ્પરદાર, ખાનગી રાખજો, સંભાળજો અને મારા બોલ યાદ રાખજો.” આટલું બોલ્યા પછી તેને ફરી હસવું આવ્યું અને વેલેનતાઈને પોતાના જઈક મિત્રની સારી પરીણાગતથી પોતાને મુખારકબાદી આપતો હતો. તેની વાત યાદ કરી તે જઈક માણસમાં વેલેનતાઈનનાં કરતુકની અસર કેવી થાય છે તે જાણવાની ઈચ્છા ઉત્પન્ન

થઈ, તેથી તેણે ત્યાં અને તેજ જગા ઉપર પોતાના કા-
મનો નમુનો દેખાડવાને અરજ કરી. “પણ સંભાળજે,
ધારા છોકરા, સંભાળજે,” તેને વેલેનતાઈને ફરીથી
ચેતાવ્યો.

“અરે સાહેબ, એ ખાખે જરા પણ ફીકર ના
રાખો. નચીંત રહો,” વેલેનતાઈને કહ્યું.

“છોકરા,” વેલેનતાઈને પોતાનો સાદ એક અ-
લાહેદી જગ્યા જ્યાં એ રાખસો જમતા હતા ત્યાંથી આવતો
હાય તેમ નાખીને એક ચાકરને કહ્યું.

“હ, સાહેબ,” છોકરાએ ત્યાં જઈ જવાખ લીધો.

“છોકરા,” વેલેનતાઈને સામેની ખાત્રુ કે જ્યાં
ખીજા એ જન દારૂ પીતા હતા ત્યાંથી અવાજ કાઢ્યો.
છોકરો પોતાની બુલ થયેલી સમજ તે સાંભી તરફ ગયો
અને બોલ્યો “કેમ સાહેબ, શું હોકમ ?”

“છોકરા,” પેહેલાના જેવો ફરી અવાજ કાઢ્યો.

“હ, સાહેબ,” છોકરો પાછો પેહેલા એ આગળ
જઈ બોલ્યો, “તમે બોલાવોચ, સાહેબ ?”

“નહિ,” એક ગ્રહસ્થ બોલ્યો “અમે કાંઈ બો-
લાવતા નથી.”

“છોકરા,” વેલેનતાઈને આરડાને બીજે છેડે
પોતાનો અવાજ નાખી બોલ્યો. તે તરફ બીચારો છોકરો
પાછો ગયો.

“અરે, પેલી પોર્તવાઈનની ખાતલી ક્યાં છે ?”
અડધે રસ્તે સાદ નાખી વેલેનતાઈને બોલ્યો.

“બેઅદખી માફ છે, સાહેબ,” છોકરો એક ગ્રહસ્થ
તરફ જોઈ બોલ્યો, “હું ખાત્રીથી કહું છું કે તમે પોર્તની
ખાતલી મંગાવો છો.”

“નાં ભાઈ, હું મેં કાંઈ પોર્ત પીતાં નથી.”

“છોકરા,” વેલેનતાઈને જોરથી ખુમ પાડી.

“આવ્યો સાહેબ !” તેટલાજ જોરથી છોકરાએ જવાબ દીધો. તે પાછો સાદની પુઠે ગયો; અને જ્યાં સુધી વેલેનતાઈને ઝપાન પાંચી ત્યાં સુધી સાદની પછવાડે અહિં તહિં ઢોકલામાં પડ્યો, જેથી તેનું લોહી ઉકળી આવ્યું. તેણે સગડી આગળ જઈ ઈંગારનું પજરન પાડ્યું.

“હમ !” વેલેનતાઈને સગડીને માથેની ચીમનીમાં ઉંચે સાદ ફેંકી કહ્યું “છેક ઉંચે જા હું રોસ્ત કરું છું”

“ચુપ !” વેલેનતાઈને હમનો અવાજ કાઢી બોલ્યો. હમ અડધો ગુંગલાઈ ગયો હતો. “ચુપ, એટલું મોટે કેમ બોલે છે.”

એ રવેશના સાદ ચીમનીમાંથી નિકળતા સાંભળી છોકરો ગભરાયો અને લાગલો અંગોઠા ઉપર ચાલી આસ્તે રહી બહાર ગયો અને ધર્મશાળાવાળાને, તેની પાયડીને, ચાકરડી તથા બીજા નોકરો તેમજ ધર્મશાળામાં જેટલાં લોકો હતાં તે બધાંને બોલાવી લાવ્યો. જેઓ ઘણી સંભાળથી સઘડી આગળ ગયાં જ્યારે વેલેનતાઈને હમ અને જો વચ્ચે ચીમનીમાં હેઠળ મુજબતી મનોરંજક વાત ચલાવી.

“હમ આ તરફ બળતું ઘણું બળે છે; પણ ત્યાં —તે ખમાશે. તારા આપ્પા જન્મારામાં તેં આવું જોરમાં બળતું જોયું હતું ?” “ચુપ રહે જરા, જો, આપણને પરસેવો એટલો થાય છે કે તેથી બળતું હવાઈ જશે.”

“હું એવું ઈચ્છું છું કે જમ પેલો છોકરો ઈંગારમાં સલીઓ ભોંટી જોરથી પજરન પાડે છે તેમજ તેનાં પેટમાં પણ તે ભોંટાય.”

“અરે એ તો ઉલટું થાય તેની ચરખી તવાયાથી બળતું વધું જોરમાં બળે, અને આપણને દઝારી નાખે.”

ધર્મશાળાવાળો ત્યાં આવ્યો. “હું હવે તમે સપડાયા, હુઆઆ સખર કરો, ચુપ થાવો !” તે બોલ્યો.

“તું ચુપ થા !” ગેબી જીમ બોલ્યો.

“ઠીક છે તમારે જોઈએ તે બોલો,” ધર્મશાળાવાળો બોલ્યો, “પણ હવે તમે લોકો છટકવાના ક્યાં છો. ચાલો નીચે આવો—સંભળાય છે કે ?”

કોઈએ કાંઈ જવાબ આપ્યો નહિ.

“અહિં આવ જેરી,” ધર્મશાળાવાળો બોલ્યો, જા દોડતો કે સિપાઈને બોલાવી લાવ. ખરેખર જેરી જટલી ઝડપ થાય એટલી ઝડપથી દોડતો નિકળ્યો.

“રે ભામટાઓ, નીચે આવો તો સારું,” ધર્મશાળાવાળો બોલ્યો.

“માફ કરો, મેહરબાન સાહેબ,” જીમ હોય તેમ વેલેનતાઈને ચીમનીમાંથી સાદ કાઢ્યો. “તમે તો કાંઈ જખરા સાલેસાઈ અને લાયકીવાળા જણાવો છો.

“જો તમે બહાર નહિ આવશો તો હું તમને બંદુકે ઉરાડી મુકીશ,” ધર્મશાળાવાળો બોલ્યો.

“પણ દારૂગોળાનું ડેકાણું ક્યાં છે ?” ગેબી જો બોલતો હોય તેમ અવાજ થયો.

સિપાઈ આ વખત અંદર દાખલ થયો, અને તેણે સગડી નજદીક જઈ પોકાર કરી, “ચાલો જવાન મરદો, ચાલો, મને તમારું કાંઈ કાંમ છે.”

“અમારું કાંમ છે ?” એક જનનો સાદ નિકળ્યો.

“પટપટારું છોડી દો, અને હજી આવો,” સિપાઈ બોલ્યો. “નહિ તો સિપાઈ સાથે એડાં કાઢવાનો સ્વાદ કેવો હોય છે તે તમને ખખરજ હશે.”

“ ખચીત ! પણ અમને તે સ્વાદ માલુમ નથી. ”

“ નહિ એમ કાંઈ તેઓ ઠંઠાણે આવે નહિ, ” સિપાઈ જોડ્યો, “ લાવતો એક લાંબી ઝાડુ લાવ તો. ”

એક ચાકરડી સાવરણી લેવા ગઈ, એટલામાં એક બાળે સિપાઈ અંદર દાખલ થયો. તેને પેલા આવેલા સિપાઈએ કહ્યું, “ સ્મીથ, જા અને પેલી ચીમનીને મળાણે ચઢી ત્યાં ઉભો રહે કે તે રસ્તે કોઈ નાહાશી જાય નહિ ! ”

“ કેમ હવે ” સિપાઈ હાથમાં લાંબી ઝાડુ પકડી જોડ્યો, “ હવે હેઠળ આવવું હોય તો આવો નહિ તો આપો આપ ઉતરવું પડશે. ”

આ સખુનના જવાબમાં ચીમનીમાંથી ધિક્કાર બરેલો હસવાનો અવાજ નિકળ્યો જ્યો તે એટલો ઉશકેરાઈ ગયો કે તાપડતોપ પેલી લાંબી સાવરણી ચીમનીમાં ખોસી દીધી પણ ખોસે શું કે તુરતજ મેસના ઢગલે ઢગલા તેના મોંહો ઉપર પડ્યા જ્યો તે તદન ગુંગલાઈ ગયો. તે ઉપરા સાપરી છીકવા અને ઢુકવા મંડી ગયો.

“ કેમ સાહેબો, હવે શું કહો છો ? ” ચીમનીને મળાણે ચઢેલો સિપાઈ જોડ્યો. “ ઉપર ચઢવાનો કે નીચે ઉતરવાનો વિચાર રાખો છો ? જોલો કહી દો ! ”

હેઠળ રહેલો સિપાઈ તો દમખદમ છીક્યાજ કરે, છીકે અને ઢુકે અને ચીમનીમાં ભરાયલા રાખસોને સેસ ભરવામાં કાંઈ ખાકી નહિ રાખે. ખાણી મંગાવી મોઢું સાફ કર્યા પછી તે જોડ્યો “ હવે એ લોકોની કમખખતી કરું મારા હાથમાં આવ્યા તો પછી જોઈજ લેવો કે એમના શા હાલ થાયછે. વાફં જોઈએ હવે તેઓ સમજેછે ? કેમરે હેઠળ આવો છો કે હવે ? યાદ રાખજો કે હું તમને આ છેલ્લીવાર કહું કે નીચે ઉતરો ? ”

“તું કોઈ ઘણો ભોલો દેખાયછે, પણ આપણે તો હેઠળ બી નહિ ને ઊપરબી નહિ જવાના” ચીમનીમાંથી કોઈ જવાબ દેતું હોય તેમ વેલેનતાઈને સાદ નાખ્યો.

“હીકછે ત્યારે જે વખત જાયછે તેમાં તારી સરક-સીને માટે તને સ્વાદ આપવો પડશે,” સિપાઈ બોલ્યો.

આ સખુનના જવાબમાં વળી ચીમનીમાંથી કોઈના હસવાનો અવાજ નીકળ્યો જેથી સિપાઈ અને બીજા એ-ટલા ચિરડાઈ ગયા કે તેઓએ તે ચીમની બાજીને ભસમ કરી નાખવાનો નક્કી ઠડાવ કર્યો પણ તેમ કરવાને તેમનું દિલ ચાલ્યું નહિ; સખખ, તેઓ બીધા કે ચીમનીમાં ભરા-યલા ચોરો બળી મરે તો તેમની ઊપર કદાચ ખુનનું બો-હોતાન આવ્યા વગર રહે નહિ.

ચોરોને નીચે જીવતા લાવવાને લોકો તરેહવાર ઊપા-ય સુચવતા હતા, તે મધે એક જને એવું જણાવ્યું કે શે-હેરમાં એક કચરાપતી પાસે ચીમની સાફ કરવાનું યંત્ર હોતું કે જેની રહે ચીમનીમાં જે કાંઈ ભરાયું હોય તે બ-હાર આવે. એ ઊપરથી તે કચરાપતીને તેના યંત્ર સાથે બોલાવી લાવ્યા. તેણે આવતાંનેવાર પોતાનાં યંત્રની તારી-કમાં કાંઈ શબ્દ આચર્યા. પછી તે યંત્રને ચીમનીને રસ્તે છેક મઘળે સુધી ચલાવ્યું; તેથી પુઝળ મેસ ઢગલે ઢગ હેઠળ પડી. હવે આ યંત્રમાં એક ગોલ ખરા રહે છે તે જ્યારે મઘળાં સુધી ઊપર ગયું કે ચીમનીને મઘળે ચઢી બેઠેલા સીપાઈએ તેને ચોરના બાલ સમજી મજબુત પકડી બહાર ખેંચ્યું જેથી ખરા યંત્રમાં-થી બહાર નીકળી આવ્યું અને તેના બાલ તુટી ગયા. તે બેઈ યંત્રવાલો એવું સમજ્યો કે ચોર ચીમનીને મઘળે હતો તેથી તેણે લોકોને જલદીથી ચીમનીને મઘળે જવા કહ્યું. લોકો જમ તેમ બહુ મુશકેળીએ ચીમનીની છેક

ઉપર ચઢ્યા, પણ થોડા વારમાં કંટાળી નિરાશ થઈ પાછા હેઠળ ઉતરી. ઉતરતી વેળા કેટલાક તુટી પડ્યા અને હાથ પગ વગરના થઈ ગયા. એમ કરતાં સેવટે સર્વે કોઈ અજબ થતા લાચારીએ પોત પોતાને ધર તરફ ફર્યા અને ત્યાં ધર્મશાળાનાં માણસો માત્ર રહ્યાં; તેઓએ એવો ઉપાય કીધો કે ચીમનીનું મોઢું એક જાડાં કનતાનથી ઢાંકી નાખવું કે જ્યોત્તી ઠરી ચોરો ચીમનીમાં ગુંગળાઈ મરે. પછી આખી રાત સિપાઈઓ ચીમનીને મઢાળે તથા નીચે બેસી રહ્યા.

વેલેનતાઈનનો વાળી તેના કર્તુક અને પ્રાકર્મ તથા એકાંતું પરીણામ જોઈ મનમાં અત્યંત ગમત મેળવતો હતો. તે હસતો હસતો કંટાલી થાકી ગયો અને વેલેનતાઈન સાથે ગાડીમાં બેસી ધર ગયો.

પ્રકરણ ૭ મું.

એક કુટુંબી મંડળીની છુપી મસલત તથા ત્યાં થયેલો ઠેડાવ.

વૉલતરને પોતાના દીકરા સાથે આવતાં જોઈ મીસીસ ગુદમેન બોલી. “કિમ, મારા પ્યારા, હું અને મીસીસ હોરેસ ત્યારની તમારી રાહ જોતાં બેઠાં છીએ. જીલીઆનો એવો વિચાર છે કે તમે તમારી યુક્તિમાં નિષ્ફળ થશો”.

“તેણીએ ખરાખર કહ્યું છે,” વૉલતર ખુરશી પર બેસતાં બોલ્યો.

“ખરાખર?” મીસીસ ગુદમેન બોલી શું પેલા જીવાન ચીઠ્ઠેહાલ દુકતાને તમે હાથમાં લાવ્યા નહિ? બોલો હોરેસ! મને જવાબ દેવો.”

હોરેસે દોકું ઢુણાવ્યું.

“અરે!” તે ધરડી સ્ત્રી બોલી “તે હજી આવ્યો નથી ત્યારે?”

“પણ તેતો આવ્યોછે,” હોરેસ બોલ્યો “અને કાકા સાથેછે!”

પેલી ધરડી એક ખુરશી પર બેઠી.

“અફશોસ!” મીસીસ હોરેસ બોલી તે સ્ત્રીએ નિબૂલ થવાની આગમચથી અટકળ ખાંધી હતી. “એટલા અસાવધ તમે કેમ રહ્યા!”

હોરેસે બધી રીતની સમજ આપી ખુલાસો કીધો, એટલે તે ધરડી સ્ત્રીએ આંખમાં આંસુ આણ્યાં. વાલ-તરે જેમ તેમ કરી પોતાના પગ માહેથી ખુત કાઢ્યાં.

“ત્યારે તમે તે કંગાલને નજરે નજર દીઠોછે?” તેણીએ ધિક્કારમાં પુછ્યું.

“અલખતાં,” હોરેસે જવાબ દીધો.

“ત્યારે તો હવે કાંઈ કરવું જોઈએ, નહિ તો કે મને દર લાગેછે કે આપણું કુટુંબનો પૈસો તેના હાથમાં જતો રહેશે.”

પૈસાનું નામ સાંભળતાંજ વાલતરનું દિલ ઉશકેરાઈ આવ્યું. તે તેખલની નજદીક આવ્યો અને કાંઈ વિચાર-માં પોતાના હાથ તેના ઉપર મુકી બોલ્યો. “અલખતાં, કાંઈ થવું તો જોઈએ. ગુદમેન ઉપર જ તે પોરીઆએ અસર ઉત્પન્ન કરીછે તે આપણે જોઈએ. મેં ખુબ રવેશે તે બંધેના ચારામારા દીઠાછે. કાંઈ ફક્ત નહિ હું એનો જલદીથી નિવેડો આણુધું. નહિ તો કે ગુદમેન પોતાની સધળી દોલત જરૂર તેને હસ્તગત કરી તેને પોતાનો વારસ નેમશે.”

“અને શું ત્યારે આપણે તે પોરીઆનાં ફરમાન-નમાં રહીએ કે?” મીસીસ વાલતર બોલી.

પપ

તે કરતાં બેહતર કે તેમ થતુંજ અટકે!” હોરેસે જવાબ દીધો. “હું ગુદમેનનોજ રસ્તો કરું છું.”

એ રવેરો કેટલાક દિવસ વહી ગયા ; અને એક રોજ વેલેનતાઈન કેડે ખહાર ફરવા ગયો હતો જ્યારે કોઈ બે રાખસ ગુદમેનના ઓરડામાં દાખલ થયા. તે તેમને મુદલ ઓળખતો ન હતો.

“કેમ સાહેબ કાંઈ ફરમાસ ?” ગુદમેને પુછ્યું.

“સાહેબ અમે દાકતર છિયે અને તમારા વાસ્તે આવ્યા છિયે.”

“મારા માટે !”

“હા, સાહેબ, અમને ખબર છે કે તમારું ધ્યાન ઠેકાણે નથી.”

“મારું ધ્યાન ઠેકાણે નથી !”

“હા સાહેબ, એવું અમે સારી પેઠે જાણીએ છિયે.

“વારું, પણ કાંઈ બીજું કામ છે કે ?”

“એજ કામ ધણું મોટું છે.”

“જાઓ, બાપુ જાઓ, અહિંથી.”

“અમારાથી જવાય એવું નથી. એ કામનો જલદી આપતો ઉપાય કરવાને માટે અમને બોલાવ્યા છે.”

“પણ એમ એટલી બધી મેહરબાની કયા નેકબખ્તે તમને કરવા ફરમાવી છે.”

“તે અમારાથી કહેવાય એવું નથી.”

“પણ જ્યારે કોઈ બીચારાએ આટલી બધી મારી ઉપર નવાજેશ કરી ત્યારે તેનું નામ મને કહેવામાં તમને અડચણ શી છે ?”

“તમને ફરીથી અને છેલ્લી વેળા કહીએ છિયે કે તેમ કરવાને અમે કાંઈ બંધાવલા નથી.”

“એમજ છે તો મેહરબાની કરી જ્યોત્સે તમને મો-
ક્યા હોય તેમને જઈને કહો કે મારી તનદરોસ્તીની સં
ભાળ હું પોતે લઈ શકીશ. તેમને એટલી કાલજી કરવા
ની ક્રાંતિ અગત્ય નથી.”

“તમે પાદશાહી કુટુંબને લગતા છો?”

“સાહેબ, એક જર્મન આદમીનું એ રવેશે અપમા-
ન કરવું સારું નહિ કહેવાય.”

“થંડા પડો, સાહેબ!” એક દાકતર બોલ્યો.

“હું થંડો પડું!” ગુદમેન બોલ્યો “કેમ તમે મ-
ને મુખ સમજેછો કે શું? તમને અત્રે કોણે મોકળ્યા તે
તો જરા મને કહો?”

તેઓ આ પ્રમાણે તકરાર કરતા હતા એટલામાં વે-
લેનતાઈનનું ત્યાં આવવું થયું.

“મારા પ્યારા બેટા” ગુદમેન વેલેનતાઈન તરફ
જોઈને બોલ્યો. “મારું મોટું અપમાન થયું છે. આ બે
પુરષો મને ખલુ તોખા પાડે છે.”

“ભાઈ સાહેબ, અમે તો એને એટલું પુછીએ છિ-
યે. કે એ પાદશાહનો સગો થાયછે કે નહિ.”

“પણ એવો સવાલ કરવાનું કારણ શું?” વેલેન-
તાઈન ચિરકાઈને તથા ડોળા ધુરકીને બોલ્યો.

“કારણ કે અમને એવી ખબર મળેલી છે કે એણે
પાદશાહના તાજ ઉપર ઘવો કીધોછે,” એક દાકતર બોલ્યો.

“અને અગર તમને એવી પણ ખબર મળી હોય
તો શું થયું?” વેલેનતાઈન પુછ્યું “તેમ કીધાથી કાં-
ઈ તમારું ઘણું જીના ઉપર છે કે? એમાં તમને વચમાં
પડવાનું શું કારણ? તમને એમાં શું લાગેવલગે? (ગુદમે-
ન તરફ ફરીને) કેમ સાહેબ, આ ગ્રહસ્થાને અતરે ખો-
લી રાખવાનો તમારો વિચાર છે કે?”

“ નહિ મુદલ નહિ, ” ગુદમેને જવાબ દીધો “ હું તો એવું ઈચ્છું છું કે એમો ક્યારે અહિંથી પતે ? ”

“ ત્યારે સાહેબો, તમે તસદીર લઈ મારી સાથ પા-
રણાં બાણી ચાલો, ” વેલેનતાઈને દાકતરોને કહ્યું.

“ અમે અત્રે એક જાહેર ફરજ બજાવવા આવ્યા
છીએ ; અને તેથી અમારી મરજી પડશે ત્યારે જઈશું, ”
એક દાકતર બોલ્યો.

“ તમે એકદમ અત્રેથી જાઓ, ” વેલેનતાઈને
બોલ્યો.

“ શા માટે ? ” એક દાકતર બોલ્યો.

“ એટલાજ માટે કે અગર તમે જશો નહિ તો ત-
મને ઢક્કા મારી બહાર કાઢવાની મને મેહેનત પડશે. ”

આ શબ્દ ઉપરથી દાકતર પાઉલીમઉત અને દોબે
અનકારાથી હસવા માંડ્યું. તેઓએ વેલેનતાઈનેની ધમ-
કીની બહુ ટકોર ધીધી ; પણ જ્યારે છેલ્લાએ એકને ગર-
ચીમાંથી પકડી નીચે ધુલમાં ગોટાં ખાતો કીધો ત્યારે તે-
ઓને વેલેનતાઈનેનાં જોરની ખબર પડી કે તે કાંઈ પો-
તાના દેખાવ મુજબ કમજોર ન હતો. પોતાના સાથીને
અફળાઈને જમીન ઉપર પડેલો તથા વેલેનતાઈનેનું ધૂ-
ટણ તેની દુમ ઉપર મુકેલું જોઈને દાકતર દોબ વેલેનતા-
ઈને ઉપર ગુસ્સાથી ધમ્ક્યો. તે મામલો જોઈ ગુદમેને વે-
લેનતાઈનેની મદદે ઉઠ્યો ; પણ તે કામે લાગે એટલાં વે-
લેનતાઈને પેલા દાકતરના પગ પકડી તેને તેના દેશી
સોખતીની ઉપર પટકી નાખ્યો.

“ આ દેશીને પડેલો રાખજો એને ઉઠવા દેશો ના, ”
વેલેનતાઈને ગુદમેને તરફ જોઈને બોલ્યો. તે પેલા દા-
કતર દોબને ધસડતો ધસડતો બાહ્યમાં આવ્યો લઈ ગયો.
અને બાકીનાં દેશી તેને ધસડીને મોહોલ્લામાં નાખી

આવ્યો, અને દેક્કી ગમ જોઈને બોલ્યો “ કેમ દક્કલમી-
આં તમારે તમારી મેજે ચાલીને બહાર જવું છે કે મને
તસદીર આપવી છે ? ”

અલખતાં ઘકતરે છેલ્લી રીતે જવાનું પસંદ કીધું;
પણ એક વેળા બહાર ગયા પછી તે ગુદમેન તરફ ડોળા
ધુરકી બોલ્યો “ યાદ રાખજે, ગુદમેન, કે તને આ મારે
ભારી સોસરું પડવાનું. ”

ઘકતરોના જવા પછી ફેટલેકવારે વોલતર અને
હોરેસ ઘખળ થયા જેમની આગળ ગુદમેને પોતા ઉપર
ગુજરેલો સઘળો હેવાલ કહ્યો, જે સાંભળી તેઓ ખરેખર
અચરત થતા દેખાયા. ગુદમેને વળી તેમને એવું કહી
જાણાવ્યું કે તે અને વેલેનતાઈન ગ્રેવેસેન્ડ તરફ જ-
નાર છે; એટલુંજ નહિ પણ બહાણુ ફેટલે વાગે ઉપડનાર
છે તે પણ ચોક્કસ તેણે જાણાવ્યું.

પ્રકરણ ૮ મું.

ભેદી જમ્મી; એક ગ્રહસ્થનું વિચારમાં ગીરફતાર
થવું; ઇતાલીઅન ઓપેરાના સ્તેજ ઉપર
વેલેનતાઈનનો દેખાવ.

જ્યારે પોતાનાં કામકાજનાં કાગળ્યાં ગુદમેને ખરા-
ખર ગોઠવ્યાં ત્યારે તે અને વેલેનતાઈન કોરનહીલ
જવા નિકળ્યા. રસ્તામાં ગુદમેનને એક પેંકમાં કાંઈ કામ-
હતું તેથી વેલેનતાઈનને તેણે બંદર ઉપર ફરી
હરી થોડો વખત ગુજરવાને મોકળ્યો. અરધો કલાક વહી
ગયો નહિ એટલામાં ગુદમેન પોતાનું કામ પૂરું કરી
બંદર તરફ ચાલ્યો. પણ બહાણુ ઉપડવાને હજુર અડધા

કલાકની ખોતી હતી તેથી તે ધીમે પગલે એક આડે-રસતે નિકળ્યો; પણ તે થોડેક દુર ગયો નહિ એટલામાં એ મજબુત કદાવર રાખસો તેની સાંમે આવી ઉભા.

“આજનો દિવસ ખુલ્લો છે, સાહેબ.” એક રાખસ બોલ્યો.

“ખુલ્લો છે.” ગુદમેન તેમની આગળથી દુર થવાની કોરોસ કરતો બોલ્યો. “આજ ઘણો ઉગાડ છે.”

“તમે અમારી સાથ ફરવા આવો, આપણને ઝમત મળશે,” તેજ રાખસ ગુદમેનનો જમનો હાથ પકડી બોલ્યો.

“એમ શું કરો છો?” પેલાના હાથમાંથી પોતાનો હાથ છોડવવાની કોરોસ કરતાં ગુદમેન બોલ્યો.

“અમે શું કરીએ છિયે; અમે તો એટલીજ તમને અરજ કરીએ છિયે કે અમારી સાથ ફરવા આવો કે આપણને સોહોવાઈ જાય.”

આ વખત તેમની નજદીક એક શીગરામ આવી ઉભી.

“ખોદા ખાતર મને જણાવો કે આ બધાંની મતલબ શી છે,” ગુદમેને પુછ્યું.

“લેવો ચાલો, ચાલો, જલદી કરો, સર્વે કુરતાજ છોડી દો, એ અમારી આગળ નહિ ચાલે,” પેલા રાખસો બોલ્યા.

“અએ ભલા રાખસો, તમે કોઈ મોટી ભુલમાં ગોતું ખાતા હોવ એમ જણાય છે,” ગુદમેન બોલ્યો, “બેરાક તમે કાંઈ ભુલ કરો છો.”

“જરાબી નહિ, ભુલ ખુળ શું ખરી છે, તમારું નામ ગુદમેન નથી ભલા?” એક જણે પુછ્યું.

“અલખત તારું નામ ગુદમેન છે. પણ—”

“પણ ને પણ, સધળું ઠીકજ છે—તમે તો ચીમના

શેહેનશાહના ખીત્રાઈ લાગો છોની ? જો એમજ હોય તો તમે એક ગ્રહસ્થ તરીકે આ ગાડીમાં બેસો.”

“પણ હું કાંઈ બેસનાર નથી,” ગુદમેને જવાબ દીધો.

એ સખુન ગુદમેનનાં મોહોડાંમાંથી નિકળતાંજ પેલા બંધે જને ગુદમેનને ઉંચકી ગાડીમાં નાખ્યો. ગુદમેને ખુમ પાડી. એક ગ્રહસ્થ ત્યાંથી જતો હતો તેની તરફ જોઈને તે બોલ્યો. “મદદ કરો, અચ્ચે ભલા ગ્રહસ્થ ! ખોદ ખાતર આ ચંડાળના હાથમાંથી મને છોડવો ?”

“એ શું ભાંજગડ છે,” પેલો ગ્રહસ્થ નજદીક આવ્યો.

પેલા રાખસોએ તેને ઈશારત કરી ગુદમેનને દિવાનો જણાવ્યો. તે સાંભળી તે ત્યાંથી ચાલી ગયો.

ગુદમેને ખીજા જતા આવતા રાખસોને અરજ કીધી પણ સઘળાઓને પેલાઓએ સમજાવ્યા જેથી તેઓ માત્ર દયા ખાઈ ચાલી ગયા. એ પછી પેલાઓએ ગુદમેનનાં મોહોડાંમાં દુસા દાખ્યા એટલે બિચારો ગુદમેન લાચાર થઈ પડ્યો.

આનીગમ જ્યારે એ રવેરો ગુદમેન ઉપર જખરી ચાલતી હતી ત્યારે વેલેનતાઈન બંદર ઉપર તેની રાહ જોતો ઉભો. તે સનવારનો દિવસ હતો અને સેંહકડો લોકો જ્યો સોમવારને દિવસે સેન્દ તરફ કામકાજને અર્થે આવતા તેઓ દર સનવારે પોતાના કુટુંબને તે રાત્રે જઈ મળવાની ઉમેદમાં વહાણ ઉપર આવતા હતા. તુટક ઉપર જરા પણ જગા ખાકી ન હતી. કેટલાક લોકો અઠવાડીક પત્રો વાંચતા હતા ; કેટલાક પોતાનાં કામકાજનાં કાગળનાં કાઢી તપાસતા સેકાયલા હતા. ખીજાઓ કંમરે હાથ દઈ ભરતીનો વધારો તપાસતા હતા.

આખરે આખાં વહાણ ઉપર ગડબડ ચાલી રહી; કેપતાન પોતાની જગા ઉપર જઈ ઉભો અને ચોકસ દોરડાં ખરખર કરવાનો હુકમ કરવા લાગ્યો. વેલેનતાઈને વહાણ ઉપડવાની દરેક તૈયારી થયલી જોઈ ત્યારે તેની ધીરજ રહી નહિ. તે એવું સમજ્યો કે ભીડની અંદર ગુદમેન તેને મલ્યો ન હશે તેથી તે વહાણ ઉપર ચઢી બેઠો. તે તુટક તેમજ “કેપ્ટીન” ઉપર ફરી વળ્યો પણ કેંકે તે મળ્યો નહિ, તેથી તે હમણાં આવી પહોંચશે એવી ઉમેદમાં વહાણનાં પડખામાં જઈ ઉભો; પણ એટલામાં કેપતાને વહાણ ઉપડવાની સિગનલ આપી.

“માત્ર એકજ મીનીત, મેહરબાન કેપતાન,” વેલેનતાઈને બોલ્યો. “એક પલમાં એક મિત્ર આવી પહોંચશે.”

“ચાલો, પોરીઆઓ, હુશિયાર થાવો?” અને તેનાં માણસોએ દોરડાં ઉપેડવા માંડ્યાં; જ્યારે વેલેનતાઈને એક ઉંચી જગા ઉપર ચઢી ઉભો. તેણે નક્કી ઠડાવ રાખ્યો હતો કે કોઈપણ રીતે વહાણને ઉપડતું અટકાવવું.”

“કેપતાન,” વેલેનતાઈને ખુમપાડી. “હોલ્લો, એ કોણ !”

“આફ્રીસવાલા ઓરડામાં જલદી આવો !” વેલેનતાઈને સાદ માર્યા.

“કાં, આપણુ ઉપડીએ છિયે—અને આફ્રીસમાં શું કામ છે? એ કોણ બોલાવે છે?”

“એક માલેક, અહિં આવો ! તમને આવવુંજ જોઈએ.”

“માલેકને તોપે ઉરાડો !” કેપતાન ચિડાઈને બોલ્યો.

“સખર, સખર, જરાવાર મજબુત પકડી રહો, કોણ જાણે શું હશે !”

એટલું બોલી કેપતાન વહાણ ઉપરથી ઉતર્યો અને આફ્રીસમાં ખુશી થતો દોડ્યો.

વેલેનતાઇને હવે ઉલટથી ગુદમેનની રાહ જોઈ, અને એક જન દોડતો ખંદર તરફ આવતો હતો તેટલાં કપતાન વહાણ ઉપર પાછો આવ્યો, અને ચિરડાઈને બોલ્યો—“એ કયો કમખખત બોલ્યો હતો કે મને આ-શ્રીસમાં બોલાવે છે ?”

કોઈએ કાંઈ જવાબ આપ્યો નહિં તેથી તે ચિરડાઈને બોલ્યો, “મારા હાથમાં જો તે આવે તો તેને નદીમાં નાખી નહિ દેવું તો મારું નામ કપતાન નહિ.” એટલું કહી તેણે વહાણ ઉપાડવાને વાસ્તે સિગનલ આપી.

ગુદમેનને બીજી થોડીક મિનીટ આપવાનો વેલેનતાઇનેનો ઠેકાણ હોવાથી જેવી સિગનલ થઈ કે સુકાનની નીચે અવાજ ફેંકી બોલ્યો “મદદ ! મદદ ! મછવો ! મછવો ! અરે કોઈ આવો, આવો !” એ બોલ તે એટલા જોરથી બોલ્યો કે એક પલમાં ખંદર ઉપર ઉભેલા લોકો તેમજ વહાણના ઉતારાઓએ તે ખુબ ઉંચકી લીધી. તરતજ મછવા હેઠળ ઉતારવામાં આવ્યા, તેમજ બીજા મછવાઓની પણ દોડ ચાલી રહી. વહાણની આસપાસ મછવાઓ ગોળ ફરવા લાગ્યા. ઉતારાઓ નજર પેંચી જોતા રહ્યા. સઘળાઓનાં દિલ ઉશકેરાઈ આવ્યાં.

“રે બીચારો જીવડો !” એક મજબુટ પાંધાનો જઈક પુરૂષ બોલ્યો, “રે રે બિચારો દુખી મુઓ !”

“મદદ ! અહિં, અહિં, અહિં !” વેલેનતાઇને સાદ કાઢ્યો. વળિ મછવાઓની દોડાદોડ જે બાજુએથી અવાજ નિકળતો હતો તે તરફ ચાલી રહી, અને વહાણના ઉતારાઓ એક બાજુએથી બીજી બાજુએ ટીંગાતા થયા.

“ક્યાં, તું ક્યાં છે, ભાઈ ?” એક મછવાવાલો બોલ્યો.

“અહિં !” વેલેનતાઇને બોલ્યો.

“ધાવો ! ધાવો ! સુકાણ તરફ ફરો !” કપતાન ઉતાવળથી બોલ્યો. “હુશિયાર થાવો !”

મછવાઓ સુકાણ તરફ ધસ્યા.

“મજ્યો કે ?” કપતાને મછવાવાલાઓને પુછ્યું.

“મજ્યો કે ?”

“તે અમને કેટલે નજર પડે એટલુંજ અમે માંગીએ છિયે.”

“અરે આવોરે, જલદી કોઈ આવો !” વેલેનતાઇને સાદ કાઢ્યો.

“ક્યાં, બાઈ, ક્યાં—તું કેણી તરફ છે ?” કપતાને પુછ્યું.

“ચાક આગળ,” વેલેનતાઇને દબાયેલો સાદ કાઢ્યો.

“ચાલો, ચાલો, પોરીઆઓ પર્ડાં તરફ ધાવો, ટુરરે, સાબાસ !” કપતાન ખુશી થતો બોલ્યો. તેની ખાત્રી થઈ કે હવે કોઈ જરૂર હાથ લાગવાનો.

“આણી તરફ આવો, આણી તરફ આવો,” માલમનો સાદ કાઢી વેલેનતાઇને બોલ્યો.

વળિ પાછા મછવાવાલાઓ ધકેલામાં પડ્યા. ચાક આગળથી સુકાણ તરફ અને સુકાણ આગળથી આગલી ગમ થાકી ગયા ત્યાં સુધી તેઓએ હલ્લેમાં માર્યા કીધાં. કપતાન દુરથી માલમ તરફ જોય અને માલમ કપતાન તરફ અચરતીની નજર ફેંકે પણ કાંઈ પટો હાથ લાગે નહિ. ખિચારા ઉતાર્યોમાં ધક્કા મુકી આચકા ઉચકી ચાલી રહી. તેઓ એક ગમથી બીજી ગમ કુપતા માણસને જોવાની ઉત્કટમાં દોડતા ફરે. વેલેનતાઇનેના દરેક સાદ વેળા ધસારો એટલો જોસથી થાય કે તું મારી ઉપર અને હું બીજા ઉપર ખડીઆ મુડી થવા જોવા બનાવ ચાલી રહ્યા.

એ રવેશે ગડબડ મચી રહી ; પણ આપણા વેલેનતાઇને જંગીની નજર પોતાના વાળીના આવી પહોંચવા તરફ

હતી. તેમાં તે હવે તો તદ્દન નિરાશ પડ્યો. બહાણને અડધો કલાક તેણે ખોતી રાખ્યું હતું, અને હવે તેને વધારે વખત ખોતી રાખવાનું ઠીક લાગ્યું નહિ. મછવાવાળાઓ નહીં ઉપર ચોતરફ નજર રાખી રહ્યા હતા. કપતાન માલમ ઉપર ચિરડાઈ ગયો કારણ કે તેણે મછવાઓ ખોતાની તરફ ખોલાવવામાં ભુલ કીધી જેથી તે માણસ નીચે ડુબી ગયો. માલમે તેવા હુકમનો ઈનકાર કીધો. ઉતારોએ તેમજ કિનારા ઉપરનાં લોકો તો ગોયા તે માણસને ડુબતાં જોયો હોય તેમ તેની વાત ચલાવી રહ્યા.

કપતાને આખરે જોયું કે ખિચારા ડુબનારને ખચાવવાની કોશિસ તદ્દન બેબદ છે તેથી તેણે બહાણ ઉપાડવાને હુકમ કીધો ; અને વેલેનતાઇને તેનાં મનને કરાર આપવા તેની પછવાડે મોટેથી હસવાનો સાદ નાખ્યો. તેની અસર વિજલીના ચમકારા માનીન્દ થઈ. કપતાન તે હસવાના સાદથી અતિશય તાઝુપ થયો. તે સેતાપ ક્યો. તેની છાટીએ ક્રોધ ઉભરાઈ આવ્યો. તેને અતિશય ચિડ લાગી કે આવાં ગંભીર ટાંકણે કોઈ બેવકુફે હસવાની છાટી કેમ ચલાવી !

“ અરે એતો અમસથુ હસવામાં થયું હતું. ” વેલેનતાઇને કપતાનની પછવાડે સાદ નાખ્યો. “ તમો લોકોને માત્ર બેહકાવા મેં રમુજ કીધી હતી. ”

“ રમુજ ! ” કપતાન ચિરડાઈને બોલ્યો. “ રમુજ ! ”

“ હા, વળી બીજું શું ! હું કાંઈ નહીંમાં પડ્યો ન હતો ! ” વેલેનતાઇને સાદ નાખ્યો.

બહાણ ઉપડતાં વાર વેલેનતાઇન લાગલો એક મછવામાં કુદી પડ્યો ; અને ગુદમેન જે ગ્રહસ્થને ધર ગયો હતો તેને ત્યાં ગયો. ત્યાંથી તેને ખપ્પર મળી કે ગુદમેન તો ઉતાવળથી કેડે ગયો હતો જ્યારે તે ખોતાના

ધર તરફ ફર્યો એવી આશાથી કે કદાચ કાંઈ અગત્યનાં કામસર ગુદમેનને ધર જવું પડ્યું હશે. પણ ગુદમેનનાં માણસોથી તેને ખપ્પર મળી કે તે ધર તરફ ફર્યો ન હતો ત્યારે તે એવું સમજ્યો કે કદાચ ભુલમાં તે કોઈ બીજાં વહાણમાં આગળથી ઉપડી ગયો હશે. એ વિચાર ઉપરથી તેણે બીજી સહવારમાં પોતે જવાનો ઠડાવ રાખ્યો. તેણે પોતાનું જમણું મંગાવ્યું. ખાઈ પી ફારેગ થયો એટલામાં હોરેસે ત્યાં ગભરાતમાં આવી બહાર માણસોને પુછ્યું કે તેનો કાકો ધરમાં પાછો ફર્યો હતો કે શું? પણ જ્યારે તેને જણાવવામાં આવ્યું કે તે કોણ જાણે ક્યાં જતો રહ્યો છે ત્યારે તે ખુશી થતો વેલેનતાઇનની નજદીક ગયો અને બોલ્યો. “કેમ શેઠ, તમેતો ગ્રેવેસેન્ડ તરફ બેઝાંઓનાં મંડળમાં જવાના હતા અને અહિં કેમ?”

“હું તે કારણસર ગયો હતો” વેલેનતાઇને જવાબ દીધો “પણ કમનસીબે તમારા કાકાથી વિલો પડ્યો.”

“અને ગુદમેન તરફથી એ સિવાય બીજી આશા રાખવી નહિ,” હોરેસે બોલ્યો. “તેવણ અને મારા બાવા બંધને એ બાબદમાં કાંઈ કહેવુંજ ન પડે. તેઓ હંમેશા હાથતાલી આપવા ચુકતા નહિ તો. એક વખત તેમને હાથમાંથી છટકવા દીધા કે પછી “આર્ગસની” નજરથી જોયા કરોની પણ તમારું કાંઈ વળે નહિ પણ ભાઈ લાવોની કાંઈ પીવાનું છે કે નહિ?”

“હું કસમ લઈ કહું છું કે મને ખપ્પર નથી, પણ ખેરાત એન થોડોક લાવી આપશે.” વેલેતાઇને ઘંટદી વગાડી, એને જવાબ દીધો.

એન અંદર આવી.

“ઓહો મારા શીરેસ્તા,” એનને અંદર આવતી જોઈ હોરેસે બોલ્યો. “જરા પેટમાં ગડબડ છે વાસ્તે

કાંઈ ખાટી મીઠી નજર કરવા કાંઈ હોકવાનું લાવ. તે સાથે જરા મોહાંમાં નાખવાનુંળી લાવજે. ચાલતો ઘરડી ઘોડી.”

વેલેનતાઈને ઈશારત કીધી એટલે હુકમ બળવવાને તે-ણીને કાંઈ વિલંબ લાગો નહિ. તરતજ તેખલ ઉપર ખાતલી અને “કૉર્કસ્કૃ” આવી પડ્યાં ; પણ “કૉર્કસ્કૃ” ઉંઘાડવા જેટલી વાર લાગે તેટલીવાર લગાણ ખોતી ડોણ રહે ! એક છરીએ કરી ડોકું ઉરાડયું અને ઝલાસો ખમપર ભગ્યાં.

“મીં હોરેસ, જરા “કૉર્કસ્કૃ” લઈ ઉંઘાડતે તો ઘર બગડતે નહિ,” એન ખોલી.

“વારં ચાલ તો જોઈએ એક ખીજી ઝલાસ તારે માટે લાવતો, પોરી,” હોરેસ ખોલ્યો. “વાહ ! હવે મ-જાહ પડશે તે ખરી.”

“નહિ, મારાથી લેવાય એવું નથી,” એને જવાબ દીધો.

“કેમ માએ હવે તું પોસ્મોતે (પોતે) આજની રાત કેમ માપવાનો વિચાર રાખે છે !” વેલેનતાઈને હોરેસે પુછ્યું.

“હું તે કાંઈ જાણતો નથી,” વેલેનતાઈને જવાબ દીધો.

નહિ તો ફિકર નહિ ; મારી મરજી માફક ચાલજે દોસ્ત, કે તારો ડેહરો પાર થવાનો.”

“પણ મને એવી ખબર પડીછે કે તમે આજે ‘પા-રતી’ આપવાના છો,” વેલેનતાઈને ખોલ્યો.

“અને એ ખબર ખરીછે,” હોરેસે જવાબ દીધો.

“પણ માંએ, તું કાંઈ એવું ગુમાન લઈ જતોનાં કે હું એવાં એખાંઓ સાથે સામિલ થઈશ. તોખાહ ! તોખાહ ! પણ હા, કાંઈ ત્યાં સામિલ થતે તો સેવક કાંઈ ચુકતે. પુ-

કંતે નહિ. તે ધરકું ઓપું જરા ઠીક છે. તેને મારા વહા-
લાને હું જોવા સુપરકાઈનવગર વળી ચાલતું નથી. કોઠાં
ગેપ. હું હોઉં તો તે ડોપચું મલકાઈ મલકાઈને ફાટી કુટી
જાય છે. વલી એ ધાંખરા ધાંકરીઓની મીજલસની લપલ-
પી તો જીઓ સતાક ઉપર સતાક. તેખી કેવી ! હું તું
જોવાઓનેખી ધધરીને તાવ આવે. કેમ દોસ્ત, હોક ! લે
ઉઠાવ જરા દોર ! તારા પાપના સમ. એ સીચા હોજરી-
ઓની પાર્તીની વાત માંડી વાળ. પીવાનામાં પાણી ને
પાવામાં અઠાણાં ને અચારમાં ગોસ્ત-પણ તું ઉઠાવ ખીજો
મારા દોસ્ત—લે એક “તોસ્ત.” આપણે ત્યાં જશું ખરા
પણ જરા ચાહે ગરમા ગરમ ગલે ઉતારી પોખારા માપી
જશું—પણ તું લેની દિયર ઉઠાવ, હિચકારો શું બનેચ-
પી પી નિકળી જશે છ તો પછી કોઈ નહિ કેહશે વેલે-
નતાઈન પી, પી. ઉઠાવ અને મારી પાંખ તલે આવ અને
પછી જોકે તારા શા હાલ. હું તને એવી જગાએ લઈ
જઈશ કે જેની અહિં શું કે ત્યાં શું, કેડે ખખર પડે
નહિ.”

“તમારી મેહરબાની છે,” વેલેનતાઈન ઓડ્યો.

“ઠીક છે, ચાલ આ પાતલી પુરી કરીએ, અને પેલાં
એગીમેગીઓની મંડળીઓમાં જઈએ; પણ ધ્યાન રાખજો
કે જ્યારે હું મારી ચીરત સળગાવું ત્યારે તું ત્યાંથી વઢાણા
વાવીજો એટલે હું તારી પુઠે જમીનને ધુળવી નિકળીશ.”

પાતલી ખલાસ થઈ, એકલા હોરેસે તે પુરી કીધી.
પછી બંધે તેના પાપને ધર ગયા. ત્યાં અડધી દજન એખી-
અલ ધરડીઓ પોતાના ધણીઓની રાહ જોતી બેઠી હતી.

“કેમ, હોરેસ, તારા પાપ તને મળ્યા કે ?

“નહિ,” હોરેસે પોતાની માને આંખની ધશારત
કરી જવાબ દીધો. તે તેણીને એક ખારી આગળ લઈ

ગયો અને ત્યાં ઘણો વખત સુધી કાંઈ વાતમાં તેની સાથ મશગુલ રહ્યો.

“લેવો, તેઓ આવ્યા,” મીસીસ હોરેસ બોલી.

“નહિ કદી નહિ. આ ડોકનો અવાજ તેનો નહિ હોય,” હોરેસ બોલ્યો.

“હું જાણું છું કે તે તેમનીજ ડોક છે,” તેની મા બોલી.

“નહિ તે હોયજ નહિ,” હોરેસે જીકર કીધી.

“હું જાણું છું કે તે ખહાર રહી વગર જાણવે ડોકાડોક કરે નહિ.”

આ વખતે વૉલતર દાખલ થયો. તેનો એહેરો શીકો પડી ગયલો હતો. તેની નજર વેલેનતાઈન ઉપર પડી પણ તેમ કરતાંજ તેને ધ્રુજરાં ધ્રુટાં. તે જરા વારમાં સ્થિર થયો. તે વેલેનતાઈન સાથે શોકહેન્દ કપોમાં લાગ્યો ; જમ કરતાં વેલેનતાઈનને તેના હાથ અતિશય થંડા થયલા લાગ્યા.

તેની ખૈરીને જોવી ધીરજ આવી તેવી તેણીએ પુછયું. “કેમ પેલું કીધું કે ?” વૉલતરે હા કહ્યું એટલે તેણીએ ભલા ગુદમેનની ખૈરીને તે ખુશાલી ભરેલી વાત જણાવી. વળતી ચાહ તેખલ ઉપર આવી એટલે સઘળાં તેખલની આસપાસ એસી ગયાં. પણ વૉલતરના એહેરા ઉપરથી આ ખુલ્લું જણાઈ આવ્યું કે તેનું મન સ્વસ્થ ન હતું. તેને કાંઈ વિચારો ડાખ મારતા હતા. જ્યારે તેને કાંઈ પુછવામાં આવતું ત્યારે તે હસવાનું ડોળ કરી જવાપ દેતો પણ પછી તરતજ તેનાં મોં ઉપર પાછાં ગમગીનીનાં ચિન્હ પોતાના દેખાવ દેતાં. હોરેસે જમ વેલેનતાઈનને આગળ જણાવ્યું હતું તેમ તે મંડળીના લોક ગોયા કોઈની માહેતમ કરવા મળ્યાં હોય એમ જણાયાં. ગપ્પા સપ્પાતો કાંઈ થોડા નહિ ચાલ્યા. તેનો તો કાંઈ પાર ન હતો, પણ એકબી બોલ યા વાત મોંધ કરવા

જોગ ન હતી. જોવો આહુનો દોર પુરો થયો કે હોરેસે પોતાની ચીરત કાઢી સંજગાવી.

“કેમ તમે ચીરત પીવા કાઢી ?” મીસીસ હોરેસ બોલી.

“ખાઈ, તેની તમારે કોઈએ દરકાર કરવી નહિ.” હોરેસ બોલ્યો.

એટલું બોલી વેલેનતાઇનને ત્યાંથી નિકળવાની રાહ જોતો તે બેઠો.

પ્રકરણ ૯ મું.

વેલેનતાઇનનો એક નાટકશાળામાં દેખાવ.

વેલેનતાઇન પોતાનો આહુનો પ્યાલો તમામ કૃપા પછી મંડળીને સલામ કરી બહાર નિકળ્યો. થોડેક વારે હોરેસે પણ તેની પુઠ પકડી.

તેઓ બંધ લીસ્ટર સ્કુએરમાં જઈ પહોંચ્યા. “મને લાગે છે કે આપણે હવે વખતસર જઈ લાગશું કે મીં લેધરલંડસ આપણને મલશે,” હોરેસ બોલ્યો, “દોસ્ત, તે જો આપણને મલ્યો કેની તો પછી જરા પેટમાં નાખવાનો પેહેલો તડાકો તો તેને ત્યાંજ પડવાનો.”

“કાણુ ? લેધરલંડસ ! તે વળી કાણુ છે ?” વેલેનતાઇને પુછ્યું.

“એ તો તેના ધંધા ઉપરથી તેનું નામ પડ્યું છે. તેનું ખરું નામ તો ગ્રાઉલઅવે છે. તે “ઓપેરા ટૂપ” કુંપનીનો મુરંબી છે, અને એક ધણા ખાહોરા ગ્રહસ્થ છે.”

એમ કરતાં વેલેનતાઇનને એક નજીસ ધરમાં હોરેસ લઈ ગયો. ત્યાં એક અંધારા રસ્તે થઈ એક પાછળા

ચોરડામાં તેઓ ગયા. ત્યાં શું હુણું શું નહિ તે વેલેન-
તાઈન જોઈ શક્યો નહિ ; કારણ અંધારું તો કહે મારું
કામ, પણ હોરેસે તાપડતોપ એક શખસનો હાથ પકડ્યો
અને રોકેલેન્દ કરી તેનાં અને વેલેનતાઈનનાં ઓળખા-
ણ કરાવ્યાં.

“કેમ ભાઈ, શું લેવાની મરજી છે,” મીં. ગ્રાઉલ-
અવેએ પેહેલો સવાલ કાઢ્યો.

“જે તમારે ગમે તે,” હોરેસે જવાબ દીધો.
“તમે આ શું ઉઠાવો છો ?

“લેવો અડધો તમે લેવો,” ગ્રાઉલઅવે બોલ્યો.

“નારે બા, આપણને તો એ ભારી પડે,” હોરેસ
બોલ્યો, “મને તો જરા ખાન્દી હશે તો ચાલશે.”

ખાન્દીને આવતાં વાર લાગી નહિ. હોરેસે ફરકા
માર્ધા અને કહ્યું, “અમને આજે “સીનરીની” પછ-
વાડે “સ્તેજ” ઉપર બેસવાનો વિચાર થાય છે, જે તમા-
રાથી કાંઈ મેનીજ થઈ શકતી હોય તો મેહરબાની.”

“ઠીક છે, ચાલો પણ તમને ત્યાં બેસવા નહિ ગ
મશે, અને ત્યાંથી મળહ પણ નહિ લાગશે, કારણ કે
પરડા તમામ ખરાબ થઈ ગયા છે,” પેલો શખસ બોલ્યો.

“પણ આપણે આગળથી તીકીતના પૈસા આપીએ
કે ખરાબ નહિ લાગે,” વેલેનતાઈન બોલ્યો.

હોરેસને તેની ભોલાઈ તરફ હસવું આવ્યું. તે
બોલ્યો, “જે દરવાજે આપણે જઈએ છિયે ત્યાં કાંઈ
તીકીત લેતા નથી.”

“પણ ત્યારે આપણે ખાન્દીના પૈસા રોકડા આપીએ
તો સારું,” વેલેનતાઈન બોલ્યો.

તેણે એટલું બોલતાં પોતાની પાકીત ઉંઘાડી,
અને પૈસા કાઢી આપ્યા. તેની પાકીત ભરેલી જોઈ ગ્રા-

ઉલ્લંઘવે હરખાચો અને મનમાં બોલ્યો “વાહુ ! આવતા રવિવારે આપણા છક્કા છે.” તેણે તાપડતોખ વેલેનતા-ઘનને તીકીત દેખાડી જમાંથી ઓછામાં ઓછી પાંચ લીધા વના વેલેનતાઘનને ચાલ્યું નહિ.

ગરાઉલભવે આઈતા રૂપીઆ મલવાથી મલકાતો તેમને નાટકીઓને રસતે લઈ ગયો. ત્યાં ઘણાક નાટકીઓ સોંગ લેતા હતા. ખંધે જન ખુરસીઓ ઉપર બેઠા. તેઓને મીઠા ગરાઉલવેએ કાંઈ સોંગ લેવાને વિનંતી કરી. કેટલીક આણાકાણીએ વેલેનતાઘનને ચારનો સુહાંગ લીધો. મોહોડે રંગ લગાડી જોય શું કે જે ખુરસી ઉપર હોરેસ બેઠો હતો ત્યાં તેણે તુર્કી લેખાસમાં એક શપ્પસને જોયો.

કેટલીક વારે નાટક શરૂ થયો. ચોરોની ટોળી માહુલા એક તરીકે વેલેનતાઘન નાટક તખ્તા ઉપર નિકળ્યો. ત્યાં એક સ્ત્રી પોતાનો બાગ ખજાવતી હતી. તેના રાગની મોહનીમાં એક પાસમાં બેઠેલો એક અહસ્થ ખુબ ગીરફતાર થયો હતો. તે ખરાં જીગરથી સાખાસીના પોકાર કાઢતો હતો; તોપણ તે હૃદની ખહાર જતો ન હતો.

તેને એ રવેશે જોઈ આપણા વેલેનતાઘનને પોતાની અસર અજમાવવાની તક મળી. પેલા અહસ્થનો સાદ કાઢી તે બોલ્યો, “વાહુવા, શીરેરંતો ! અરે ! ખુબસુરતીની દેવી ! આ જેવું ગીત મેં કોઈ દી સાંભળ્યું ન હતું ! રંગછે ! વાહુવા રંગછે ! લે, લે ! સાખાસ ! સાખાસ !”

“ચુપ ! ચુપ !” કાંઈ હજારો લોક એક દમ બોલ્યું.

“હું તમને કહુંધું કે પેલીનો કંઠ ધણોજ મધુર છે ! તમે કદી એવો મધુર રાગ સાંભળ્યો હતો ? સાખાસ ! રંગછે ! ઠાકો ! લોકો ઠાકો ! પાડો તાલી ?” પેલો અહસ્થ બોલતો હોય તેમ વેલેનતાઘનને સાદ કાઢ્યો.

પેલો ઠીંગણો ગ્રહસ્થ જોના સાદ વેલેનતાઈન કા-
ઢતો હતો તે પોતાની મુંઝતા આંકડા મરોડતો નિર્દોષદિલે
સઘળો તમારો જોયા કરતો હતો.

“ચુપ ! ચુપ !” વળી સઘળી તરફથી પોકાર ઉઠ્યો;
અને દરેકની નજર હવે તે ગ્રહસ્થની તરફ ખેંચઈ.

“છી !” વેલેનતાઈને ચાલુ રાખ્યું; “શું પેલીના
રાગ મધુર નથી ? અને એટલું કહેવાનો મને હક્ક નથી.
આજના ગીતને અડધે હિસ્સે મધુર ગીત તમે કોઈ કા-
લેખી સાંભળ્યું હતું ? એણી કોઈ પ્રતાપી જીવડો છે—હા !
હા ! વાહવા ! વાહવા ! લેલે ! લેલે !”

“ચુપ !” ઘણાક લોક ઉશકેરાઈ જઈ બોલ્યા.

“હું ફરીથી કહું છું,” વેલેનતાઈન બોલ્યો “એ
કોઈ મહા પ્રતાપી જીવડો છે.”

“ચુપચુપ, બહાર કાઢ ! છાકટો” વગેરેના મોટા
પોકારો સઘળી તરફથી ઉઠ્યા. જ્યારે પેલો નિર્દોષ અને
બેખબર ગ્રહસ્થ મનસે તાજુપ થતો હતો કે સઘળા તેના
તરફ “ઓપેરા ગ્લાસ” શું કામ ટાંકતા હશે.

એ સઘળો વખત નાટકનું કામ તદ્દન અટક્યું. પેલી
સ્ત્રી જેવી ઢપમાં ઉભી હતી તે ઢપ બદલી શકાય નહિ
એવું હોવાથી પરદો નાખવાની ફરજ પડી.

જેવો પરદો પડ્યો તેવાજ કોઈ બેખબર પેલા ગ્ર-
હસ્થ આગળ ગયા, અને તેને તેની ચાલ માટે શિખામણ
દેવા લાગ્યા. તે રાખસો આગળ પેલો ગ્રહસ્થ પોતાનું
નિર્દોષપણું જણાવતો દેખાયો. પેલા રાખસો તેના ઢાંગ
તરફ પોતાની અચરતી જણાવી તેને ખુબ ઠપકો આપતા
હતા ; પણ પેલો ગ્રહસ્થ સાફ કેહેતો હતો કે તેણે કાંઈ
પણ તરેહની હરકત કરી ન હતી. એટલું છતાં પેલાઓ
સોગંદ ઉપર સોગંદ ખાઈ ખાલતા કે તેણેજ સઘળી ત-

શંહની હરકત કરી હતી. તેજ રવેશે પેલો ગ્રહસ્થ પણ સોગંદ ખાઈ પોતાનું તદન નિર્દોષપણું જણાવતો અને પેલા શખસો તેની ઉપર જીઠા સોગંદ ખાવાનું યોહોતાણ મુકતા હતા. તેઓ તે જવા એક મહાન પુરુષને જીઆદા તે શું કરી શકે ? કરવામાં એટલુંજ કે તેઓએ તેને ફરીથી એ રવેશની હરકત નહિ કરવાને ચેતાવી ત્યાંથી ચાલતી પકડી.

પેલો હીંગણો ગ્રહસ્થ ત્યાંથી જતો રહ્યો તેથી સઘળાઓ નરમ પડ્યા, અને પરદો ઉઘડાયો; અને ખેલ પાછો ચાલુ થયો.

એમ કરતાં જ્યારે વિસામા વાસતે પરદો પડયો, ત્યારે વેલેનતાઈને વિચાર કર્યો કે એવે વખતે નાટકી આશક માશુકો પરદાઓની પછવાડે જે એકમેકને વળગી ભેટી ચુંખી લઈ હિનપસતી ભર્યો દેખાવ કરેછે તેવી બદીમાંથી તેમને કોઈ પણ રવેશે અટકાવવા જોઈએ. એ વિચારથી તેણે આજીવનું નજર ફેંટી, અને એક નવી યુક્તિ રચી. નાટક તજ્જાના માહેલા ભાગ ઉપર એક ખુણામાં રહી પરદાઓનો એક ઢગ પડેલો હતો. તેની પછવાડે સાદ નાખી “ખુન ! ખુન !” કરી ખુમ પાડી. તે સાંભળતાંજ આશક માશુકો ગભરાયાં. માશુકો પોતાના આશકોની ગોદમાં ખિડીકનાં માર્યાં દખાયાં. ફરીથી “ખુન ખુન” ના પોકાર ઉઠ્યા અને સઘળા લોકો વિસ્મય પામી તગોતગ જોતાં સ્થીર ઉભા રહ્યાં. વળી પોકાર ઉઠ્યા અને હવે તો કોઈ સ્ત્રીના નાજીક અવાજમાં “કોઈ છોરવો ! કોઈ આવો !” એવી ખુમ ઉઠી.

“પણ તું અહિં આ નાકે કેમ ન આવતી ?” એક મુધાર કે જે નજદીકમાં હતો તે બોલ્યો.

“અરે તમે લોકોને સંભળાતું નથી ?” સુથાર સઘળા નાટકીઓ તરફ જોઈ બોલ્યો. “એવડા કંઈ દિલવાળા તમે કેમ થાવો છો ?”

સુથારના આ બોલવા ઉપરથી લોકોની દોડાદોડ ચાલી રહી. તેમને એ રવેરો ઉશ્કેરાયલા જોઈ વેલેનતાઈને એવી રીતે રડવાનો પોકાર નાખ્યો કે લોકો એવું સમજ્યાં કે જલદી મદદ નહિ લાગશે તો ખચીત ખિચારી અખલા મરણ પામશે. તેવા વિચારથી લોકો પરદા ખસાડવા રોકાયાં. પોષાક, દમામ, ઠાઠમાઠ, મલાહુજો, વિગેરેની કાંઈ પણ દરકાર કર્યા વિના દુલથી ભરેલા ગંદીલા પરદાઓ ઉંચકવા પાછળ સઘળાં કામે લાગ્યાં.

એમ કરતાં જ્યારે અડધા પરદા ઉચકાઈ રહ્યા ત્યારે મુઠાર વાંકો વળી બોલ્યો, “હવે બાઈ, તું વાંકી વળ અને આ ખાંચામાંથી બહાર આવ.”

“અરે નહિ, ન આવાય, મેહરબાની કરી સઘળા ખસાડો !” વેલેનતાઈને સાદ નાખ્યો.

“જરા હાથ લાગો, ગ્રહસ્થો, જરા મદદ કરો !” મુઠાર બોલ્યો.

સઘળા ત્યાં હાજર રહેલાઓ દુલ ઘોયા જેવા થઈ ગયા. પરસેવો તો કેહજો મારું કામ; અને ધુલ તેમના એહેરા ઉપર મજબુત વળગી બેઠી હતી. સઘળી ઓરતો જોયો ગાભરી પડી ગઈ હતી તેઓ દરેક પરદાના ઉચકાવા તરફ ખિડીકતી નજરે જોતી હતી. વેલેનતાઈને રડવાની કી-કીઆરી ચાલુજ રાખી અને તેમ કરી સઘળા પરદા ઉંચકવાને લોકોને ઉલટ આપી. દરેક પરદો ઉંચકાતી વેળા દુળના વાદળ ખીચારા નાટકીઓ ઉપર ગખડી પડતાં જોઈ સઘળાઓ કોલસાવાળા જેવા થઈ ગયા. જ્યારે માત્ર છેલ્લા ત્રણ પરદા બાકી રહ્યા ત્યારે તેમને ખસાડવાની

મુશકેળાઈએ સમજાવ્યોને નિરાશ કરી મુક્યા. તે ખસેડાય
એવા ન હતા તેથી સુઠારે પેલી ખ્યાલી સ્ત્રીને સાદ મારી
કહ્યું, “હવે તમારાથી ખહાર આવી શકારો કે?”

“નહિ, નહિ,” વેલેનતાઈને બોલ્યો. “ખસાડો,
ખાકીના ખસાડો, જલદી કરો, અરે હું મરી જાઉં છું.”

“લાવ, ચાલ તારો હાથ મને આપ” કમ્પનીનો
મેનેજર ઘૂટણીએ પડી પરદાની વચ્ચે વચમાં હાથ ઘાલી
બોલ્યો. “ચાલ જલદી કર, હું તને ખેંચી કાઢીશ.”

“મારા હાથ પુગતા નથી, અરે ! મને જરા પી-
વાનું પાણી આપો !” વેલેનતાઈને સાદ કાઢ્યો.

“ગરીબ બીચારી !” મેનેજર બોલ્યો. “જરા
પાણી માંગે છે ?”

જલદીથી પરદા પછવાડે પાણીનો કુંબે સેરવી દેવા-
માં આવ્યો. પરદાઓ પાયામાંથી ઉખેડી જરા ઉચક્યા અને
મેનેજર પછવાડે ભરાયો.

જરાવારમાં તે ઠોકર ખાઈ પડ્યો. તેના હાથમાંનો
દીવો પડી ગયો અને તેના કપડાં સળગી ગયાં. તોપણ
તે ઉઠી બોલ્યો, “ખાઈ તું ક્યાં છે ?” કોઈએ કાંઈ
જવાબ આપ્યો નહિ તેથી પરદાની પછવાડે ખુલ્લું ખતોલે
તથા ભોય ઉપર તંતોસીને જોયું. બીજો દીવો મંગાવ્યો
પણ કોઈ સ્ત્રી કે તેનું મુડદું જણાયું નહિ. તે પાછો
ખહાર નિકળ્યો. તે જોઈ સુઠાર બોલ્યો “શું કોઈ નથી ?
હું સરત મારી કહું છું કે હું જરૂર શોધી કાઢીશ.”
એટલું કહી તે દીવા સાથે અંદર ગયો, પણ જરાવારમાં
નિરાશ બની પાછો ફર્યો.

“કેમ કોઈ મળ્યું કે ?” પ્લેહાઉસના લેસીએ પુછ્યું.

“ના કોઈ નહિ,” સુઠારે જવાબ દીધો.

“હી, હી, હું ધારું છું કે તેણી બેશુદ્ધ થઈ છે. સાવ મને ખતી આપ, હું જઈને જોઉં.”

લેસી પરદા પછવાડે જમતેમ ભરાયો પણ થોડાક ફાંફાં માર્યાં પછી તે બહાર નિકળ્યો અને બોલ્યો,
“તમારી ખાત્રી છે કે તે શરમની મારી બહાર નિકળી નાહાશી તો નથી ગઈ?”

“બહાર ડ્રાઈની નિકળે !” મેનેજરે જવાબ દીધો.

“ત્યારે શું તમે એમ કેહેવા માંગો છો કે કોઈ આ-રત પરદા પછવાડે હાલી જ નહિ ?” “લેસી” બોલ્યો.

“એ ઘણુંજ અજબ જવું છે કે હું અંદર ગયો ત્યારે ખાણીના કુળ શિવાય બીજી કંઈ નહતું.”

બહાર “એડીઅન્સ” ઘણું અધીરું બની ગયું હતું તેથી “લેસી” બોલ્યો, “કે એ તો મેનેજરની કોઈ ઓળખીતી હશે તેથી તેણે તેણીને નહસાડી મુકી.” એટલું કહી તેણે ખેલ ચાલુ કરવાને હુકમ આપ્યો.

પરદા અને ભીતની વચ્ચેમાં કોઈ આરત તો હાલી જ, પણ તે ડ્રાઈ ગેપ થઈ ગઈ તેનો ખુલાસો કરવો કોઈની પણ શક્તિમાં ન હતો. સઘળાંઓની તાઝુબી વચ્ચે ખેલ પાછો ચાલુ થયો, પણ વેલેનતાઈનની મતલબ એવી હતી કે હવે જમ બને તેમ લોકોનાં મનને સ્થિર કરવાં તેથી (પીત) છેલ્લા કલાસની વચોવચમાં “ખીસા સં-ભાળો” કરી અવાજ નાખ્યો. સઘળાંઓ આ અવાજથી પોતાના ખીસા તપાસવા પડી ગયા. “ખાઈઓ ! સંભાળો !” વેલેનતાઈન બીજો સાદ નાખ્યો. ગાગરાઓનો ખડખડાત ચાલુ થયો. એવામાં વેલેનતાઈન એક આરતના ગભરાયેલા અવાજમાં બોલ્યો “અરે મારી ઘડીઆળ !” “તમે કોઈએ તે લીધી છે ! મારી ઘડીઆળ ! ઓહો મારી વહાલી ઘડીઆળ !”

આ વખતે “પીત” નાં તમામ લોકો ઉઠી ઉભાં થયાં, જ્યારે “બૌદ્ધ” માંનાં લોકો નીચે ટીંગાઈ જોવા લાગ્યાં. પણ હવે સઘળાઓની અચરતી એ રહી કે ઘડી-આળ કંઈ ચોરતની ગઈ હતી તે કોઈ જાણી શક્યું નહિ.

“સિપાઈ ! સિપાઈ !” વેલેનતાઈને પાછો તેજ સ્ત્રીનો અવાજ કાઢ્યો. તે બોલેશું કે તેજ વેલા “પીત”માં સિપાઈ તેમજ અમલદારોનું ટોળું ભેગું થઈ ગયું અને સઘળે ઠેકાણે ગડબડાત મચી રહ્યા.

“મેં પકડ્યો” વેલેનતાઈને બોલ્યો.

“ક્યાં ?” એક ઇન્સ્પેક્ટરે પુછ્યું.

“અહિં, અમલદારો, અહિં !”

તે સાદ તરફ સિપાઈઓ અને અમલદારો ઉલટમાં આવી દોડ્યા.

“નહિ તારી પાસે છે, આપ મને; હું તને નહિ છોડું, ખસ મને મારી ઘડીઆળ આપ એટલે હું તને છોડી મુકીશ.” વેલેનતાઈને સાદ કાડ્યા.

“નહિ, એ ચોરને છોડતા ના, પકડી રાખો, અમે આવ્યે છિયે ;” એમ ઇન્સ્પેક્ટર બોલ્યો.

જ્યાં તે ચોરને મળવાની આશા રાખતો હતો ત્યાં તેને દીકો નહિ એટલે તે અતિશય નિરાશ ખન્યો. ત્યાં જઈ જોય શું કે ચોર તો નહિ મળે પણ જેની ઘડીઆળ ગઈ હતી તેપણ કોઈ મળે નહિ.

આસપાસના લોકો એકએક તરફ જોઈ અચરતી પામતાં હતાં. જ્યારે ફરીથી સાદ સંભળાયો નહિ ત્યારે ઇન્સ્પેક્ટરો એવું સમજ્યા કે કોઈએ ધાંક પીછોરો તથા માંડીવાલ કર્યું હશે. એ વિચાર ઉપરથી પાછી શાંતી પંથરાઈ અને વળિ ખેલ ચાલુ થયો.

કેટલેક વખતે પાછો ફેસાદ નરમ પડ્યો અને હવે રૂઢલાં લોકોને ખુશી કરવાને માટે સઉથી સરસ ગાયનકાર મડમ રલેસીદીને નાટક તખ્તાઉપર મોકલી ; પણ તેણીએ થોડું ગીત ચાલું કીધું એટલામાં આપણા નેકબખત વેલેનતાઇને બહારથી એક પડધા કરી તેણીને ધણીજ તોડી પાડી. તેણી તે પડધા સાંભળી અત્યંત દિલગીર થઈ પોતાનો ભાગ પુરો કર્યા વગર ફૂરતી ચચરતી અંદર ગઈ અને કોઈના દિલ ઉપર તોપી તો કોઈની તરફ આરસા કે જે કાંઈ હાથમાં આવે તે ફેંકતી એક ખુણે ખંતોલે રસાઈ પેદી.

બહાર “ઑહીઅન્સ” તેણીની એવી ચાલથી વળી કચકચવા લાગ્યું. “સ્તેજ” ખાલી જોઈ તેઓએ મેનેજરને બહાર બોલાવ્યો અને જ્યારે તે બહાર આવ્યો ત્યારે તેઓએ તેને બોલવા દીધો નહિ. તેઓએ તેને નમી નમીને કાળાવાળા કરતાં દીઠો તથા તેની પાસેથી જોકે પોતાની નાટક ટોળીની તે રાતની નાપસંદ વર્તાણુકનો ખુલાસો માંગ્યો પણ તેઓનો ગાંધાટ એટલો હતો કે તેની અરજ કોઈના સાંભળવામાં આવી નહિ. તે બીચારો વાંકી વળેલી હાલતમાં પોતાને મનસે અનેક સવાલ કરતો અને અનેક જવાબ પણ આપતો આખરે તે પરદાની પછવાડે નિકળી ગયો અને મડમ રલેસીદીને સમજવા લાગ્યો, પણ સમજું વ્યર્થ ગયું ; કારણ તેણીની અતિશય ઉશકેરાયલી હતી અને “સ્તેજ” ઉપર પગ મુકવાને મક્કમ રીતે ના પાડતી હતી. એ રીતે તેણીની હટીલઈ જોઈ મેનેજરે એક બીજાને તેણીને બદલે “સ્તેજ” ઉપર જવા કહ્યું પણ પોતે તેણીની આગમચ ત્યાં ગયો અને લોકોને વિનંતી કરી તથા દરગુજર ચાલી મડમ રલેસીદીની આચીંતી ખિમારી જણાવી બીજાને મોકળવાને માંગી લીધું,

એમ કરતાં જ્યારે બીજીને પોતાને બદલે તૈયાર થયેલી જોઈ ત્યારે મદમ રલેસીદીએ બહાર નિકળવાને કબુલ કીધું જેથી વળી બીચારે મેનેજર ધકેલામાં પડ્યો. તે પાછો “સ્તેજ” ઉપર આવ્યો અને મદમ રલેસીદી પાછી આચીંતી સારી થઈ તથા “સ્તેજ” ઉપર આવેછે એવું લોકોને જાણવું. આ વખતે તેના ઉપરા સાપરીનાં જુઠાંથી લોકો કોપાયમાન થયાં અને તેને બીચારાને એઆ-બર કરી હુડયુત કીધો પણ મદમ રલેસીદીને “સ્તેજ” ઉપર આવી ઉભેલી જોઈ તેઓ તદન ચુપ થઈ ગયા. મદમના ગાયનથી લોકો મંદ થઈ ગયા પણ તેમની ખુશખુશાલી જાણે વખત તકી નહિ સખખ વેલેનતાઈને મદમને વળી કાંઈ હલકા શબ્દો આચર્યા અને તે નાટકનાં ધરની બહારથી આવતા હોય તેમ નાખ્યા એટલે પાછી મદમ ચીરડાઈને પરદા પછવાડે ગઈ. હવે તો કોઈએ તે છેડાયેલી મદમ આગળ જવાની હિમ્મત ચલાવી નહિ. જેથી નાટકનો ટુંકમાં અંત લાવવાનો સમજા નાટકીઓએ હેડાવ કર્યો.

એમ કરતાં જ્યારે વિસામાને વાસ્તે પરદો પડ્યો હોતો ત્યારે વેલેનતાઈને જોય શું કે પરદાની પછવાડે ઘણાએક ૬૦ કે ૭૦ ની ભરતીના પુરેશો એક કુંડાલામાં પરદાની પછવાડે ઉભેલા હતા. તેમની વચોવચમાં એક ખુબ એહેરેની નખરાદાર પરી નાચતી હતી. બીજી સમજી અદામાં એક તેણી એવું કરતી કે પોતાનો એક પગ હંચકી પોતાના માથાંસુધી ઉંચો લંખાવતી. તે દેખાવથી વેલેનતાઈને કમકમાત ઉપજ્યો, પણ પેલા ખુદાઓ ખેશરમ ભરેલી રીતે તગોતગ જોઈ મોટી ખુશીમાં આવી શાખાસીની તાલી પાડતા હતા.

નાટકને માટે ઘંટ વાગ્યો એટલે તે કુંડાલું વિખરાઈ ગયું પણ તે બદ ખરાલતના ઘરડાઓને શિક્ષા કરવાનો

વેલેનતાઈનનો વિચાર થયો જેથી જ્યારે એક ધરડો છોકરી આગળથી ચાલી જતો હતો ત્યારે તેની પીઠ પછવાડે સાદ નાખી બોલ્યો, “ધારા, પછી મને દીવાન-ખાણામાં મલજો.” એ અવાજ તેણે ઘણાએક ધરડાઓ જોયો પેલી છોકરી આગળથી ચાલી જતા હતા તેમના કાન ઉપર નાખ્યા. તેના જવાબમાં “હા મારી દિલોળન મેહેબુબ, મોટી ખુશી સાથ” વગેરે ધરડાઓ નમીને બોલતા પણ તેઓ પીઠ ફરવે કે વેલેનતાઈન તેમની પછવાડે સાદ નાખી કહે “ધુળપરી તારાં જીવતર ઉપર, ખુદો ખખ થયો અને આવી શરમ ભરેલી ચાલ ચલાવે છે?”

બુદાઓ આ ઝટકાથી પાછું ફરી જોતા પણ અવાજ ક્યાંથી આવતો તે જાણી શકતા ન હતા. એ બાદ નામદાર વેલેનતાઈન પોતાને ઘરે રવાને થયા.

પ્રકરણ ૧૧ મું.

વેલેનતાઈનનો બહાણ ઉપરનો દેખાવ.

હોરેસ સાથ ભટકવામાં એક રાત પુરી ગુન્નરવામાં તેના ચાળા તથા રીતભાત જોઈ લીધા ઉપરથી વેલેનતાઈનને તેને વિશે કાંઈ સારો વિચાર આવ્યો નહિ. વેલેનતાઈન પોતાની જાતી અક્કલથી ચેતી ગયો કે આગળ ચાલતાં હોરેસ કોઈ અતિ ખુરો પુરુષ નિવડવાનો. તેના હાથથી કોઈ સાદું કામ નિપજવાની તેણે આશા રાખી નહિ. એ બાબે પોતાના મગઝ ઉપર પક્કી ખાત્રી સહીત તે પોતાની ઘડિયાળને ચાવી આપીને બીછાણે ગયો. ખારવણે તે અતિશય વેહેલો હાથે અને સારો નાસતો કરી એકલો બહાણ ઉપર જવા માટે બંદર તરફ ગયો.

રસ્તામાં લોકોની મોટી ઠઠ જોઈ. સઘળાંએ ગાંસડા પોટલા માથે લઈ ખંદર તરફ જતાં હતાં. ગાદી ઘોડાને કાંઈ સુમાર ન હતો. નવ વાગ્યા સુધીમાં તો સઘળે વાંગેના લોકો મોટી સંખ્યામાં વહાણ ઉપર ભેગાં થયાં હતાં. ફક્ત તુટક ઉપર આસરે પાંચસો આદમી હતાં. પોતે વેહેલો વહાણ ઉપર જવાથી વેલેનતાઈને જે સઘળાં હુકમ વહાણનો કપતાન એક છોકરાની મારફતે આપતો હતો તે સઘળાં જાણી લીધા. તે છોકરો “એનજીનવાલી” જગાને મથાળે ઉભેલો હતો. વહાણ દુર ગયું નહિ એટલામાં વેલેનતાઈને પેલા છોકરાના સાદની નકલ કરવાને અખતરો ચાલુ કરીધો. કપતાનના સઘળાં હકમથી તો વેલેનતાઈન માહીતગાર થઈ ચુકો હતા તથા પાતાનું કામ તેણે ચાલુ કરીધું.

“ઉભું રાખ,” વેલેનતાઈન પેલા છોકરાના સાદની નકલ કરી યોદ્યો.

“નહિ, નહિ,” કપતાન યોદ્યો.

“સખર,” છોકરાના સાદમાં વેલેનતાઈન યોદ્યો.

“ઉભું રાખવા તને કોણે કહ્યું,” કપતાને ચીરડાઈને પુછ્યું.

“સખર,” વેલેનતાઈન યોદ્યો.

વહાણનું એનજીન તરત ચાલતું બંધ પાડવામાં આવ્યું.

“એ તું શું કરે છે?” કપતાને જુમ પાડી. “જરા ધ્યાન ડેકાણે રાખ. ચલાવ, અને ફરીથી મુખીઈ દેખાડતો ના.”

“ચલાવ !” છોકરો યોદ્યો.

છોકરો બીચારો વિચારમાં પડ્યો કે આજે એ શું ખનાવ ખને છે. કપતાન તેની ઉપર એટલો ખફા શામાટે

થતો હશે ! તે એ રવેશના વિચારમાં હતો એટલામાં એક મછવો એ ત્રણ ઉતારેઆને લઈ વહાણ તરફ સડસડાત ચાલી આવતો હતો તે જોઈ કપતાને છોકરા તરફ જોઈ હાથ ઊંચા કર્યા જેથી છોકરાએ એન્જન ખંધ કરવાનો હુકમ કીધો. તે જોઈ વેલેનતાઈને સાદ માર્યો, “ચલાવ” જેથી એન્જન ચાલવા લાગ્યું. વધી કપતાન અતિશય ચિરહાઈ ગયો અને છોકરા તરફ જોઈ ગુસ્સામાં બોલ્યો “કેમ આજે તને એ શું થયું છે ?”

“સખર !” બીચારા નિરદોષ છોકરાએ હુકમ કીધો.

વહાણ અટક્યું ને મછવો વહાણની ખોરદુમાં આવી પુગ્યો. સીટી ઉતારેલીજ હતી તેથી મછવાવાલો પકડવા જાય છે એટલે વેલેનતાઈને સાદ નાખ્યો “પછવાડે ફેરવ ?” જ્યારે વહાણ ભરતીના રોહ સાથે સપાટાખંધ પાછળ હટી ગયું અને પેલો મછવો વહાણની અગાડી કેટલેક દુર રહી ગયો.

“સખર ? લુચ્ચા, આગળ ચલાવ ? એ તું આજે શું કરી રહ્યો છે ?”

“સખર, ચલાવ”ના ખંધે હુકમ છોકરાએ કીધો સખખ તેને કપતાનનાં કહેવાની કાંઈ સમજ પડી નહિ ; પણ જ્યારે કપતાને ખંધે હાથ ઊંચા કીધા ત્યારે તેણે વહાણ ઉંભું રાખવાનો હુકમ કીધો.

“ચલાવ ?” વેલેનતાઈને સાદ નાખ્યો જેથી વહાણ આગળ ચાલ્યું, અને મછવો પાછળ પડી ગયો ; જે જોઈ કપતાનનો મિઝાજ હાથથી ગયો. તેણે પેલા છોકરા તરફ પોતાની ટોપી જોરથી ફેંકી જે તે બીચારા નિર્દોશને માથાં ઉપર વાગી. છોકરો માથું ગવડવા પડ્યો અને તેમ થતાં વહાણ મછવાથી ઘણું દુર ચાલી ગયું. એ તરેહનો મામલો જોઈ મછવાવાલાને ખહુ મારું લાગ્યું. તે

એવું સમજ્યો કે કપતાન તેની સાથ એડાં કાઢતો હતો અને એ વિચાર ઉપરથી બહાણુ નજદીક જવાની આશા છોડી બેઠો. તેને હલ્લેમાં મારવાં ખંધ કરેલાં જોઈ કપતાન બહુ ગુસ્સે થઈ ગયો. તેના ત્રણ ઉતારઓ હરીફ બહાણુ ઉપર જશે એવી ધાસતીથી તેના ગુસ્સાની હદ રહી નહિ.

“હા ? ખુબસુરત પોરયા ?” તે બોલ્યો.

“સખર ?” બેલેનતાઈને સાદ નાંખ્યો.

“શું ! હજી એ વાત મુકતો નથી ? ઉભો રહે હું નીચે આવી તારી ખખર લઉં છું. ચલાવ જલદી ?” કપતાને હુકમ કીધો.

“ચલાવ ?” છોકરો બોલ્યો. “હું નહિ જાણતો કે એ શું છે.”

“તું નહિ ? ફરીથી બોલ અને પછી જોકે કેવો તું ભોંય ઉપર ભમરડા માફક ફરતો રહે છે,” કપતાન બોલ્યો.

છોકરે પ્રત્યુત્તરમાં પોતાનું નિર્દોષપણું જણાવ્યું, જેથી કપતાનને તેના જુઠા બોલવા ઉપર ધણીજ ચિડ લાગી. તે બોલ્યો, “ખખરદાર રહે, નહિ તો હેઠળ આવી એક મુકો માથામાં એવો લગાડશ કે મને યાદ કરતો રહેશે.”

“કેમ ચુપ નથી રહેવાતું ?” કપતાન બોલ્યો.

સખર !” બેલેનતાઈને સાદ નાંખ્યો.

“અરે તને થયું કેમ ! એ શું કરી રહ્યો છે. કેમ કાંઈ કેસરી પાખ ખાવાનો શોખ થયો છે કે ? બોલ, માત્ર હા કરીને બોલ પછી જોઈજ લે કે કેવો સ્વાદ તને રહી જાય છે. હવે ધ્યાન રાખ, હું તને છેલ્લી વાર એટાવું છું કે હવે કાંઈ વધારે એવું કરશે પછી તે જરા પણ હશે તોએ હું નીચે આવી તારી મીઠી ખખર લે-ઈશ ? કેમ, આપણે આગળ ચાલીશું કે !”

“ચલાવ ” છોકરો તદન નાસીપાસ થઈ યોડ્યો.

“હું, હવે સમજ્યો, ’ કપતાન પોતાના માથાં આગળ મુકી ધરી છોકરાને દેખાડતો યોડ્યો. એટલું યોલી તે પોતાના ગળવામાં હાથ ખોસી આગળ શું કરવું તે વિશે વિચાર કરતો ઉભો.

એમ કરતાં જોવી તેની નજર છોકરા તરફથી ફરી કે વેલેનતાઈને ફરીથી સાદ કાઢ્યો, “સખર કર ! અટકાવ” પણ આ છેલ્લા શબ્દનો અવાજ બંધ પડ્યો નહિ એટલામાં કપતાને એક જાદુું દોરડું ઝટ દઈને ઉપાડ્યું અને એક પણ શબ્દ યોડ્યાવગર પુર ગુસ્સામાં નીચે તુટક ઉપર કુદકો માર્યો.

“નાહાસ, છોકરા, નાહાસ !” વેલેનતાઈને તેજ પળે સાદ કાઢ્યો, અને છોકરો કે જે કોઈ અદગરાનો બાદશાહ હતો તે વીજલીની માફક ઉતાડ્યોની ગરદીમાં ભરાઈ ગયો. પેહલ વેહેલાં તો કપતાન છોકરાની નજદીક હતો પણ તે છોકરો એટલી ઝડપથી દોડતો અને તેને એટલીતો ઝડપથી ગોળ આંટા ખવડાવતો કે તરત એવું માલુમ પડ્યું કે આગળની માફકજ તે જીવ નાખતો તેની પુકે લાગતો હતો.

“પકડો તો પેલા દુકતાને ?” કપતાન યોડ્યો, “પકડો પેલાને ?” પણ ઉતર્યોને તો અતિશય ગમત મળતી હતી તેથી તેને પકડવાને સર્વ કોઈ અખાડા કરતું. એટલુંજ નહિ પણ તેઓ તો સામા પેલા છોકરાને ખંચાવતાં, અને જ્યારે એવું બનતું કે કપતાન છોકરાને પકડી પાડવાની આણી ઉપર આવતો ત્યારે દશ કે બાર મજબુત ખાંધાના મરહો તેની આડે થતા.

“અહિં આવ ?” કપતાન હાંકતો હાંકતો યોડ્યો, “હું જે કહું છું તે મુગો મુગો કર. અહિં આવ ?” પણ

તેમ કરવાને છોકરો ના પાડતો જેથી ફરીથી તેની પુઠ ધરી તેને પકડવાની તેણે તજવીજ કરી. આખરે વેલેન-તાઈને તિરસ્કાર ભરેલું હસવું ચાલુ કીધું અને જ્યારે તેવાં હસવાના એક પળમાં કાંઈ સેંકડો પડ્યા થયા ત્યારેજ કપતાનની શીલસુશી ભરેલી નજર ઉંઘડી અને છોકરાની પુઠ મુકી.

“અહિં આવ રૌબીનસન ?” કપતાન બોલ્યો; “જરા અહિં નજર રાખજે. હું થોડા વખતમાં એ દુકતાની ખપ્પર લઈશ.” એટલું કહી તેણે ઈજનેરને ચલાવવાને હુકમ કર્યો અને ઝડપથી પાછો પોતાની જગામાટે સીટી ઉપર ચઢ્યો. અલખતાં પેલા બીચારા નિર્દોષ છોકરાની જગા રૌબીનસન નામનાં બીજા રાખસને મળી.

હાણ હવે ધમધોકાર આગળ ચાલવા લાગ્યું. રૌબીનસનનો સાદ વેલેનતાઈને કોઈ વખત સાંભળ્યો ન હતો તેથી તેની નકલ કરવી તેનાથી ખતરે એવું ન હતું. એટલાજ માટે તે હવે કોઈ બીજાની શોધમાં આસપાસ પોતાની નજર ફેંકવા લાગ્યો. જે પેહુલા રાખસ સાથે તેને મિલાપ થયો તે એક મજબુત બાંધાનો કાળા કેલીઆવાળો ગ્રહસ્થ હતો જે એક સુંદર નાની ચોપડી ફાડવામાં રોકાયેલો હતો. જે અગ્નયણ જેવી ઊલટથી તેનાં પાનાંનો ખપ થઈ જતો તે ઉપરથી વેલેનતાઈને એવો વિચાર આવ્યો કે તેમાં કાંઈ ઘણીજ કીમતી અને ઉપયોગી ખપ્પર હશે. એ વિચારે તેને એક નકલ ખરીદ કરવાને ઉશકેર્યો અને તે માંહેલી બાબદથી માહિતગાર થયા પછી પોતાનો સાદ તે વેચનારની પાછળ ફેંકી તે બોલ્યો,—“અરે ભાઈ, મને સાત જોઈએ છે.”

“સાત ?” વેચનારે પુછ્યું, “હા લેવો.” ત્રણ, પાંચ, સાત, ગણાયાં અને એકજ ફટકામાં સાત પાનાં ખેંચી કાઢ્યાં.

“લાવની ભાઈ, ક્યાં છે.” વેલેનતાઈને પેહલાંની ખરાખર સાદ નાંખ્યો.

“આ રહ્યાં, તૈયાર છે,” વેચનારે જવાબ દીધો.

“લાવો, અહિં મોકલોતો,” વેલેનતાઈને બોલ્યો.

“લેવો સાહેબ, આ સાત છે,” અને તરતજ પાસેના ઉભેલાઓના હાથમાંથી સાત પાનાં પસાર થવા લાગ્યાં.

“અને અને મારી મીસીસને બે આપતો?” એક ગ્રહસ્થ પોતાની પાકીત ઉંઘાડતો બોલ્યો.

“પણ મારાં સાત ક્યાં છે?” વેલેનતાઈને પાછો પોકાર કીધો.

“હડા ના કરો, એમાં કાંઈ વલવાનું નથી,” વેચનારે જવાબ દીધો.

“ઠીક છે, ત્યારે લેવો આ હું ચાલ્યો, પૈસા બેસા આપણે કાંઈ જાણ્યે નહિ,” વેલેનતાઈને બોલ્યો.

“ચાલ્યો?” વેચનાર બોલ્યો, “મુગામુગા પૈસા કાઢો નહિતો ભારી પડશે.” આ બોલતો વેચનાર ઉશકેરાઈ ગયો.

“ત્યારે તે પૈસા લીધા,” એક શખસ કે જે વેચનારની પછવાડેથી દુર ઉભો હતો તેનો સાદ કાઢી વેલેનતાઈને બોલ્યો. તે શખસના ચહેરા તરફ વેચનારે ગુસ્સાથી નજર કીધી અને કહ્યું “તું પૈસા નહિ આપશે ની? કોઈ મોઠો ઉઠાડીને તું દેખાયો.” એટલું બોલતાં તે લોકોને બીજાં પાનાં ફાડી આપવામાં રોકાયો.

તે બાદ વેલેનતાઈનેનું ધ્યાન “સલુન” તરફ ખેંચાયું; પણ ત્યાં તેણે થોડીએક આરતોને પોતાના આશકો સાથે વાતમાં મશગુલ રહેલી તથા વખતે વખત શરાબના ગ્લાસ પેદરપે ઉઠાવતાં દીઠાં તેથી તેઓને હરકત ક્યાં વગર એકમેક આગળ પોતાનાં જીગર ખુલ્લાં કરવા દઈ ત્યાંથી

“કેપીન” તરફનો રસતો લીધો. “કેપીન” માંહેલાં લોકો પણ તેવીજ રવેશે મશગુલ રહેલાં હતાં, માત્ર ફરક એજ હતો કે તેઓની ગોફતેગો કાંઈ ખાનગી યા હરસેની ન હતી. તેઓ મજબૂરોને મલતા હલકા દરમાયા ખાખે ચરચા ચલાવતાં હતાં. આવી હાલતનું કારણ દર્શાવવા માટે એક રાખસ લોકોના દિલ એકસરખા સાધારન હુક મેળવવા પાછળ ઉશકેરતો હતો. આ કાપેલ ભાષન કર્તાના સાદથી જે લોકો તેના મતની તરફેન કાંઈ ખોલતાં તેમનો સાદ ધંકાઈ જતો હતો અને જે લોકો તેના મતથી જરાએ વિરૂધ્ધ જતાં તો તેઓ ઉપર ગાલંગલોચી અને તાણા જાણીના સપ્તુનોનો વરસાદ ચોમેરથી છુટતો હતો.

આખરે વેલેનતાઈને પેલા ભાષાન કર્તાને તેના મતની ખરી ખાત્રી કરી જેવાને ઠડાવ કીધો. તે સામી ખાણુ ઉપર સાદ નાખી યોડ્યો. “આપણને એક સરખા હુક નથી જોઈતા.”

“નથી જોઈતા!” ભાષાન કર્તા યોડ્યો “ઠીક છે તમને નથી જોઈતા; પણ હું તો દરેકને સરખા હુક મળવાની તરફેન છું; અને જેઓનો વિચાર એ મુજબ ચાલવાનો ન હોય તેમને મંડળીમાંથી હાંકી કાઢવા જોઈએ? એકસરખા હુક નથી જોઈતા? કાં શામાટે નહિ જોઈતા? ચાલો આપણે તે ખાખે તકરાર ચલાવ્યે. પેહલો સવાલ એ છે જે આપણા સમજાના હુક એકસરખા કાં નહિ હોય? ભાષાન કર્તાએ આંખના પલકારા માર્યા અને ડોકાંનો લેહેકો કીધો. આપણને સરખા હુક કાં નહિ મળવા જોઈએ?”

“કારણ કે,” વેલેનતાઈને કેપીનને બીજાં છેડે પોતાનો સાદ ફેંકી ઉતર કીધો, “કારણકે તારા જેવા મુખીઓ તેનો ગેરઉપયોગ કર્યાવના રહે નહિ.

આ સપ્તુન તો પુરતા થઈ ગયો. ભાષાન કર્તાએ પોતાનો હુકો નીચે મુક્યો; જરા મજબુત “એલ” ઘા-

રૂનો ગોટ ભર્યો; પોતાનો દગલો ઉતાર્યો, પછીઆનની ખાંદે કોપરીઆં વેર ચઢાવી અને પેલા પોલનાશને તેની સાથે હાથ અજમાવવાને નિકળવા કહ્યું. એક પળમાં આખી “કેળીનમાં” ઘોંગાટ મચી રહ્યો. સ્ત્રીઓએ પોતાના આશકોને ટંટામાં ભાગ લેતા અટકાવ્યા, જ્યારે ભાવાન કર્તાની પાયડીએ તેને પોતાના હાથ નેક માણુસોના લોહીમાં ખરડી પોતાને હલકું લગાડવાની મના કરી. તેને ઘણો વખત સુધી લોકોએ સમજાવ્યો. આખરે તે તાઢો પડ્યો, જ્યારે, જોકે તેણે કસમ ખાધા હતા કે જે કોઈ તેના મતથી જુદો પડશે તેની ઉપર તે કીનો લેશે તોપણ ત્યાં ભેગાં થયેલાં નર નારીનાં મગજ સ્વસ્થ થયાં નહિ. આ દેકાણે ઘણાએ એવા પરણેલા ગ્રહસ્થો હતા જેઓની ઓરતો તુટક ઉપર ફરતી હતી, અને વેલેનતાઈને તે વાત ગેરવાજબી લાગી તેથી તે તેમને ભરથાર સાથે ભેલવવાની મતલબથી તુટક ઉપર ગયો. “તમને કાંઈ ખબર છે કે?” તે એક બપકાદાર પોપાક પેહેરેલી સ્ત્રીના કાનમાં ધીમે સાદ નાખી પોવ્યો, “તમને કાંઈ ખબર છે કે કેળીનમાં તમારો ભરથાર કોણને ચુંમી લીધે છે!” તેણીએ અચરત થઈ પાછું ફરી જોયું. “તમે તેણીને ઓળખો છો?” વેલેનતાઈને પોવ્યો, અને જોકે તે પોલનાર કોણ હતું તે તેણી જાણી શકી નહિ, તોપણ તેણી એકદમ “કેળીન” તરફ તે વાતની પતીજ કરવા ગઈ.

“તોઆહ ! તોઆહ ! તમારા માતીએ કેટલો બધો દારૂ પીધો ! ખાદખાતર એને વધારે પીવા દેવો ના?” એક બીજાનાં કાનમાં વેલેનતાઈને સાદ નાંખી કહ્યું જેની અસર એવી થઈ કે તે દોડતી કે “કેળીન” તરફ ગઈ. “કેમ તમારા ઘણીને તમે એટલો વિખરાવા દેવો છો કે

જાખી ઓરત તેને મલે તેની ઉપર ધ્યાન પોહોંચાડ્યા વન-
ગર રહે નહિ” એક ત્રીજીના કાન ઉપર સાદ નાખી વે-
લેનતાઇન બોલ્યો. એ રવેશે તરેહવાર ટાંલાથી દરેક
પરણેલી સ્ત્રીને “કુખીનમાં” મોકલાવતો.

“વહાણને ડાંબાવો?” રોખીનસન બોખરા અવા-
જમાં ધાંગે તાણી બોલ્યો.

“વાહુવા, એ સાદની હવે મારે નકલ કરવી છે,”
વેલેનતાઇન મનસે બોલ્યો. “હવે પેલા છોકરાને તેની
જગા પાછી અપાવવાનો લાગ આવ્યો છે,” અને જો
તેણે એક મછવાને વહાણ તરફ સાંમેથી આવતાં દીડો
તેવો રોખીનસનની ઢમની ચાલાકીથી તેણે પોકાર કીધો
“ચલાવ !”

“નહિ, નહિ ?” કપતાને ખુમ મારી “નહિ નહિ ?
તુંબી કેડો પેલા છોકરા જોવાજ દેખું ?”

“ઉભું રાખ ?” રોખીનસન પોકાર્યો, “મેં કાંઈ
ચલાવવાને કહ્યું નથી ?”

“ચલાવ ?” વેલેનતાઇન બોલ્યો, તરતજ વહાણ-
નાં પૈડાં કરવા લાગ્યાં, અને હવે તો ઇજનેર સાહેબનો
જીવ કંટાળાથી ઉશકેરાઈ આવ્યો.

‘કેમ તું મને ઘેલો કરી મુકવા માંગે છે કે ?’ ક-
પતાન બોલ્યો.

“પણ મને શું કેહેવા માંગો છો, હું તો કાંઈએ
બોલ્યો નથી,” રોખીનસને પોતાના બચાવમાં કહ્યું.

“શું ? શું ?” કપતાન બોલ્યો, “તું નહિ ? અરે
રોખીનસન તારો વાંકે ધુપાવવાને જીકું કેહેવાને જરા તું
શરમાતો નહિ, એ કેવું બોલું છે.”

“પણ હું તમને જણાવું છું કે મેં એવું કીધુંજ
નથી ? જો તમે મારું માનતા નહિ હોવ તો તમે હવે હુ-

ક્રમ કરો.” એટલું કહી રોપીનશન વહાણના આગળા ભાગ તરફ ફરતો ગયો અને હાથમાં એક દોરડાંનો કટકો જે આવી લાગે તે ઉપાડી તુટક ઉપર જોરથી અફાલી ફેંક્યો અને એ રવેશે પોતાના કિણાનો ઉપાય લઈ તે અદખવાલી સ્વસ્થ ઉભો.

“કેમ છોકરા, જે હું તને પાછો તારી જગા ઉપર મુકરર કરું તો તું સારી રવેશે ચાલવાને કબુલ થાય છે કે ?” કપતાને પેલા છોકરાને પુછ્યું.

“હા સાહેબ,” છોકરે જવાબ દીધો. “સખર” કપતાનના હાથ તરફ જોઈ તે બોલ્યો.

એમ કરતાં મછવો છેક પાસે આવી પુગો. તે મધે એક જઈક મરદ અને તેની દીકરી બેડેલાં હતાં. છોકરીની ખુબસુરતી જોઈ વેલેનતાઈન ડંગ થઈ ગયો અને તેણીના એહરા તરફ તગોતગ જોઈ રહ્યો. તેને એવું લાગ્યું કે તેણીના જેવી ખુબસુરત નાજની કોઈ દિવસ તેણે જોઈ ન હતી. જેમ જેમ તેણીનો મછવો વધારે નજદીક આવતો ગયો તેમ તેમ તેની ખુશીમાં વધારો થતો ગયો.

એમ કરતાં મછવો વહાણની ખોરદુએ આવી પુગ્યો ત્યારે તે માંહેસો જઈક ઉભો થયો પણ એટલામાં તેણે એક ઝોકો ખાધો જેથી એક પળમાં તે નદીમાં પડ્યો.

“મારા બાવા ! મારા બાવા !” તેની દીકરીએ ચી-ચીઆરી પાડી અને હાથ લાંબા કરી તેની ઉપર દમ બાંધીને પડી.

“અચ્ચો, તેમને !” આસરે પચાસેક ઉતાડ્યો બોલી ઉઠ્યાં.

‘છોડી દેવો મછવાને છોડી દેવો’ સુકાણીએ ખુબ પાડી.

જે ધણી મછવાનો હુક પકડી રહ્યો હતો તેનાથી મછવો છુટો કરી શકાયો નહિ અને પેલાં બંધેનાં શરીર

એકકને વળગીને પાણીના ત્રવાહ સાથે તરતાં ગસડાતાં હતાં તેથી વેલેનતાઇને વહાણનાં મુકાણુ તરફ ધસ્યો જઈ પાણીમાં એકદમ જપલાવ્યું. જોરથી કુખડી માર્યાને લીધે તે પાણીનાં ઉડાંનમાં ગયો તેનાં કપડાં ભીનાઈને એટલાં ભારી થઈ પડ્યાં કે તેને ઉપર આવતાં મોટી મુશ્કેલી નડી અને જ્યારે તે ઉપર આવ્યો ત્યારે પેલાં ખંધેથી ધણેજ દુર નિકળેલો જણાયો, પણ તે વહાદુરીથી તરતો જે પળે પેલા કુખવાંની અણી ઉપર હતાં તે પળે તેમની નજીક પુગો. તેના હાથમાં પેહેલી ચીજ જે કાંઈ પકડાઈ તે પેલા જઈકના ખાલ હતા. તે જઈક પોતાના ઝાલનારના હાથે વલગી પડવાની તરતજ કોરોશ કીધી, પણ વેલેનતાઇને તાપડતોપ તેના હાથ છટકાવી નાખ્યા, અને પેલી આર-તનો જલો પકડીને તે ખંધેને પોતાથી એક હાથની વેગ-લાઈએ પાણીની ઉપર ઝાલી રાખ્યાં જ્યારે મછવાઓ તેની મદદે આવતા હતા. હવે પેલા ધરડા પુરો જીવ ઉપર આવી વેલેનતાઇનને પકડવાને તરફડ્યાં મારવામાં કાંઈ ખાકી રાખ્યું નહિ, અને એમ કરતાં સેવટે વેલેનતાઇ-નના સાથ પોતાનો પગ એટલી મજબુતાઈથી ભેરવી ના-ખવામાં ફતેહ પાંચ્યો કે જો તેજ પળે મછવાઓની મદદ આવી ન પોહોંચતે તો વેલેનતાઇને તેમજ પેલાં ખંધે એકઠાં દુખી મુવાં હને; કારણ કે તણેને મછવામાં લેવા છતાં જ્યાંસુધી ખુદાની ખરાખર ખાત્રી થઈ નહિ ત્યાંસુ-ધી તે મજબુતાઈથી વેલેનતાઇનને વળગી રહ્યો. કંઈક વારે પેલું વહાણ ભરતીના ભારે મોજ સાથે પાછું હટવા કરતું હતું તે મછવા આગળ આવી પુગું જ્યારે લોકોએ ખુદાને વહાણ ઉપર ચઢવાને મદદ કરી અને વેલેનતાઇ-ને પેલી ખેશુદ છોકરીને પોતાના હાથમાં ઉઠાવી વહાણ ઉપર “સહુનમાં” લઈ જઈ મુકી જ્યાં તેણીને હુશિયાર કરવા માટે અછી માવઝત કરવામાં આવી.

સઘળું હવે ખરાખર શાંત થવા પછી વેલેનતાઈન “કેબીન” તરફ ગયો જ્યારે બહાણુ ઉપરના સર્વ લોકે તેને સાબાશીના પોકારથી વધાવી લઈ તેની ઉપર દુવા ગુજારી. સર્વ ઉતાડ્યોમાં સ્ત્રીઓ ઉપર મજબુત લાગણી થઈ જેઓમાંની ઘણીઓએ વેલેનતાઈનને જોઈ ખુશાલીના આંશુ વરસાડ્યાં.

“કેબીનમાં” જવા પછી તેણે “સ્તુઅર્દની” પાસેથી કપડાંની જોડ મંગાવી અને કપડાં ઉતારી એક શપ્ત પાસ પોતાનું દિલ લાલ થયું ત્યાંસુધી તુલાલથી લુછાડ્યું.

જેવું આ કામ પૂરું થઈ રહ્યું તેવાંજ “સ્તુઅર્દ” તેને કપડાં આણી આપ્યાં. કપડાં પહેરી પછી તે “કેબીનમાં” ગયો ત્યાં તેણે પેલી છોકરીને જલદીથી સાજી થતાં જોઈ, પણ જેવી પેલાં ખચેલાં ખંધે ખાપ દીકરીને ખપર પડી કે તેમનું તારણ કરનાર ત્યાં હાજર થયો હતો તેવાંજ તેઓએ પોતાનો ઉપકાર જણાવવાનાં ચિન્હ દર્શાવા માંડ્યાં. જોકે વેલેનતાઈનનો એક હાથ પ્યારથી ધર્યો જ્યારે પેલી છોકરીએ તેનો ખીજે દસ્ત ખરાં જીગરથી ચુમ્યો.

“મારા બહાદુર જીવાન ! ખોદા તમને સુખી રાખજો !” પેલો જઈક બોલ્યો.

વેલેનતાઈનના પોશાક ઉપરથી તે તેને બહાણુનું માણસ સમજ્યો; અને તે ભુલમાં તે બોલ્યો “લે ખા આ મારો કાંઈ લે ! મારે ઘરે આવજે, હું તમને તમારી સેવાનો બદલો આપીશ.”

“વેલેનતાઈન તેની ભુલ જોઈ હસ્યો તોપણ પેલો કાંઈ તેણે લીધો” અને પેલી છોકરી તરફ નજર કરી, જેણી ફિક્કી પડી ગયલી હતી જ્યો તે આ તકે અધિક ખુબસુરત જણાઈ.

“ચાલ, આવ દોસ્ત ? તું ખરોજ નર છે ? લે જરા પી ?” એક ખુશ મીઠાજી રાખસ આન્દીતું એક ગ્લાસ લાંબો હાથ કરી દેખાડતાં બોલ્યો. “તેં કીર્તી અને મેદાનગી ભરેલું કામ કર્યું છે ? વાસ્તે લે બહાદુર ઉઠાવ આ એક અને પછી આપણે બીજાં લેશું. ઉચક, ભાઈ ? એથી તારી બધી સરદી નિકળી જશે. આ વાતમાં લગાર પણ શક ન હતો કારણ કે આન્દી વેલેનતાઈનના પેટમાં જખરી ખખર લે એવો મજબુત હતો. તેણે બીજાઓ સાથે બે ચાર ગમ લીધો હતો તેથી આ તકે તે રાખસનો સખુત રાખવા માત્ર હોઠને લગાડ્યો. બહાણ હવે ઔવેસેન્દની નજદીક જઈ લાગું અને વેલેનતાઈન પોતાની મોહોખતની દેવીની મુલાકાત લેવા ગયો. તે છોકરીએ તેનો હાથ ઘાળ્યો અને પોતાની નજર હિંચે કરી કહ્યું, “પણ તમે અમને મલવા આવશોની ?” વેલેનતાઈને તેણીના ખુબસુરત એહેરા તરફ તગોતગ બેઠા કીધું અને એક પણ રાખદ કાઢ્યો નહિ. “તમે મળવા આવવાને વચન આપશો ? પાપાજી, મારી ખાત્રી છે કે તમને જોઈ ઘણાજ ખુશી થશે ! કાં તમે કબુલાત આપવાને આણકાણી કરો છો ?”

“હું વચન આપું છું કે હું તમને મળીશ ; અને જ્યારે હું ખાત્રી કરી આપું છું કે એ વાત કરતાં મને બીજાં કશાંથી વધારે ખુશી મળનાર નથી ત્યારે—” તેણે તેણીનો હાથ ઘાળ્યો, પણ તેનાથી વધારે બોલી શકાય નહિ ; કારણ તેણીની નજર તેના એહેરા ગમ હતી અને તેણીની આંખ ઉપકાર તેમજ મોહોખત એ બંધેથી દીપતી હતી.

“લેવો દોસ્ત એક બીજાં ગોટ ?” પેલો રંગીલો રાખસ પાછો વેલેનતાઈન આગળ આવી બોલ્યો. “જરા

તમે ફિક્કા પડી ગયલા દેખાવો છો ; અને તમને સરદી ન લાગે એટલા માટે મારી મીસીસ તમને એ આપવા માંગે છે.”

“ નહિ બાઈ, હવે જરા નહિ, ” વેલેનતાઇને જવાબ દીધો.

“ આ જુવાન પાઈ જરા લેશે ? ” તે રાખસે પેલા ખુદાની દીકરી ગમ જોઈ કહ્યું. “ નહિ પાઈ, જરા લેવો ? મારી મીસીસ કહે છે કે તમે જરા કાંઈ લેશો નહિ તો જરૂર સીક પડી જશો. ” તે સ્ત્રીએ ભારી મમતા સહીત ના પાડી, બાદ, સઘળાઓનો ઉપકાર વારંવાર માન્ય કરી તેઓ હેઠળ તુટક ઉપર ગયાં.

કિનારો હવે દેખાયો. કપતાનનું મન હવે શાંત થયું હતું ; પણ પેલા છોકરાને દિલે ડગડગો રહ્યો કે પેલાં રમખાનને લીધે કપતાન તેને તેની જગા ઉપર કાયમ રાખશે કે નહિ. અલખતાં કપતાન તો પેહેલાં કરતાં તેની ઉપર વધારે મમતા દેખાડતો હતો ; પણ તેટલાંજ ઉપરથી તેને શક રહેતો હતો. તેની આ શંકામાં વળતી વધારે થયો ; સખખ, પેલો કપતાન રાખેતાથી ઉલટો જઈ સઘળા ઉતાડ્યોની અગાઉ પોતાની જગા ઉપરથી ઉતર્યો. છોકરા-એ તેની આગળ નાસવા માંડ્યું. તેણે—તેની ઉપરથી પોતાની નજર ખસાડી નહિ, અંતે જ્યારે તે કપતાનનું તેની નજીકમાં આવવું બનતું ત્યારે ત્યાંથી ખીજી ગમ નીકળી જતો. તેની ખિહીક તો પણ નકામી હતી ; ડ્રાઇનકે કપતાનની દરેક જોસ ભરી લાગણી વેલેનતાઇનના તારીફ લાયક કામથી નરમ પડી ગઈ હતી ; અને જ્યારે એવું જણાયું કે વેલેનતાઇનને સાખાસી આપવા ખાતર કપતાન નીચે જ-લદીથી ઉતર્યો હતો ત્યારે પેલા છોકરાને હેડે જરા ટાઢક પડી.

“ હું ખુશી થયો છું, ” વેલેનતાઇનનો હાથ ઝાલી કપતાન બોલ્યો, “ તમારી મદાનગીથી મને મોટી ખુશી

ઉત્પન્ન થઈ છે. તમોએ એ શખસોના જીવ ઉગાડ્યા છે—
આ તમારાં કામની ખરાબરનો હેવાલ “ ઇલીઅદ ” કા-
વ્યમાં વાચવામાં આવે છે—જ્યાં એક ગ્રહસ્થ, હું ધારું
કે આરતાઝરકસીસ પણ તેની મને ખરાબર યાદ નથી
કે તેજ કે કોણ, પીતરે મહાત્માને ખહાર લાવવા પો
નદીમાં કુટી પડે છે.”

“ પણ તે કૃતેહ પાન્યો કે ? ” વેલેનતાઈન ખુલ્લી
ઉલટ સાથ પુછ્યું.”

એવું તો કંઈ જણાયલું નથી ; પણ આટલું તો
નક્કી છે કે તે ખહાર પાછો ઉપર આવ્યોજ નહિ.” કપ-
તાને ઉત્તર દીધો.

“ તોખાહ ! તોખાહ ! છી ! છી ! ત્યારે, અલખતાં,
તે તેને ખહાર લાવ્યો કે નહિ તેથી દુન્યાને વાકેફ કરી
શક્યો નહિ,” વેલેનતાઈન બોલ્યો.

“ ખચીત નહિ, અને એજ ઇતિહાસની ખાંમીએ
તો કોઈ પણ માણસ પોતાનો વૃત્તાંત સંપૂર્ણ રીતે લખી
શક્યો નથી, એક વખત લખવાને ઉલટ ધરી ચાલુ કરે છે
પણ પછવાડેથી તે ઉલટ પાર પાડવાને સેવટ સાફ લાવતા
નથી—એજ કુમનસીખ તો, પણ મને તમારાં મોટાં દિલથી
ધણુંજ લાગે છે. મને તમારું મગઝ તપાસવા ગમે છે. તેજ
ઈદ્રિ, પેલી આંખ ઉપરથી આવેલી ઈદ્રિ—ધણીજ ભર-
પુર દેખાય છે.”

“ આહો, તમોતો કોઈ ઇનસાનની ખાશીએત પારખુ
દેખાવ છો,” વેલેનતાઈન બોલ્યો “ અહિં વહાણ, ઉપર
પેલો છોકરો કોઈ અતિશય ચાલાક દેખાય છે. તેનું ધ્યાન
ધણું ચોકશા લાગે છે.”

‘ હા, છે તો ઠીક પણ કોઈ વખત તે યેધ્યાન ખતી
જાય છે,’ કપતાને જવાબ દીધો, ‘ વળિ કોઈ વખત તો

એવી ભુલ કરેછે કે કેમ ચાલવું તે પણ વિસરી જાયછે. તમે નહિ જોયું કે આજ સવારે તેણે કેવી માથાકુટ કરાવી.’

‘આખર કરે તો એ છોકરો,’ વેલેનતાઈને જવાબ દીધો.

વેલેનતાઈનના આવા વિચારથી કપતાન તાજુબ થયો. તેણે છોકરા માટે જે ચાંપતા ઉપાય લેવાને ઇચ્છ્યું હતું તે વિચાર મનમાંથી કાઢી નાખ્યો અને જ્યાં સુધી તે ફરી તેવી ચાલ ચલાવે ત્યાં સુધી તો તેને માફ કરવાને કમુલાત આપી.

‘મેહરબાની કરી તમારા એ છોકરાને મારી સાથ મારાં ભીનાં કપડાં ઉચ્છી મોકલશો,’ વેલેનતાઈને પુછ્યું.

‘અલખતાં, મોટી ખુશી સાથ,’ કપતાને જવાબ દીધો. “અહિં આવ છોકરા, આ ગ્રહસ્થની સાથ જ. તેનો સામાન સઘળો તપાસજે; અને હવેથી કેવી ચાલ ચલાવવી તેની ખખરધારી રાખજે.”

છોકરો ચાલાકીથી હુકમ ખજવવા વેલેનતાઈનની પછવાડે વડાણ ઉપરથી ઉતર્યો.

લોકોની ગરદી ઘણી મોટી હતી, સઘળાં જલદી બહાર નિકલવાને વાસ્તે ફાંફાં મારતાં હતાં. આચકા ઉચ્છી જખરી ચાલતી હતી. કચડા કચડીનો કાંઈ સુમાર ન હતો.

‘તમારું કાંઈ ગયું છે?’ વેલેનતાઈને એક રાખસના કાનમાં અવાજ નાખી તેને ભમાવ્યો. તે રાખસ પોતાનાં ગજવાં ખારીકીથી તપાસવા ઉભો. સઘળું ખરાખર જોઈ તે યાદ કરતો ઉભો કે ધરેથી તે શું શું લાવ્યો હતો.

‘કેમ તમે આવી ચાલ ચલાવવા દેવો છો કે?’ વેલેનતાઈને એક ધરડી સ્ત્રીના કાનમાં અવાજ નાખ્યો.

‘વાહ ! જોન્સ !’ તે ધરડી સ્ત્રીએ એક રાખસ કે જે એ સ્ત્રીઓની વચમાં ચાલતો હતો તેનીગમ જાંઘ

દોળા ગુરકયા. મને તમારી ચાલથી ઘણીજ લાજ લાગેછે.
જરા પાછળ હઠ એ ઓરતોને ચાલી જવાદે.’

“પણ છે શું ? પ્યારાં,” જોન્સે પુછયું.

“મુવાં તારાં પ્યારાં ! મેં તને નજરે નજર દીઠા !”
તે ધરડી સ્ત્રી બોલી.

“તમારી પાસ છે કે ?” વેલેનતાઈને તિકિત કલે-
કતરની પછવાડે સાદ નાખ્યો.

‘મને પાસ શેની જોઈએ,’ એક બીજા સાદમાં
વેલેનતાઈને બોલ્યો. ‘આપણે તો જ્યારે ત્યારે તિકિત
વગર પસાર થઈયે છિયે.

‘હું—આવજે !’ તિકિત લેનાર બોલ્યો.

એ પછી વેલેનતાઈને “સ્તુઅર્દ” પાસથી એક
મોટી તોપી લઈ કિનારે ગયો. તેની પુઠ પેલો છોકરો
તેનાં બીનાં કપડાં લઈ ચાલતો હતો. રાહમાં જતાં તેના
પોપાક જોઈ ગુદમેન ઉપર કેવી અસર થશે તે બાબે
તરેહવાર વિચાર તેને આવતા હતા.

પ્રકરણ ૧૨ મું.

વેલેનતાઈને બિલાડીઓ.

બહાણુ ઉપર પોતાનાં કુતુક દેખાડ્યા પછી વેલેન-
તાઈને પોતાના વાલી ગુદમેનના મિત્ર મીંડ પ્લમ્પલીને
ધરે ગયો એવી આશાથી કે મીંડ ગુદમેન ત્યાં હશે. ત્યાં
મીંડ જોનાસ બીગલ નામના એક ચરેલા જઈક ગ્રહસ્થ
સાથ તેને ઓળખાણ પડયું. તે ધરડો જે પણ મીંડ
ગુદમેનનો મિત્ર હતો તે તેના આવા ભેદ બરેલા ગુમ
થવાથી વેલેનતાઈને તથા પ્લમ્પલીની માફક અજાણ

થયો હતો જ્યારે આ છેલ્લા ગ્રહસ્થની બેહેન મેદોના-
પ્લમ્બલી તેના કારણે બાપે કાંઈ બેસમાર અટકળ બાં-
ધવા લાગી.

“બોદા માલુમ !” આ ખુબ એહેર નાજનીન બોલી,
“કે તે કચડાઈ ગયો હોય, યા તેને કાંઈ સેંકડો એવી
હુનારત બની હોય. લગ્ન શહેરના ગાડીવાનો ! આહ !
તેમનાથી તો હાથ જોડયા ! તેઓ એવા બેદરકાર હોય છે
કે રોજને રોજ બચકાર પરીનામ નિપજતાં અટકતાં નથી.
પેલે દહાડે ફલીત સ્ત્રીત હું આલંગતી હતી, અને હું
અબ્બાબ હું કે કાંઈ હુનારત મને બની નહિ, કારણ કે
હું જતી હતી એટલામાં એક “દોગ કાર્ત,” જેની ઉપર
એક ચીઠડેલાલ રાખસ બેઠો હતો તે એટલી ઝડપથી
મારી પાસેથી ચાલી ગઈ કે ગોયા વિજલીનો ચમકારો
પસાર થઈ ગયો હોય એવું મને લાગું. બહુ કે જરામાં
હું બચી ગઈ. પુલીસવાળા એવી ચીજનો અટકાવ કરવામાં
સંભાળ રાખતા નથી એ કેવું શરમ ભરેલું છે. પેલો
ગંધમારતા પોપાકવાળો કરારે પોતાની આંખ બાંધી
લોકોના હાથ પગ તથા જીંદગીના જોખમની કાંઈ પણ
દરકાર કર્યા વગર મોઢામાં બીડી સાથે ધમધોકાર ધોડાને
હાંકતો હતો પણ તેની જીલડાઈને માટે તેને શિક્ષા મળ્યા
વગર રહી નહિ, કારણ કે મારીથી તે ગાડી દુર ગઈ નહિ
એટલામાં એક ખાડામાં તેનું ચાક જવાથી આખી ગાડી
ઉંઘી વલી અને પેલો જીલડ નજીસ ગાડીવાન કાઢવની
અંદર તદ્દન ખરડાઈ ગયો.”

“પણ હું ધાર્યું કે કોઈને કાંઈ પણ અકુશમાત
બન્યો નહિ હશે,” મી. પ્લમ્બલી બોલ્યો, “નહિતો
કે તે વિશેના “રીપોર્ટ” આપણે અત્યાર સુધીમાં વાંચ્યા
હોતે. વળિ ગુદમેનને જો કોઈ હુનારત બન્યું હોય તો

તેની આપણને તુર્ત ખપર પડે સખખ, ગુદમેન હુમ્મેશાં
પોતાના ગજવામાં પોતાના કાદ તથા નોંધખુક રાખેછે.”

“પણ,” મેદોના બોલી, “કદાચ કોઈ લુચાઓએ
તેને મારી નાખી તેના ગજવામાંથી સધળું કાઢી લીધું
હશે કે તેના નામ નિશાનની કોઈને ખપર મળે નહિ.
લન્દન શહેર વિશે ક્યાં આપણે અજાણ્યાં છિયે. પેલે
દિવસે આપણે ન્યુસપેપરમાં વાંચ્યું હતું કે ભીડા ભીડમાં
એક ગ્રહસ્થનો રૂમાલ કોઈએ ચોર્યો, તેથી તેણે બીજે
રૂમાલ દુકાનમાંથી વેચાતો લીધો અને થોડે વારે તે જોય
છે તો તે પણ મળે નહિ થઈ ગયો. એવું લન્દન શહેર
પાવંદા ચોરોથી ભરેલું છે.”

“મને લાગેછે,” મીં બીગલ બોલ્યો, “કે એને
કોઈ ઉઠાવી ગયું છે, નહિતો વળી એને આખી રાત
બહાર રેહવાની શી જરૂર?”

આ વાતના દરમ્યાનમાં મીં પ્લમ્પ્લી તથા તેની
બેહેનની નજર વેલેનતાઈનના પોષાક ઉપર પડી. તૂત
તેને માટે પડોશ માહેલા દરજ્જાને બોલાવવામાં આવ્યો,
પણ તેની પાસ વેલેનતાઈનને બેસતો આવે એવો પો-
ષાક હતો નહિ જેથી કોઈના ઘેરથી ઉછીનો મંગાવવામાં
આવ્યો. સારાં નસ્ટ્રીએ તે તેને ખરાખર બેસેતો આવ્યો.
બાદ, તેઓ સઘળા બહાર ફરવા ગયાં, અને ત્યાંથી અં-
ધાર થવાથી પાછાં ફર્યાં.

જમ્યા પછી વેલેનતાઈન ઘરે જવા નિકળ્યો પણ
સઘળાઓએ રાતની વેળાએ બહાર નિકળવાની મના કરી
જેથી તેને તે રાત્રે ત્યાંજ રહેવું પડ્યું. હવે ઘરની અંદર
ફક્ત ચાર બીછાણાં હતાં. અલખતાં, સૌથી સારું તો મે-
દોનાને વાસ્તે હતું. બીજું મીં પ્લમ્પ્લી ને માટે હતું.
ત્રીજામાં મીં બીગલ અને ચોથામાં ચાકર સુતા હતા.

પણ જે ઓરડામાં મીં બીગલ સુતે હતો ત્યાં એવડું બીછાણું હતું જેથી વેલેનતાઈનને તે થા સોફા ઉપર પોતાની પસંદગી ચલાવવાની રહી. આગળું તેણે પસંદ કર્યું જે મીં બીગલને પણ ગમ્યું એટલે તેઓ પોત પોતાની જગ્યા ઉપર સુવા ગયા. વેલેનતાઈનને ઉંઘ આવી નહિ તેથી તેણે વિચાર કર્યો કે જ્યારે એમજ છે ત્યારે તો એ ઘડી મારા મિત્રને જરા ગમત આપું.

“હવે તો મઝાની ઉંઘ આવે એવું હું ધમ્યું છું,” મીં બીગલ બોલ્યો. એટલું કહીને તે બીછાણાંમાં પડ્યો.

“મ્યુ, મ્યુ !” વેલેનતાઈને મીં બીગલના કોચતળે સાદ નાખ્યો.

“હીરા ? મારરે પેલી બીલાડીને !” મીં બીગલ બોલ્યો. “ઓહો, બાઈ ! તમને તો કોઈબી રવેરો બહાર પાહોંચાડવાં જોઈએ !”

બીગલ સાહેબ ત્રી કોચ ઉપરથી ઉતર્યો, અને દરવાજે ઝંઘાડી પોતાના હાથમાં જે કાંઈ આવ્યું તે કોચની તળે ફેંકતા એવી આશાથી કે બિલાડી તેના હુકમ પ્રમાણે ચાલી બહાર જતી રહે. જ્યારે વેલેનતાઈને દાદરભણી સાદ નાખી “મ્યુ, મ્યુ” કર્યું, એટલે બીગલ સાહેબને ધીરજ આવી અને તેણે બોધનું નામ લઈ પાછો બીછાણાંમાં પગ મુક્યો પણ હજી તો તે લેટ્યો નહિ એટલામાં વેલેનતાઈનની મેહરબાનીથી પાછા “મ્યુ, મ્યુ” ના સાદ નિકળ્યા.

“અરે વળી બિલાડી બાઈ પાછાં આવ્યાં કે !” બીગલ અનકરામાં બોલ્યો “હું તો સમજ્યો કે તમે બહાર પધાર્યાં હશે ! (વેલેનતાઈનને) એ બાઈ આ ચંડાળની જતીનો સાદ તમને સંભળાય છે કે ?” પણ જવાબમાં વેલેનતાઈને ધોરવાનો અવાજ કાઢતા અને પાછું “મ્યુ, મ્યુ” કરવાનું ચાલુ કર્યું.

“ખરી રાત કે રોજને રોજ એ ખિલાડી પાઈ આપણી ખપર લેતી નથી,” મીં બીગલ ખિલાણામાંથી બહાર કૂદી પડી યોડ્યો. “મારે કંઈ તમારી ખપર લેવાનો ચિચાર નથી, નહિ તો કે જખરો જોલાખ તમને આપ્યો હોત !” અને તેણે “હિસ, હિસ, ચાલુ કીધું, વેલેનતાઈને પોતાના કોચને નખરીઆં માર્યાં જ્યથી મીં બીગલ સમજ્યો કે ખિલાડી ખારણા આગળ ગઈ છે. તેણે તેવું સમજી પોતાના પલંગ ઉપરનો તકીઓ ઉપાડી દરવાજા તરફ જોરથી ફેંક્યો અને ખારણાં વાસી પાછો ખિલાણામાં ફરાર પામવા તે પડ્યો પણ તકીઓ લેવાને ભુલી ગયો તેથી વળી પાછો કંટાળીને ઉઠ્યો.

આજ રાતનાં જોઈએ હજુર કેટલી વખત ખિલાણે થી મને ઉઠવું પડશે, તે યોડ્યો. “ડીકર નહિ, એખી એક કસરત છે, અને આરોગ્યતાને મદદ આપે છે પણ આ જોવી કસરતતો—(તકીઆને) અરે પણ ભાઈ તું ક્યાં છે ?”

ધણાંએ ફાંફાં માર્યાં, ધણુએ તંટોરયું, ધણુએ અંધારામાં ગોઠું પાધું પણ તકીઓ જલદીથી હાથ લાગો નહિ. “ઓહો ! તમે તો કેમ અહિ દેખું, નહિ વારં ?” તેણે તકીઓ ઉપાડી લીધો, અને જાણે તેને શિક્ષા કરતો હોય તેમ તેના પેટમાં મુક્કાઓ લગાવ્યા, પાદ વળી આદર ઓધી પાછો સુતો, ‘જોઈએ, હુવેતો જોઈ !’

“મિઅઉ ! પીટ—મિઅઉ.”

“અરે વલી પાછી આવી !

“મ્યુ !” વેલેનતાઈને જોરથી સાદ કાઢ્યો.

“હુલો, વલી ખીજખી મરાઈ કે ?

“મિયુ ! મિયુ ! મિયુ !” વધારે જોરથી જુદા જુદા સાદ નિકળ્યા.

“ઓહો ! કેટલી ખધી ! જાને આજ રાતના નાચ રંગ ચલાવા તેઓ અહિં ઉતરી પડી છે.

વેલેનતાઇને હવે તો ઉપરાસાપરી અને જોરથી સાદ ચાલુ રાખ્યા.

હવે મીં બીગલને વાસ્તે એવું કહે છે કે તે સ્વ-ભાવે ધણો થંડો હતો. તેની ઉકમાઈ એ હતી કે તેને કોઈ દિવસ પોતાનો મિઝાજ ખોલ્યો ન હતો. પોતાની એ ઉકમાઈ તેની આ ખારીક તપાસની વખતે તેને યાદ આવી તેથી તેને હડાવ કીધો હતો કે ગમે તે થાય પણ ઉસ્કેરાઈ જવું નહિ.

“પોકારો ! પાઈઓ પોકારો ! બીગલ બોલ્યો. “હું તો એટલુંજ માંગું છું કે તમારાં કારણસર હું કાંઈ ખિ-હીવું નહિ. વળી પાછી ભરાઈ કે ? એખી એક દુવાજ છે કેમ, (વેલેનતાઇને) રે ભાઈ ! આ દેવઝાંઓનો સાદ તમને સંભળાતો નહિ કે ?”

પણ વેલેનતાઇને ધુરવાનું પાછું જોરથી ચાલુ રાખ્યું. “ઠીક, આખી એક મજાહજ છે, તે ખિછાણામાં ઉઠી બેસી બોલ્યો. “તમને સંભળાતું નથી કે ? ભર ઊંધમાં પડવાને શક્તિવાન થવું એખી એક સુખજ છે. આ ટીકા ચાલતી વેળા ખિલાડાંઓનો ગોઘાટ આગળ કરતાં અતિ જોર ઉપર આવી ગયો.

“અરે હવે શું કરું ?” તે બોલ્યો “અને પેલો ઢોર ઊંધનો પાદશાહ તો જરાએ જાગતો નથી ? અરે, એઈ ! અરે શું તું એવું કેહેવા માંગે છે કે આ ખિલાડાંના લ-શાકરના ધરપકડના અવાજ તને સંભળાતા નથી ?”

વેલેનતાઇતને કાંઈ જવાબ આપવાનો આવકાશ ન હતો, કારણ કે જ્યારે “ચુ ચુ ચુ” બંધ પડતું એટલે ધોરવાનો અવાજ સંભળાતો હતો.

આપરે બીગલ સાહેબનો મિઝાજ હાથમાં રહ્યો નહિ ; કારણકે દુરામનનું પેલું લશાકરતો હેલીજ કરી રહ્યું હતું. તે પિયારો હવે જીવ ઉપર આઘ્યો. તેણે પોતાના સાથી વેલેનતાઇન ઉપર જોરથી તકીઓ ફેંકી, અને એટલો તો મોટો પોકાર કર્યો કે વેલેનતાઇને વિચાર કર્યો કે હવે વધારે વાર ઊંધનો ઢાંગ કરી પડી રહેલું એ મૂર્ખાઈ ભરેલું કામ છે. તેણે જરા જરા ખગાસા ખાવા માંડ્યાં અને પછી તે બોલ્યો, “એ કોણ ?”

“એતો હું છું !” બીગલ બોલ્યો. “આ ચંડાળ ખિલાડાંના અવાજ તમને સંભળાતા નથી ?”

“હીસ !” વેલેનતાઇન બોલ્યો “અરે ? આપરે બધે ખિલાડાં !”

“એ ?” મીં બીગલ બોલ્યો, “અરે કુડી એક તો બધાં છે. ટોળે ટોળાંમાં ઉતરી પડી છે ગોયા તેમનું આખું સંસ્થાનતો ઉતરી પડ્યું છે ! અને તેઓનું શું કરવું તેની મને સમજ પડતી નથી.”

“એનું કાંઈ નહિ,” વેલેનતાઇને જવાબ દીધો, “તમે તમારે બાંધીને સુઈ જાઓ, એતો પોતાની મેલે દેઈ થઈ જશે.”

“સુઈ જાઓ કહેવું તો સહેલું છે,” બીગલ ફફડીને બોલ્યો, “પણ ઉંઘાઈ કોણ મરે છે.—”

“આ ખિલાડીને જાનમમાં નાખો ! બોધએ દુન્યામાં ખિલાડાંજ પેદા નહિ કર્યો હોત તો કેવું સારું થાત. જ્યારે એ છેડાય છે ત્યારે તો અતિ તુચ્છ બની જાય છે. એ સધળામાં એક તો ધણુંજ મસતાન દેખાય છે. તેને કોઈ મર કરો રે !”

જ્યારે બીગલ એ માફક ટીકા કરતો હતો ત્યારે વેલેનતાઇને નાના મોટાં ખિલાડાંના અવાજો મળ્યા. તેણે

આ વેળા એવો સોહોર મચાવી મુક્યો કે જેથી તેને ઠાક ચઢી અને તેની ચામડીનાં દરેક કાનાંમાંથી પરસેવો છુટ્યો.

“ખાપરે આ તો અજાયબ જેવી વાત થઈ પડી છે. અરે આ મારી શી વળે થઈ છે. ખાપુ, તું કોઈ દહાડે આગળ આવી રવેશે તોખાહ પડ્યો હતો ! અરે આ દે-વળદાંઓ, હવે તમારે અહિંથી જવું છે કે નહિ ?”

આ બોલતી વખતે તેણે અતિશય ચીરડાઈને પો-તાના તકીઆ પોતાના કોચની હેઠળ, તેની સમજ મુજબ ખિલાડાંઓને મારવા ફેંક્યા; પણ તેમ કીધાથી સેહેજવાર-માં કાંઈ ચીજ આપે ઓરડે આંધારામાં ગગડતી થઈ જેથી તે પસ્તાવો કરવા લાગ્યો.

“એ કોણ છે ?” મીંઠ પ્લમપલી જે ખરાખર નિચેના ઓરડામાં મુતો હતો તે બોલ્યો. “એ કોણ છે ? સંભળાય છે કે ? બોલ, જવાબ દે નહિ તો તને એકદમ ગોલીથી મારીશ ?” તરતજ પીસતોલ ફોડવાનો અવાજ નીકળ્યો. તે તેણે લગતા વલગતાઓની ખાત્રીને માટે ફાડી હતી.

“એ કોણ છે,” તેણે ફરીથી પોકાર કીધો; “ખા-મતાઓ, હું હમણાં તમારી ખખર લઉં છું.” હવે પ્લ-મપલીએ તે રાતના કાકરી અને કરચલાં ધણાંજ ખાધાં હતાં તેથી તેને તરેહવાર સ્વપ્નાં આવ્યાં હતાં. તે માહેલાં એકમાં તેણે પીંડારાઓ તેને છુટ્ટે છે એવું દીકું હતું; અને તેજ ઉપરથી તે બિહીને ઉઠ્યો હતો અને પેલી પીસતો-લનો અવાજ કાઢ્યામાં લાગ્યો હતો.

“બીગલ !” રસ્તા ઉપરના દરવાજાના ખારણાનો અવાજ નહિ થયાથી તે બોલ્યો.

“અરે, ઉપર આવ, ઉપર ! એતો કાંઈ નથી મેહે-ખાની ફરીને ઉપર આવ હું તને ખધું જણાઉં. વેલે-નતાઇન, જરા ખારણું ઉઘાડતો બાઈ !” બીગલ બોલ્યો.

પણ વેલેનતાઈન પોતાનાં કામમાં એટલો રોકાય-
લો હતો કે આવી અરજ ઉપર તેણે કંઈ ધ્યાન
આપ્યું નહિ. તેજ પળે પલમપલીના પગ દાદર ઉપર
સંભળાયા એટલે બીગલ જોને હવે જરા હિંમત આવી
હતી તે બોલ્યો, “આવ, બાઈ પલમપલી, અંદર
આવ!”

“કુમ એ શું છે?” આ પુછતો તે ચોરડામાં દાખળ
થયો તેના એક હાથમાં પીસતોલ અને બીજા હાથમાં
દીવો હતો.

“નહિ કંઈ નહિ,” બીગલ બોલ્યો. “એતો મારા-
થી ઘોંગાટ થયો હતો. અરે બાઈ, મારી ઉપર ખિલાડાંનાં
ભરાકરે આજ રાતમાં ઘેરો નાખ્યો છે. તેઓ ખાખે કલાક
થયા મારા પલંગ તળે રાગડા કાઢી મને રીઝવે છે, અને
તેઓની મારા તકીઆથી ખખર લેતાં પેલું કંઈ ગપડી
ગયું છે અને તેથી તને હરકત થઈ બીજું કંઈ નથી.”

“ખિલાડાં!” પલમપલીએ જવાબ દીધો. ખિ-
લાડાં ક્યાંથી આવ્યાં? અરે બાઈ તે રાતના કાકરી પુષ્ક-
ળ ખાધી હતી તેથી તને સ્વપ્નાં આવ્યાં હશે બાકી
અહિં તો ખિલાડી કે ઉંદરનું નામ પણ નથી.

“તમારી ભુલ છે,” બીગલે જવાબ દીધો. “તે-
ઓનાં ટોળેટોળાં અહિં ભરાયાં છે હું ઉપર સુવા આ-
વ્યો છું ત્યારથી તેઓને હાંક્યા કર્યું. જાણ્ય અને આવેચ!
મારા જીવના સમ, આજે પારણું ઓછામાં ઓછું દોઢ-
સો વખત ઉઘાડયું હશે અને પેલા બાઈતો કરારે ઘો-
રયાજ કરે છે.”

“અરે બાઈ, તમારી ભુલ છે, તમને કંઈ સ્વપ્નાં
આવતાં હશે. અહિં ઘેરમાંતો એક નામની પણ ખિલાડી
નથી.”

“મિથડ ! મિથડ !” વેલેનતાઇને અવાજ કાઢ્યો.

‘કેમ શાહેબ’ હવેબી હું સ્વપ્નાં જોઉં છું કે ?’

‘અરે ખોદા !—પણ એ ખિલાડાં કાંઈ આપણાં ધરનાં નથી.’

ધરનાં નહિ તો ખાહારનાં હોય તે હું શું જાણું.’
હું તો એટલું જાણું છું કે તેઓ અહિં ભરાયલી છે.’

‘તેઓ મારા હાથમાં આવે એમ નથી’ રૂલમરૂલી બોલ્યો, ‘હિસ ! હિસ !’ જ્યારે તેને જોયું કે ધમકીથી વલતુ નથી ત્યારે પટાવાના પોકારમાં ‘પુસી, પુસી, પુસી ! તીટ તીટ, તીટ !’ કરી કીધું.

‘નિકળો અહિંથી, સેતાનની ઓલાદનાંઓ,’ ખીગલે જે હવે ધણોજ ખીજવાઈ ગયો હતો તે બોલ્યો.

‘તીટી, તીટી, તીટી, પુસ, પુસ, પુસ’ રૂલમરૂલી હાથમાં પીસ્તોલ ધરી બોલ્યો. તેણે એવી વકી રાખી હતી કે જે બીલાડી પેહેલી તેની નજરે પડે તેની તરફ પીસ્તોલ ફેડવી. પણ તેની સઘળી શાંત અને ખારીક કોશીસ છતાં એકબી બિલાડીએ દેખાવ દીધો નહિ અને ‘મ્યુ મ્યુ’ ના પોકારો તો ઉપરાસાપરી નીકળ્યાજ કીધા.

‘હવે એમનું શું કરીએ ?’ રૂલમરૂલીએ પુછ્યું.
‘મને પોતાને ખિલાડાંથી ખિણીક લાગે છે.’

‘આલો આપણે પેલા જીવાનને જગાડીએ; કદાચ તે એમની કાંઈ પરવા કરતો ન હશે,’ ખીગલે પુછ્યું.

‘હાલો !’ રૂલમરૂલીએ વેલેનતાઇને હાક માર્યો.

‘હાલો !’ ખીગલે પોકાર કર્યો; પણ વેલેનતાઇ નતો ગોયા ભર ઉધમાં હોય તેમ પડી રહ્યો જેથી તેને જગાડવાને વાસ્તે તેઓએ પોતાની ઓધવાની ચાદર અને બંકુસના બીદરાં કરી તે અને તકીઆ વેલેનતાઇને તરફ જોરથી ફેંક્યા.

‘એ કાણે! એ શું છે?’ વેલેનતાઇને થડે પેટ પુછ્યું. તે એટલો બધો ઢાકી ગયો હતો કે તેને દિલે પરસેવાનાં ઝરાં છુટ્યાં હતાં.

‘મારા જીવાન ભાઈ, ખોદાને ખાતર આ જીલમગાર ખિલાડાને અહિંથી મારી કાઢ’ પલમપ્લીએ કહ્યું.

ખિલાડી! ક્યાં છે? હિસ!’ વેલેનતાઇને ખોલ્યો.

‘અરે એમાં કાંઈ વળ્યું નહિ. હિસ, હિસતો મેં ખાલુએ કીધું છે. આખો જન્મારો હિસ હિસ કરો તો કાંઈ વળતાર નથી એમને તો મારી કાઢવાં જોઈએ. કેમ તમે પણ ખિલો છો કે?’

“તેમનાથી ખિલું છું? થોડીક ખિલાડીથી? પણ તેઓ છે ક્યાં તેતો કહો’ વેલેનતાઇને ખોલ્યો.

‘મારા પલંગનીએ,’ બીગલે પલંગ ઉપર બેઠાં બેઠાં જવાપ દીધો. ‘સાખાસ, એ તે બહાદુરી. માર ખા માર એ નાપાકળદાંઓને, મંડી નાખ એમની મુદી.’

તાપડ તોપ વેલેનતાઇને બીછાણામાંથી દમામથી કુદી ઉભો અને તકીઆ જમીનપર મારતો મારતો તથા ખિલાડાંના રડવાનો અવાજ કાઢતો છેક દાદર આગળ ગયો જ્યાંથી જાણે દુરથી અવાજ આવતા હોય તેમ નરમ સાદે ‘મ્યુ મ્યુ’ કરવા લાગ્યો.

‘શુકરાના! હવે નાપાકો આખરે દડે થઈ!’ બીગલે ખોલ્યો. ‘હવે જરા આપણને કરારે ઉંધ આવેશે.’ એ પછી બીગલે પલંગ ઉપરથી નીચે ઉતર્યો અને ચોરડાનાં ખુણાં ખંતોલાં તપાસી આવ્યો કે રખેને કોઈ ખિલાડી ત્યાં ભરાઈને બેઠી હોય. પોતાની પુરતી ખાત્રી થવા પછી તેણે પલમપ્લીને નીચે જવા કહ્યું, અને બીછાણું દરસ્ત કીધું પણ હજીર તો પુરો પાધરો લેત્યો નહિ એટલામાં વેલેનતાઇને ‘મ્યઉ’ નો ધુળારો પાછો

ચાલુ કીધો જે સાંભળતાંજ બીગલ ચોંકીને પલંગ ઉપર સંકોચધને તથા દાચાં વકાસીને બેઠો. ‘અરે આ ચંડાળ એકલી ક્યાં ભરાઈ રહી હતી ! વેલેનતાઇન તરફ જોઈ બીગલ બોલ્યો. ‘તોબાહ ! આ તો પાછો ધોરવા મંડી ગયો ! જાણે નાનું ચાર વરસનું બાલક બોલતાં ઉંઘમાં પડ્યું. રે ભાઈ ! આ મીઠું—’ ‘અહ,’ વેલેનતાઇને સાદ સાદ નાખ્યો. ‘અરે ચંડાળ, જીહ્વાનમમાં તારો ચાર થજે. જા અહિંથી નિકળ જરા મને કસાર લેવા દે, કમખખત.’ તેને હવે તપકીરતી દાબડી માટે પલંગ ઉપર ફાફાં માર્યાં, તેમાંથી એક ફરકો લીધો, અને મનસે બોલ્યો ‘હવે કંઈ કેમ ? બચ્યા જોનાસ, હવે હું એકલો શું કંઈ કાંઈ નહિ સખર,—

‘અહ.’

આ બાપરે ઉપર ચઢેછે.

‘એ ભાઈ, આ જીવાન્યા ! અરે જરા ઉઠ, ભાઈ. હું તો તોબા પડ્યો છું. ખસ જરા મને બીજા ઓરડામાં મારા બીછાણા સાથ મેલી આવ, તારી મેહરબાની થશે. હવે હું આ ઓરડામાં નથી સુવાનો, પાછળી રાત થઈ છે અને કંઠાળી ગયો છું.’

વેલેનતાઇન તેની એવી રીતથી મનમાં હસતો હસતો તેને બહાર લઈ જઈ બીજા ઓરડામાં મુકી આવ્યો અને પોતાના કુતુકથી જે તેને મજાહ મળી તેથી ખુશી થતો ઉંધાઈ ગયો.

સહવારમાં સર્વ જને ઉઠી ગઈ રાતના ગજબ માટે તરેહવાર ગખા ચલાવ્યા જેમાં બીગલના રડાકુટાથી સઘળાં સાંભળનાર આડોસી પાડોસીઓને બહુ ગમત મળી, બાદ, વેલેનતાઇન ગુલમેનની તલાસમાં બહાર નિકળ્યો.

પ્રકરણ ૧૩ મું.

કુટુંબીઓનો ગબશટ; વેલેનતાઇનનો લીલાંઉ-
ખાણામાં અતિ રમુજ દેખાવ.

પેહેલ વેહેલું જે પોહોંચખાણું જાણાયું ત્યાં જમ્યા
પછી તે રાત્રે વેલેનતાઇન ગુદમેનને ધરે ગયો; પણ
ત્યાં જઈ તે જોય શું કે ખારણા વાસેલાં હતાં અને એક
પણ આદમી હતું નહિ તેથી તે ઓચીંતા ફેરફાર ખનવાનું
કારણ જાણવા માટે વૉલ્ટરના ધર તરફ જવા નિકળ્યો
જ્યાં દરવાજા આગળ ગુદમેનની ચાકરડી હતી જેણીએ
પોતાને મુકેલા તરેહવારે સવાલના જવાબમાં જાણાયું કે
ગુદમેન તો પોતાની ધણીઆણી સાથે આખો દહાડો ખ-
હાર ગયો છે અને કે મીસ્તર અને મીસીસ હોરેસ
તેમની સાથે આખો દિવસ થયો કાંઈ અગત્યનાં કામસર
ગયાં છે કે જેઓ મધ્ય રાત્ર થતાં પેહેલાં ધરે પાછાં ફરશે
એવી વધી નથી.

‘હું તારા સેઠને માટે એક રોકો મુકી જઈશ,’ વે-
લેનતાઇન બોલ્યો, ‘હું ધારું છું કે ઓરડામાં ખડીઓ
કલમ હશે?’

‘અરે,’ તે છોકરી વેલેનતાઇનની આડે આવી
બોલી, ‘મીસીસ વૉલ્ટરે ઓરડાને તાલું માર્યું છે;
તેણી કોઈપણ વખત જ્યારે ખહાર જાય છે ત્યારે હમેશાં
એમજ કરે છે.’

‘પણ તેણી ‘દ્રાઇન્ગ રૂમ’ ખી ખંધ કરી ગઈ છે કે?’

‘હા, સાહેબ. પનેહ એક પોહોંચખાણું છે ત્યાં
જઈ તમે ચીઠી લખી ભાવો, હું જરૂર તે મારા સેઠને
તેઓ આવશે તેવા આપીશ.’

આ વખતે વૉલ્ટર પોતાના સવારના પોષાકમાં સ-
પાટ ઉપરજ ઓરડામાંથી બહાર નિકડ્યો. તેને ખપ્પર ન
હતી કે દરવાજો ઊંધાડો હતો. તે માલા ઉપર જતો
હતો જ્યારે તેને વેલેનતાઈન સાથે મેલાપ થયો.

‘ઓ, કેમ છો, સાહેબ?’ આ પુછતી વેલા પોતા-
ને જે ગભરાત ઉત્પન્ન થયો હતો તે છુપાવવાને તેણે કઢંગી
કોરેસ કીધી, ‘તમને જોઈ હું ખુશી થયો છું—અત્યંત
ખુશી!—આવોની, અંદર આવોજ!’ અને તેણે પેલી
છોકરી તરફ ડોળા કકરાવી જાયું, જે કે તેમાં તેણીની
કાંઈ કમર હતી નહિ.

ઓરડામાં દાખલ થતાં વેલેનતાઈને આખાં કુટું-
બને એકં તેમજ ઉપર પાંચરેલા જઠાખંધ કાગલો વાંચવા-
માં રોકાયલું દીકું; અને જે કે તેઓએ જેમ તેમ કરી
ખોટાં ડોળ સાથે પા આપરથી તેની મુલાકાત લીધી તોપણ
વેલેનતાઈન એત્યા વગર રહ્યો નહિ કે તે ત્યાં અનગમો
પરોણો હતો.

‘ત્યારે એમ બન્યું ખરું કે પેલો ધરડો ધાંખરો
વટાણા વાવી ગયો અને તમને ધકેલામાં પડવું થયું,’
હોરેસ ગુદમેનની લોખંડની પેટી સંતાડતો બોલ્યો.
‘વળી પાછી એ ખુદાને પગે સાવરણી લાગી છે.’

‘હું ધારું છું કે કાંઈ આકૃત તેની ઉપર વિટવું ન
હોય!’ વેલેનતાઈને પુછયું.

‘અરે નહિ, તેવું કાંઈ નથી!’ હોરેસ બોલ્યો.
‘પણ તમે જાણો છો કે તે એવો રંગીલો બહારનો પ્રાક્ષ-
ણ છે કે આપણા હાથમાં આવવો મુશકેલ છે.’

‘હું ખિડું છું કે રખેને તે કોઈ ખરાબ સદ્ગતમાં રો-
કાયલો હોય!’ વેલેનતાઈન બોલ્યો, ‘અમે તેથી શુચવા-
ડામાં આવી જાય!’

‘સદો !’ હોરેસ બોલ્યો, ‘ચાલ, વાતતો હીક કાઢી !
અરે તમને એવો વિચારખી કેમ આવ્યો ! ગુદમેનનો
દિલગુરદો એટલો મોટો ખરો કેની કે તે સદામાં નાણું
કાઢી આપશે. અરે બાઈ ચમડી તુરે પણ દમડી ન છુટે.’

‘ધારા હોરેસ,’ મીસીસ ગુદમેન બોલી, ‘તું
સારી પેડે જાણે છે કે ગુદમેન એક મોટો સદોરીઓ છે
તે છતાં એ શું ખજી રહ્યા છે.’

‘અરે, હા, ખરી વાત જો !’ હોરેસ જ પોતાનો
“પાર્ટ” ભુલી ગયો હતો તે પાછી શુદ્ધ કેમણે લાવતાં
બોલ્યો.

‘વાત એ છે, મીઠ વેલેનતાઇન,’ વૉલ્ટર બો-
લ્યો, ‘કે થોડુંક થયું ગુદમેન કોઈ ખટખટમાં પડેલો રહે
છે, અને તેટલાં કીજે આજ ખમ્મે અઠવાડયાં થયાં તે
મળવો મુશ્કેલ પડે છે, સમજ્યા ?’

વેલેનતાઇને ડોકું ઢુણાવ્યું કારણકે તેને જે કાંઈ
તેઓ સમજાવવા માંગતાં હતાં તે તે સમજ્યો ખરો; પણ
કાંઈ વધારે નહિ. તે મનસે બોલ્યો, ‘પરડા પછવાડે કાંઈ
છે; આ લોકોનું બોલવું અને અંદરખાણેના ઇસારા જ્યાં
છે ત્યાં કાંઈ મતલબ ધરાવે છે.’ એટલું વમાસતાં તે સધ-
ળાંઓના પછારા તરફ નિહાળીને જોતો રહ્યો.

‘અને સરદાર, તમે હવે શું કરવા ધારો છો,’ હો-
રેસે પુછ્યું ‘તમારી મતલબ આ નાનકડાં ગામમાં રહે-
વાની છે या પાછું જવાની છે ?’

‘શું વિચાર કરું,’ વેલેનતાઇને જવાબ દીધો, ‘ખ-
નાવ એટલો ઓચીંતો આવી ખન્યો છે કે મેં હજી કાંઈ
કેડાવ ક્યો નથી.’

‘માસે બાઈ પોતાનાં મારી ઉપરનાં પત્રમાં તમને
તમારે રોહિર પાછા જવાને સલાહ આપે છે; અને વળી

તે લખે છે કે જ્યારે સધળું નક્કી થશે એટલે તે તમને પાછા બોલાવશે,' વૉલ્ટર બોલ્યો.

‘એ રવેશે તેણે મને એકદમ લખી જણાવ્યું’ હોત તો હું એકદમ તેની સલાહ ઉપર અમલ કરવામાં લાગ્યો હોત; પણ જ્યારે એમજ છે કે તેણે કંઈ મને જણાવ્યું નથી ત્યારે મારી પોતાનીજ લાગણીને મારા રાહુપર તરીકે લેખવાને હું વાળખી સમજું છું—પણ મને અચર-તી લાગે છે કે તેણે મારી ઉપર એ બાબે પત્ર કેમ નહી લખ્યો !

‘આપણે હજારો હજાર માફ માગવી ઘટે છે,’ ગુદમેનની સ્ત્રી ત્રણ ચાર ચર્મપત્રને ઢાંચણીથી એકઠાં કરતાં બોલી, ‘પણ હું આશા રાખું છું કે બીજી વેળા તમારાં મુખારક કદમ અન્ને લાવવાની અમારી ઉપર નવાજેશ કરશે ત્યારે કાંઈ અમે એટલાં અતિશય કામમાં રોકાયલાં રહીશું નહિ.’

‘હાલ તમે બહાર કયે કંકાણે રહેવા જવાનું નક્કી કર્યું છે ?’ હોરેસે પુછ્યું.

‘તેની મને જરા સુઝ પડતી નથી.’ વેલેનતાઈને જવાબ દીધો.

‘હું ઘણી દિલગીર છું;’ ગુદમેનની બાવડી બોલી, ‘કે મારી પાસ હાલ એકબી બીછાણું તમને આપવા ફાલડું નથી; પણ બેલાશક કોઈ કામકાજ હોય તો સુખે આવજો.’

‘મારી પેટીઓ હું કાલે મંગાઉ તો મોકલજો.’

‘કાં નહિ ? જરૂર મોકલીશું, અને તે બરાબર તમને પોહાંચે તે માટે હું પોતે ગોઠવણ કરીશ,’ વૉલ્ટર બોલ્યો.

‘ઓહો, તા, તા, મારા મિત્ર, કેકે તમે જાઓ તો સંભાળજો, અને ક્યાં જશો તે અમને જણાવજો.’

વેલેનતાઇને તેમ કરવાને હા કહી અને સ્ત્રીઓ-
ની રજા લઈ ચાલતી પકડી જ્યારે વૉહતર તેની ઉપર
માન અકરામ વરસાવવાની પાખદમાં થોડો થોડો થઈ ગયો
અને તેને દરવાજા સુધી રવાના કરવા ગયો. વેલેનતાઇ-
નનો પકડી ખાત્રી થઈ હતી કે ગુદમેનના પાખમાં
ધણુંજ ખોટું થયું છે. મોહોડલામાંથી પસાર થતાં જે
ઘરમાં ગુદમેન સાથે રહ્યો હતો તે ઘર આગળ આગ્યો
અને જોય શું કે ખરાખર તેની સામેના ઘરમાં ‘છડા
ગ્રહસ્થ મારે ઓરડા ભાડે આપવાના છે’ એવું પાત્યું
મારેલું હતું. ગુદમેનનાં કુટુંબની ઉપર તેને મજબુત
શક હતો તેથી તેમની હીલચાલ અને ચાળા જોવા તેણે
તુર્ત ત્યાં એક ઓરડો ભાડે લીધો. ત્યાં પોતાની ખારી
આગળ તેને ખેમને લાંબો વખત થયો નહિ એટલામાં
વૉહતર, હોરેસ, તેની પાયડી, ચાકરડી, અને બે મજુ-
રોને ગુદમેનનાં ઘરમાં જતાં દીઠાં. અંદર જતાંજ ખા-
રાણું ખંધ થયું, અને ત્યાર પછી તેઓ ઉપરની ખારીએથી
વૉહતર પાસેથી ક્યો સામાન લઈ જવો તે ખાખે ખુલાસો
મેળવતાં હતાં અને ત્યાર પછી થોડેક વખતે હોરેસ અને
તેની પાયડીને ઘર સોંપીને સઘળાં જતાં રહ્યાં. સાંજ
પડતાં દરવાજા ખંધ થયા જ્યારે વેલેનતાઇન જે આગ-
ળી રાતે મીઠા ખીંગલ અને તેની ખિલાડીઓથી થાકી
ગયો હતો અને ખરાખર ઊંઘાયો ન હતો તે તે રાત્રે ભર
ઊંઘમાં પડ્યો અને સવારમાં ઉઠી સકારે નાસતો કરી
તૈયાર થયો. ગુદમેનનાં ઘરમાં છેક પાખદાદથી ધાંધલ
ચાલતી હતી. ત્યાં તે ગ્રહસ્થના સામાનના જુદા જુદા
‘લાત’ કરવામાં આવતા હતા જેથી વેલેનતાઇન સમ-
જ્યો કે તે વેચવા કાઢ્યો હતો. કેટલોક સામાન ગાડાંમાં
ભરી વૉહતરને ઘરે લઈ જવામાં આવ્યો. સાંજની વે-

જાએ વેલેનતાઇન ગાડીમાં બેસી લાંબો કાવો લઈ ગુદ-
મેનનાં ઘરે પોતાનાં પેટી પેટારા માટે ગયો જ્યારે તેને
જેતાંજ તેઓના ચેહેરા ઉપર ગભરાત જણાયો. ત્યાંથી
પાછો લાંબે રસ્તે થઈ પોતાના મુઠ્ઠા ઉપર ગયો જ્યાં તેણે
વર્તમાન પત્રમાં એક ગ્રહસ્થનો સામાન લીલાંઉથી વેચી ના-
ખવાનો છે એવું વાંચ્યું. ખીજે દિવસે ખપોરમાં કલાક
૧૨ ને મુમારે તે લીલાંઉખાણામાં ગયો. ત્યાં વચ્ચેવચ-
માં એક ગોળ તેખલ હતી જેની આસપાસ ઘણાક યાહુધી-
ઓ બેઠેલા હતા જેઓ ચોકસ ઘાગીનાઓ ચોકસ રકમે
જવા દેવા અને કેટલાક સારા ઘાગીના ખ્રિસ્તીઓના હાથ
જવા નહિ દેવાને મનપુખો ચલાવતા હતા. ત્યાં વાહતર
અને તેનું કુટુંબ હતાં જેઓ વેલેનતાઇનને જેતાંજ ત-
દન ફિઝાં પડી ગયાં. થોડા વખતમાં એક લાંબો અને
ગોરો રાખસ તેખલ આગળ આવ્યો. તે ત્યાં રાખેલા
એક ગોળ માંચરા ઉપર ચઢ્યો અને સામાન વિષે લોકોને
સમજાવવા લાગ્યો. તે ટુંકી નજરનો હતો. તેણે ઘાગી-
ના વેચવા માંડ્યા. પેહેલો લાતતો વગર હરકતે વેચાયો;
પણ જ્યારે ખીજે લાત, જે ખિચારા ભલા ગુદમેનની લ-
ખવાની તેખલ હતી અને જેની કિંમત ૩૨૦ થી ૩૨૫)
મુધીની હતી તે વેચવાની તૈયારી ચાલી ત્યારે તેણે હર-
કત કરવાનો ઠડાવ ડીધો. એક યાહુધીએ ૧ પૌન્દની ખીદ
કીધી.

‘એક પૌન્દની ખીદ,’ લીલાંઉવાળો બોલ્યો.

‘ત્રીસ શીલીન્ગ,’ વેલેનતાઇન સાદ બદલી બોલ્યો.

‘ત્રીસ શીલીન્ગ; એક જિચી સુગંધી લાઠડાંની તે-
ખલ, ચાર વઘેરા સાયની, આખી, ત્રીસ શીલીન્ગે જાય છે.’

‘બે પૌન્દ,’ વેલેનતાઇન ખીજ સાદમાં બોલ્યો.

‘બે પૌન્દની ખીદ, જાય છે, બે પૌન્દમાં જાય છે.’

‘પાંચ,’ એક ચાહુધી બોલ્યો.

‘બે પૌન્દ પાંચ શીલીન્ગ.’

‘બે પૌન્દ, દસ શીલીન્ગ.’ વેલેનતાઈન બોલ્યો.

‘ત્રણ પૌન્દ—ત્રણની બીદ—ત્રણ પૌન્દ—

‘દસ’

‘દસ—સાપાસ—ત્રણ પૌન્દ દસ શીલીન્ગમાં એક કિમ્મતી તેબલ જાય છે.

‘ચાર પૌન્દ.’

‘ચાર પૌન્દની બીદ—કોઈ વધેય ?’

‘ચાર પૌન્દ દસ શીલીન્ગ.—બે જણના ચાર—દસ છે.’

‘પંદર.’ ચાર—પંદર—જાય છે. ચાર પૌન્દ ૧૫ શીલીન્ગમાં જાય છે.

‘પાંચ પૌન્દ.’

‘પાંચ પૌન્દ, કોઈ વધે છે ?’

‘પાંચ—દસ.’

‘છ પૌન્દ.’

‘છ પૌન્દ, એક ઘણીજ કિમ્મતી તેબલ જાય છે—માત્ર છ પૌન્દમાં જાય છે.

‘છ—દસ.’—‘છ, દસે જાય છે.’

‘સાત પૌન્દ બીદ.’

‘જાય છે—સાત પૌન્દ—ત્રી તાઈન્સ.’

ચાહુધી પોતપોતામાં ઝઘડો કરવા લાગ્યા. તેઓ સમજ્યા કે તેબલમાં કાંઈ નોત, સોનુ રૂપું કે જવાહીર હશે.

‘શું નામ, સાહેબ ?’

‘ગુદમેન !’ વેલેનતાઈન ખરાબર ગુદમેનનાજ આવાજે બોલ્યો, જ્યારે વૉલ્ટર અને તેનાં સખળાં સગાં ગુદમેનનો સાદ પીછાણી તુર્ત ચોંક્યાં અને ચોતરફ ન-

જર ફેંકી તેને શોધવા લાગ્યાં. જે તરફથી અવાજ નિકળ્યો હતો ત્યાં મેહતો ગયો, પણ ખરીદનારતો જણાયો નહિ.

‘આ તેખલ કોણે ખરીદી?’ લીલાંડિવાળાએ પુછયું; પણ કાંઈ જવાબ મળ્યો નહિ.

‘લાવો, એજ દાગીનો ફરીથી મુકો,’ એક યાહુધી બોલ્યો.

તે દાગીનો ફરીથી મુકવામાં આવ્યો જ્યાં તે પાછો વધીને સાત પૌન્દ મુધી કોઢાયો. જ્યારે ખરીદનારનું નામ પુછવામાં આવ્યું ત્યારે વેલેનતાઇને પાછું ગુદમેનનું નામ આવ્યું.

‘ગુદમેન પાછો?’ એક યાહુધી બોલ્યો.

મેહતાએ ખરીદનારને જવા નજર કીધી જ્યારે ગુદમેનનું નામ સાંભળતાંજ વાહતર અને તેનાં કુટુંબના એહરા ફિક્કા પડી ગયલા જાંઠ વેલેનતાઇને એવો વિચાર કીધો કે જ્યાં છે ત્યાં તેઓએ ગુદમેનને મારી નાખ્યોછે.

જ્યારે લીલાંડિવાળાને ખરીદનાર શખસ મળી આવ્યો નહિ ત્યારે તે બોલ્યો, ‘આ તાઝુખીની વાત છે. અગર કોઈ શખસો અહિં હરકત કરવાના હેતુથી દાખલ થયા હોય તો તેઓને ધક્કા મારી બહાર કાઢવામાં આવે તે પહેલાં તેઓએ પોતે જવાની તસદી લેવી. આ રીતે અમારો વખત અમે ખોટી શક્તા નથી. તેખલ બાળુએ મુકો, અને ખીજે લાત લાવો. ગ્રહસ્થો, ખીજે લાત રૂપાનો ચાદાણીનો સત છે.’

તરતજ ત્રીસ શીલીન્ગથી યાહુધીઓ વધી ચાર પૌન્દ પર આવ્યા અને ચાર પૌન્દથી વેલેનતાઇને વધી દસ પૌન્દ પર લઈ ગયો. જ્યારે “શ્રી તાઈમ” થોકાયું ત્યારે વળી ખરીદનાર કોણ હતો તે કોઈ જણાયો નહિ.

‘આની શી મતલબ છે?’ લીલાંઉવાળાએ ગુસ્સામાં પુછ્યું. ‘આ લાત કોણે ખરીદ કીધો?’

‘ગુદમેન!’ વેલેનતાઈને બોલ્યો. આ નામ સાંભળતાંજ વૉલ્ટરની ખાયડી કીધીયારી પાડી બેશુદ્ધ થઈ પડી.

‘તોખાહ, તોખાહ, વળી ગુદમેન! પણ ગુદમેન ક્યાં છે? કોઈજ નહિ પણ ગુદમેન!’

જ્યારે વૉલ્ટરની ખાયડીને ઓરડામાંથી ખહાર બેશુદ્ધ હાલતે લઈ જવામાં આવી ત્યારે ત્યાં હાજર થયલા યાહુધીઓ અજબ થઈ તેણીની તરફ જોવા પડી ગયા.

‘આ ધણું અજાણ્ય જણું છે,’ એક યાહુધી બોલ્યો, ‘જો આ રીત ચાલુ રહી તો આપણાથી આગળ વધાય એ મુશ્કેલ કામ ધરાવે છે. ગુદમેન, પણ ગુદમેન છે ક્યાં? તે કોણ છે તેથી કોઈ જાણતું નથી!’

‘મીં ગુદમેન ક્યાં છે?’ લીલાંઉવાળો બોલ્યો. ‘મે-હુરખાની કરી તે અહિં આગળ આવશે?’

વળી ગુદમેનનું નામ સાંભળતાંજ વૉલ્ટરથી ઉભું રહેવાયું નહિ એટલે તે હોરેસના હાથમાં પડ્યો, જે તેને એક દલાલની મદદથી પડોસમાંના ઓરડામાં લઈ ગયો.

‘આ ગ્રહસ્થિતો બેશુદ્ધ થયો છે,’ એક યાહુધી બોલ્યો, ‘હવે આ લાતનું શું કરીએ?’

‘ખાળુએ મુકો,’ લીલાંઉવાળો બોલ્યો, ‘અને અનવો લાત લેવો. આ એક સુંદર નકસીની ટ્રેમવાલી આરસી છે.’

યાહુધીઓએ તેની કીમત સારી વધારી અને વેલેનતાઈને ખીજના સાદે તેની અસલ કીમત કરતાં પાંચ ઘણી વધારી મુકી જ્યારે લીલાંઉવાળાએ છેલ્લા ખીદરનું

નામ પુછ્યું એટલે વળી ‘ગુદમેન’ નામ આપવામાં આવ્યું.

‘અરે હજી ગુદમેન !’ એક યાહુધી બોલ્યો. ‘શું એકનો એકજ ખરીદીઆ કરશે ?’

‘ખસ ખા, હવે આગળ ચલાવવામાં કાંઈ સાર નથી,’ એટલું કહી તે માચરા ઉપરથી ઉતર્યો અને જે ઓરડામાં ધૂનતા, ખસ્તેહ જીગર વૉદતરને લઈ ગયા હતા ત્યાં તે ગયો. જેટલો વખત તે ત્યાં હતો તેટલો વખત સઘળા યાહુધીઓ તેની થી-યા કરતા હતા. તેઓ માંહેલાં એકે બીજાની તોપી ધરી કહ્યું ‘મીઠ ગુદમેન, મારા બહાલા ! આ સઘળા લાત તમેજ લેશો કે ?’ એ બોલોથી મોટી હસાહસ ચાલી, જે લીલાંઉવાળાના આવવાથી અટકી.

‘ચાલો, ગ્રહસ્થો આપણે આગળ કામ ચલાવ્યે,’ લીલાંઉવાળો માચરા ઉપર પાછો ચઢી બોલ્યો.

એક નવો દાગીનો લાવવામાં આવ્યો. બીદ પાછી ચાલુ થઈ; પણ પરિણામમાં પાછું ગુદમેનનું નામ.

આખરે વેલેનતાઈન મોટે સાદે બોલ્યો જે સાદ દેખીતો સાંમેની બાજુએથી આવતો જણાયો,—‘આ વેચાણ ચલાવવાની કોણે સતા આપી ?’

‘મીઠ ગુદમેન,’ લીલાંઉવાળાએ જવાબ દીધો.

‘ગુતમાન,’ કેટલાક યાહુધીઓ ખુબ પાડી ઉડ્યા.

‘તેને કાંઈ સતા નથી,’ વેલેનતાઈન બોલ્યો, ‘સામાન કાંઈ તેનો નથી.’

‘તેમાં શું થયું,’ કેટલાક યાહુધીઓ બોલ્યા, ‘પેલો ગ્રહસ્થ જોખમદાર છે, જે તે ચોરી લાવ્યો હશે તો—!’

‘સતા નથી, તો બોલનાર શખસ મેહરબાની કરી મારી સાથે પેલા ઓરડામાં આવશે ?’ એમ કહેતો લી-

લાંઉવાળો જે ઓરડામાં વાદતરને મુવાડયો હતો ત્યાં ગયો; પણ કોઈ શપ્સ તેની પુઠે ગયો નહિ. તેના અંદર જવા પછી યાહુધીઓ હસવામાં વારાફરતો અકેક ઘગીનો હાથ-માં લઈ ખીદ માંગે અને ખીદર તરીકે મીંઠ ગુદમેનનું નામ પોતેજ યોત્રે. કોઈ હાથમાં પોતાના ફાટાં ઈસ્તાફીંગ ઊંચે ધરી કહે, ‘મીંઠ ગુદમેન મારાં સ્તાફીંગ વેચતાં લેશો !’ કોઈ હસવામાં કહે, ‘મીંઠ ગુદમેન, મારાં ખાસડાંનું શું આપશે ?’ કોઈ કહે, ‘મીંઠ ગુદમેન, મારે ખમીશ વેચવો છે તેની શું ખીદ કરે છે ?’ વળી કોઈ કહે, ‘હું પોતાને વેચું છું, મીંઠ ગુદમેન, મારું શું આપશે ?’ વગેરે અનેક પ્રકારના થટ્ટાથી લીલાંઉખાણું ગાળ રહ્યું હતું જ્યારે લીલાંઉવાળો પાછો પોતાની તેખલ આગળ આવી યોડ્યો, ‘ગ્રહસ્થો, આજે લીલાંઉનું કામ આગળ ચાલે એવું નથી. હું ધણો દિલગીર છું કે તમને મેહેનત પડી છે અને કે તમારો કિમ્મતી વખત ફોફટ ગયો છે; પણ તેટલા કાજે ખોટું કરનારાઓને ઉત્તેજન આપવું એ મારું કામ નથી.’

એ સખુનથી સઘળા યાહુધીઓ ગુસ્સે થઈ ગયા અને આસ્તે આસ્તે તેમનું ખડખડવાનું વધીને મોટી ખાંગમાં ઉભરી નિકળ્યું કે જે સત્તાનાસનો પારી જેવું થઈ પડ્યું. તેમને એવી હાલતે ઉશકેરાયલા જોઈ લીલાંઉવાળો ત્યાંથી ખહાર નિકળ્યો અને પોતાના એક ઓરડામાં મજબુત કમાડવાસી ભરાઈ બેઠો.

ધન્ય છે ખાહાદુર વેલેનતાઇન તારા કેવા પ્રતાપ !

વેલેનતાઈનું ગીલ્લહાલ તરફ રવાનાં થયું; ત્યાં ગોગ
અને માગોગ નામના બે અસલી લંડવયાઓનાં
પુટલાંના મોંઢામાંથી તેનું આવાજ કાઢ્યું,
અને ત્યાર પછી કોમન કાઉન્સીલની
કચેરીમાં જયું.

હીલાંઉપાણામાંથી નિકળવા પછી મીં ગુદમેનની
ખોળમાં તેના મિત્ર મીં લેદજર નામના વેપારીની આ-
શીસમાં વેલેનતાઈન ગયો. તે વેપારી નવરો બેઠેલો
હતો તેને વેલેનતાઈને કહ્યું—

‘મેહરબાન સાહેબ, એક અગત્યનાં કામસર હું ત-
મારી સંલાહ પુછવા આવ્યો છું.’

‘તે શું છે, મારા જીવાન મિત્ર?’ લેદજરે પુછ્યું.
‘મારી નેક સંલાહ તારી ખીદમતમાં રજુ કરીશ. પણ
તમારા મીં ગુદમેનને કાં નહિ પુછતા?’

‘માત્ર એટલાજ કારણસર કે તે મને મળતો નથી,
વેલેનતાઈને જવાબ દીધો.

‘શું, તમે આગળ આવી ગયા ત્યારથી હજી તમને
તે મળ્યોજ નથી? તમને તે ધરમાંથી મળતો નથી?’

‘તે ઘરે પણ મળતો નથી તેથીજ હું તમને પુછું
હું કે તેનું કંકાણું હું શી રવેરો મેળવી શકું!’

‘હું ખરું કહું છું કે હું કંઈ અટકળ પાંધી શકતો
નથી. તમે તેના બાઈને મળ્યા હતા?’

‘હું તેને મળ્યો હતો; પણ તે એવું કહે છે કે
કંઈ નુકસાનકારક સદો ક્યારે લીધે તે નાહાસતો ફરે છે.’

‘ખરેખર!’ લેદજર પોતાના ચોપડો લઈ કોઈ
ચોકસ પાણું કાઢી તે તરફ ચોકસ નજરથી જોતો બોલ્યો.

‘એ ઘણુંજ—ઘણુંજ અજાયબ જેવું છે,’ ચોપડો બંધ કરતો તે બોલ્યો, ‘કે તે વિષે હું કંઈ જાણું નહિ ! સદ્યે ! અલખતાં મોટી મુર્ખાઈ ! હું તે વિષે તેને સઘળું ચેતાવતે, પણ જ્યારે માણસો પોતાની કમસમજે ચાલે એટલે તેના પરિણામ તેમને જરૂર આપવાં પડે. તોપણ તું કંઈ તેથી તારા જીવને કુહરાવ ના ! હું હિમ્મતથી કહું છું કે રફતે રફતે બધું ખરાબર થશે ! મૂર્ખ જીવડા !’

‘પણ આ આશ્ચર્ય જેવું નથી કે—’

‘ખીલકુલ નહિ ! એ રવેરો ગુચવાડામાં આવેલા પ૦) માણસોનાં નામ હું તારા આગળ કહી જાઉં—અને એક ખીજાં અઠવાડયામાં—ચાદ રાખજે કે ખીજાં પ૦)નાં નામ તું સાંભળશે. હું એ સમજું છું—મારી એ ખાખે ખાત્રી છે—અને તે ખાખે હું મારો હાથખી કલમ કરી આપું. પેહેલેથીજ કેમ ચાલતું હતું તે હું બધું જ્ઞેતો હતો.

‘પણ તેનાં ધરનો સઘળો સામાન—’

‘મારા જીવાન મિત્ર,’ મી૦ લેદજર તેને અટકાવી બોલ્યો, ‘તું મોટો થતો જશે તેમ તને વધારે ખપર પડશે.’ એટલું બોલીને તેણે પોતાનો હાથ વેલેનતાઈનના ખભે થોક્યો અને કહ્યું, ‘એ ખાખે કોઈને એક શબ્દ પણ કહીશ ના. તેમ કરવાથી ગુદમેનની આખરને ધોકો પોહોંચશે. કદાચ તે ખીજા ખાખદમાં પણ ગુચવાડામાં આવ્યો હોય, અને જો તેમ હશે તો રાખેતા મુજબ જરા પણ હાણી ઉપરથી બને છે તેમ માંગનારાઓ તેની ઉપર તુટી પડશે.’

‘પણ મને તો એવો વિચાર હતો કે તે કોઈ સારી પુંજવાલો ગ્રહસ્થ હતો.’

‘અને તેમજ છે.’ લેદજર બોલ્યો, ‘પણ માણસો પોતાની પુંજને નભાવી શકતા નથી, એક કલાકની

ખખરે માણસો પોતાનું દોષું આપી શકે એવા થોડા હોય છે. એક એન્કની પણ એવીજ દુરદશા થઈ છે? એમજ- એમજ, મૂર્ખ જીવડા ! ગુદમેનને સદો કરવાની કાંઈ જરૂર ન હતી; પણ હવે જો તું તેની આંટને જાણવવા માંગતા હોય તો એ વિષે કોઈ ચર્ચા, કાંઈ ગડબડ, કે પુછપરછ ચલાવીશ ના.'

વેલેનતાઈનને તેમ કરવાની કાંઈ ઈચ્છા હતી નહિ; અને જ્યારે તેણે જોયું કે લેદજર પાસેથી કાંઈ પટ્ટો મળી શકે એવું ન હતું ત્યારે ગુદમેનનાં કુટુંબના આળા ઉપર દેખરેખ રાખવાના હેતુથી તે ત્યાંથી નિકળ્યો. રાહમાં તે એક ગંજવર ઈમારત આગળ આગ્યો, જ્યાંના દરવાજા ઉઘાડા હતા તેથી તે તેમાં ઘખલ થયો. ડાખા હાથ ઉપર તેણે કોઈ એ મોટા પેહલવાનનાં પુટળાં ઢીલં જો તે નિહાળીને જોવા લાગ્યો. જોઈ રહ્યો એટલામાં ત્યાં આવેલા એ નાનાં કદના વણકરો ઉપર તેની નજર પડી. તેઓ પેલાં પુટળાંનાં ગંજવર કદ જોઈ અચરત થતા જણાતા હતા. એક કહે, ખાપરે ! ખીલ, એના પગતાં જો ! હું ધારું કે એનાં “સ્તાકીંગનાં ગાર્તર” અલખતાં સાડા-સાત વાર લાંખાં જોઈએ !

‘એમાં ગાગ ક્યો અને મેગાગ ક્યો?’ તેના સોખતીએ પુછ્યું. તે સોખતી કોઈ—મોટો ભોળો ભટ દેખાતો હતો.

‘કાં? જરા નાનો દેખાય છે તે ગાગ, અને જ્યારે કેતી તે દેવલમાં એકનો ટકોરો ડોકાય ત્યારે તેઓખી પોતાને ઘરે જમવા જાય જો.’

“એ શું બોલે ! જા, જા, ખાયડીને સમજાવ.”

‘ઠીક ત્યારે, જરા ડિબો રેહે, અને ત્યારે તારી ખાત્રી થશે.’

વેલેનતાઇન ઉભો ઉભો તેમની વચ્ચે ચાલેલી વાત સાંભળતો હતો. તે ભોળા દિલના આદમીઓ સાથ રમુજ મેળવવાને તેણે એકવાર નિશ્ચય કર્યો. એટલે એક પુટળું ખોલતું હોય તેમ તેણે સાદ નાખ્યો—‘કેમરે પો-ર્યાઓ, તમે મારી તરફ ટગોટગ શું જોયા કરો છો—એંહ?’

પુટળાંને ખોલતાં સાંભળી એક ગામડયો ફિક્કો ફય પડી ગયો. તે બીજાનો હાથ ઝાલી તેની પછવાડે ભરાયો. જ્યારે વેલેનતાઇને તેજ પુટળાંમાં સાદ નાખી કહ્યું, ‘નિકળો અહિંથી!’

‘કેમરે, દુકતાઓ ! મારા સોખતીનું અપમાન કેમ કરો છો?’ બીજાં પુટળાંમાંથી અવાજ નિકળ્યો. ‘દુર થાઓ, અહિંથી !’

એ સપુન સાંભળતાંજ પિચારા બંધે ગમારોએ ગભરાતમાં દોડતા કે દરવાજા ભણી રાહ પકડી એટલે તેઓ સાંમેથી આવતા એક મોટા અમલદાર સાથ અથડયા. તે અમલદાર ઘણોજ નાજુક પાંધાનો અને ઠીંગણો પુરૂષ હતો. તેણે એક સોનેરી સાંકળી છાટી ઉપર અને તેના કદ સાથ સરખાવતાં ઘણી મોટી એક તરવાર કેમરે લટકાવેલી હતી. આચકાથી જોયો તે જમીન ઉપર પડ્યો તેવાંજ લોકો તેની માવજત કરવાને તુટી પડ્યાં. તેની સલામતી તેમજ તેને કાંઈ ઈજા થાય નહિ તે માટેની લોકોની કાલજ એટલી ખદી હતી કે કાંઈ મના નહિ. જ્યારે તે અમલદારે સઘળાઓની ખાત્રી કીધી કે તેને કાંઈ ઈજા થઈ નથી ત્યારેજ લોકોનું ટોળું ત્યાંથી ચાલવા લાગ્યું. તે અમલદાર એક મોટા હાલમાં ગયો જ્યાં ઘણાક મો-ભાવાલા બીજા અમલદારો હતા. વેલેનતાઇન પણ ત્યાં ગયો અને જોય શું કે વડી ખુરસી ઉપર પેલોજ પડનાર શખસ હતો. ખપર કાઢતાં તેને માલુમ પડ્યું કે તે લાઈ-

મેયર પોતે હતો. તે દિવસનું સભાનું કામ જે અગત્યનું હતું તે તમામ થઈ ચુકું ત્યાં સુધી વેલેનતાઇન ચોબ્બે પાણુ જ્યારે એક રાખસ તેમજ નદીનો એક ચોકસ નાનો ફાંટો ગાલી કાઢવાની દરખાસ્ત કરવાને ઉઠ્યો. એટલે વેલેનતાઇને ‘ખસ, ખસ’ના પોકાર ચાલુ કરી મુક્યા.

‘મારા લાર્ડ મેયર,’ તે સભાસદ બોલ્યો, ‘કદાચ સાંમે બેઠેલા સભાસદને મનસે ‘ખસ’ હોય, તો સૃષ્ટીની દરેક ચીજ તેમને માટે ‘ખસ’ છે.’

‘બેસી જા !’ વેલેનતાઇન બોલ્યો.

‘વાહ ! અલખતાં, બેશક,’ ભાષાનકત્તા પાછો બોલ્યો.

‘મારા લાર્ડ મેયર, તેઓ મને—’

‘સવાલને વળગી રહેવા કહે છે !’ વેલેનતાઇન બોલ્યો.

‘સવાલનેજ હું પણ વળગી રહ્યો છું. સવાલનેજ લગતી ખાખદ ઉપર બોલતાં હું—’

‘મૂર્ખમાં ખપું છું !’ વેલેનતાઇન બોલ્યો. ‘બેસી જા ? તારી એખ ઉંઘડે છે.’

‘ચુપ, ચુપ, ચુપ !’ કેટલાક સભાસદો ધમકાવી બોલ્યા.

‘જે ગ્રહસ્થ આવી રીતે બોલવાની હિમ્મત કરે છે તે એક મદની માફક મેહરખાની કરી બહાર નિકળી જે કહેવું હોય તે કહેશે ?’ ભાષાનકત્તા બોલ્યો.

તે તક લઈ વેલેનતાઇને એક સભાસદ જે એક ખુણામાં ઉંઘના ઝાંકા ખાતો હતો તેનાં નામની ખખર મેળવી, અને તરત તેનીજ તરફનો સાદ કાઢી બોલ્યો, ‘મીંડ સ્નોપ્સન.’

હવે સ્નોપ્સનનાં નામની ખુમ ઉઠી. તે સાંભળતાંજ તે ડોળા ઓળતો ઉઠ્યો, જે કરવાને લોકો તેના ઢોંગ

સમજવા લાગ્યા. તે ગભરાતમાં પડ્યો. લોકો તેને માફ માગવા યોહાંસ કરવા લાગ્યું, જ્યારે તે બોલ્યો, ‘માફ, શા માટે; મેં એવું શું કર્યું છે, તે તો પેહેલાં કહો.’

‘જે એ નામદાર સભાસદ એવા રાબ્દ વાપરવામાં લાલ્યો હોય તો તેણે મેહેરખાની કરી પાછા ખેંચી લેવા,’ લાર્દ મેયર બોલ્યો.

આ વખતે માંશી માટે મોટો પોકાર બરપા થયો, જ્યારે સ્નોબ્સને ખુલાસો કીધો કે પેહેલાં તો મારી ઉપર આરોપ રોનું છે તે મેહેરખાની કરી મને જણાવો એટલે હું તમે કહેશો તેમ કરીશ.

‘એ નહિ ચાલે, ખચ્ચા સ્નોબ્સન! એ ટાળ નહિ ચાલે!’ વેલેનતાઈન એક જાણીતા સભાસદના સાદની ખરાબર નકલ કરી બોલ્યો.

આ બોલ સાંભળતાંજ લાર્દ મેયર હવે તે ખીચારા સભાસદ ઉપર ગુસ્સે થઈ બોલ્યો, ‘હું ખરેખર દિલગીર છું કે તમારી આ કહાર ચાલ વિશે મને ટિકા કર્યા વગર ચાલતું નથી.’

‘મારા લાર્દ મેયર,—જે એવું સમજવામાં આવે કે હું કાંઈ બોલ્યો છું તો તેમાં વળી એક ખીજ ઉલથાપ ખાવો છો.’

‘તું નહિતો વળી ખીજું કાણ? એસની છાંનો માંનો,’ તેનીજ પછવાડે વેલેનતાઈન સાદ નાખી બોલ્યો, જ્યારે તે સભાસદે ચોકીને પોતાની પછવાડે જોયું.

‘ખચીત આ રીત કાંઈ નવાઈ જેવી લાગે છે. આવી રીતનું કાંઈ આગળ કોઈ દિવસ ચાલેલું જેવામાં આવ્યું નથી,’ લાર્દ મેયર બોલ્યો.

‘તું તારું કોડની, મુગો મુગો!’ વેલેનતાઈન લાર્દ મેયરને કહ્યું.

‘હું મારું પોતાનું ફાડું!’ મેયર બોલ્યો, ‘હું મારું પોતાનું ફાડું, એંહ?’

‘હયક! હયક!’ ધણાક સભાસદો બોલ્યા.

‘હું મારું પોતાનું ફાડું, એંહ!’

જ્યારે તે ત્રીજી વેળાએ એમ બોલ્યો ત્યારે વેલેન-તાઇને તે પેહલાં શહેરના પેહલા કોટવાલના દરજ્જાની લગારે દરકાર કર્યા વગર ફરીથી કહ્યું, ‘હા, તું તારું ફાડ?’

આ બોલવું સાંભળતાંજ સઘળા સભાસદોના દિલે ધુન્નરાં જેવો કમકમાટ છુટ્યો. તેઓની વાચા શક્તિ ગોચા સ્તંબ્ય થઈ ગઈ. સઘળાઓ ઝપાન ખેંચી બેઠા. કોઈથી કાંઈ બોલાયું કે ચવડી શકાયું નહિ. આખરે મેયર સાહેબ પોતે બોલ્યા, ‘આજનાં અપમાનનો મને ખુલાસો મલવો જોઈએ.’

‘ખુલાસો?’ વેલેનતાઇને સાદ કાઢ્યો.

‘ખુલાસો, હા, ખુલાસો. કોઈ નામદાર સભાસદ મને મારું પોતાનું ફાડી લેવા કહે છે; હું તેમજ કરું છું, હું વિનંતી કરી જણાવું છું કે હું તેમજ કરું છું. હું નામદાર સભાસદને જણાવવા માંગું છું કે તે મારું કામજ છે, અને તેને ફરીથી કહું છું કે જ્યાંસુધી હું આ ખુરસીમાં છું ત્યાંસુધી તેનું માન મારે જાલવવું પડશે.’

આ સુખન નીકળતાંજ વેલેનતાઇને એટલી હિંમત ચલાવી કે ત્રણ જુદે જુદે દેકાણેથી ખે, ખે, કરી હસવાનું કીધું.

‘હું એ નામદાર સભાસદ પાસેથી એટલું માગું છું કે મારી દરજ્જાની પ્રતિષ્ઠા તે જાલવે’ મેયર બોલ્યો દરજ્જો.

‘દરજ્જો, અ-હું!’ વેલેનતાઇને બોલ્યો.

‘હા, હું ફરીથી કહું છું કે મારા દરજ્જાને ઝાંખ લાગવા હું દર્શા નહિ.’

આ વખતે સાબાસીના પુકારો ઉઠ્યા, જે પુરેપુરા ખંધ થયા નહિ એટલામાં એક જઈ સભાસદ કોઈને થપકો આપવા ઉઠ્યો જ્યારે વેલેનતાઈને ‘નામ-નામ-નામ’ કરી પોકાર ઉઠાવ્યો જે સભાસદોએથી ઉંચકી આપ્યા. ‘તે જઈ જોલ્યો મને તેનું નામ ખપ્પર નથી.’

હવે કુમનસીએ વેલેનતાઈન એકજ સભાસદનું નામ બાણુતો હતો તેથી તે જોલ્યો, ‘સ્નોબ્સન.’

‘ના, ના ! હું નહિ,’ સ્નોબ્સન જોલ્યો.

‘મારી પોતાની તરફ જોતાં હું કાંઈ દરકાર કરું નહિ ; પણ વડા કોતવાલ તરીકેનો મારો દરજ્જો મને એતાવે છે કે અપમાન કરનારાની ખપ્પર લેવી.’

‘તું વડો કોતવાલ !’ વેલેનતાઈને સાદ નાખ્યો.

‘નહિ, નહિ, તું મશકેરી કરે છે.’

‘મશકેરી !’ ગભરાયલાં રૂપે મેયર જોલ્યો.

‘તું શું એવું ધારે છે કે વડો કોતવાલ ખનવાને હાલ તું લાયક છે ?’ વેલેનતાઈન જોલ્યો. ‘તારું વજન બાળ્યે સવાસો રતલ થશે.’

આ રીતે અતેજ થયેલું જોઈ એક સભાસદ ચિર-ડાઈને ઉઠ્યો. તેણે દરેક અપમાનના શબ્દની નોંધ કરી લેવાને સભાને વિનંતી કરી જે સુચાણા પ્રમાણે તૂટી દરવામાં આવ્યું. તે જોલ્યો કે કોઈ સભાસદને મેયરના વજન સાથે શું કામ છે ? શું તે એવું સમજે છે કે લાઈ મેયર એક પાહાડ જેવું કદાવર અને ખુલ્લું આદમી જોઈએ ? શું તે વજન ઉપરથી બાણુસને આ મોટી પદ્ધિ ઉપર લાવવા માગે છે ?

‘પણ એનાં હાડકાં ઉપર કાંઈ માસ જોઈએ કે નહિ ?’ વેલેનતાઈને જોલનારની પછવાડે સાદ નાખી જોલ્યો.

‘ત્રાસ, ખચીત આ તો કાંઈ અન્યથા જોવી બુલ છે.’

આ પછી એક આદર્શીશ સભાસદ કોઈ શબ્દ અશુદ્ધ બોલ્યો જ્યારે વેલેનતાઇને તેનાજ બોલમાં તેની મરકેરી કીધી જેથી લાર્ડ મેયર બોલ્યો કે ‘હવે આવી રીત કદી ચાલશે નહિ ?’

‘ત્યારે એને શુદ્ધ બોલવા તું કાં નથી કહે તો ?’ વેલેનતાઇને બોલ્યો.

‘ચુપ, ચુપ ?’ લાર્ડ મેયર બોલ્યો.

‘શરમ છે ! શરમ !’ કેટલાક સભાસદ બોલ્યા.

‘આજ દને કેટલાક નામદાર સભાસદોની વર્તણુક આપણને ધણીજ અનગમી તેમજ આપણાં કામને હરકત કરનારી થઈ છે તેથી ધણીજ દિલગીરી સાથે આજની કચેરી ખર્ખાસ્ત કરવાની મને ફરજ સમજવી પડે છે.’ એટલું કહી તે હઠ્યો એટલે સર્વે સભા વિસર્જણ થઈ, અને આપણા મહાપ્રતાપી વેલેનતાઇને પણ ગીદદ-હાલ છોડી ગયો.

પ્રકરણ ૧૫ મું.

વાંદતરનો ગભરાટ—તેનાં પાપી મનની કુર્દશા.

એવું કહે છે કે કેટલાક માણસોને જીગર હોતું નથી. તેવો હાલ વાંદતરનો હતો એમ બોલી રાકાય. તેણે પોતાના ભાઈના તમામ સામાન ખાનગી સારાંથી વેચી નાખ્યો. તે વેચી નાખ્યા પછી થોડેક દિવસે વાંદતરની ખાયડી બોલી.

‘આ રીતે ચાલુ રાખવામાં કાંઈજ ફાયદા જેવું નથી. મને જીદું બીછાણું જોઈએ છે. ખરેખર કહું છું કે

હું હવે તારી સાથ મુઠ્ઠા શકતી નથી. ખચીત મારાથી ખને એવું નથી ; કારણકે તું ઈંધમાં ખડખડે છે, લવારાં કરે છે, ડચકાં ખાય છે, હાથ પગ પછાડે છે, લાતો લગાવે છે. ખચીત મારા પગ તારા એવા પછાડાથી છુંડાઈ ગયા છે. મારાથી હવે ખમી શકાતું નથી—અને જે તમે એજ રવેશે ચાલુ રાખો તો ખચીત તમારી આગળ રહેવું મને બારી પડે.’

હોરેસની ખાયડી તેણીની દયા ખાતી બોલી, ‘એ ધણીજ અનગમી વાત છે !’

“મારા બહાલા એ ખરેખર બયંકાર વાત છે ? હું અજખ છું કે મારું મોત નથી આવતું. છેલ્લીજ રાત્રે—તમે માનજો—કે હું ધણીજ ઢાકી ગઈ હતી હું પાંચ મીનીત પુરી પાધરી મુતી નહિ, એટલામાં તમે જમણી કોર દીધી અને પછી જોઈજ લેવો—સઘળાં કપડાંનું ડેકાણુંજ ન મળે. ક્યાં ઢાખરી, ક્યાં શુજની, ક્યાં ચાદર, ચારસો—દરેક ચીજ ઉડાર પુડાર થયલી.”

‘એતો મારા હોરેસની ગત થઈ, તેથી જ્યારે છાક્રો થઈ આવે છે ત્યારે એમજ કરે છે,’ હોરેસની સ્ત્રી બોલી.

‘અલખતાં,’ હોરેસ બોલ્યો, ‘હું નથી શું કરતો ?’

‘કાં, તું જાણે છે કે જે નાપસંદ ચીજ હોય તેજ તું ક્યાં જાય છે; તું કોર ફેરવે છે અને ધોરે છે, અને—’

‘હવે તે તો તું બોલી છે ! હું ધોરું છું ?—ચાલ, એ તો ઠીક છે—હું તો કદી ધોરતો નથી; મને તેની ધણી છીત છે ! હું તેને ધિક્કારું છું—હું ધોરી શકતોપણ નથી.’

‘તોખાહ, હોરેસ !’

‘પણ તું શું એવું મારાપાસ અંકે કરાવે છે કે જે હું ડક્કરની માફક ધોરવાને યત્ન કરું તો હું પોતે જાગી નહિ ઉઠું ?’

‘વારં, પણ જ્યારે તમે બંધેજન પડોસના ઝિર-
લામાં સુવો છો ત્યારે કોઈનો જખરો ધોરવાનો અવાજ
આવે છે, પછી ખોદ માલુમ તમે એ માંહેલું કાણુ હશે?’
વાંદતરની ખાયડી બોલી.

‘અરે હા ! તે તો પેલી પોલ છે !’ હોરેસ બોલ્યો,
‘તે કોઈ જખરી ધોરનાર છે.’

‘અરે, અરે, હોરેસ !’

‘તારા ખાવા કદી ધોરતા નથી,’ વાંદતરની ખાયડી
બોલી, ‘એ હું કબુલ કરું છું, પણ તેઓને ઉપરા સાપરી
લાત લગાવવાની ખુરી દેવ છે.’

‘ચાલ, જરા બીજાં દારૂ લાવ !’ વાંદતર બોલ્યો.

‘ખસ, હવે વધારે ના ખી, વ્હાલા !’ તેની ખાયડી
બોલી, ‘ઉપરા સાપરી પાંચ વ્હાસ તો તું ખી ચુકો છે.
અગર બીજાં ખીએ, તો ઘણા થોડો ખીજે અને તેખી
મણો નરમ કરીને.’

‘લાવ, ખાતલી અહિં ધકેલ, હું મારા હાથે લેવશ.’
તેને આંદી પાણી બેઢ્યું અને મોટા ગોટ ઉઠાવી ખુબ
લેહેરમાં સરાખની સ્તુતીમાં એક ગાયન ચલાવ્યું.

‘ચાકરડી ઝાર ને ખુટારા લાવે છે,’ હોરેસે પોતાની
હસમુખી ખાયડીને કાનમાં કહ્યું. પછી તે પોતાના જઈક
ખાપ તરફ જોઈ બોલ્યો, ‘લેવોની, જરા ચીરત લેશો ?
આ એક મોટી ચીરત છે.’

‘હવે એની અજમાયસ લેવો,’ ગુદમેનની ખાયડી
બોલી. ‘કેમ તમને ચીરત કેવી લાગે છે ?’

‘મને ખીલકુલ ગમતી નથી; ખચીત કાંઈ નહીસ
ચીજ છે,’ વાંદતર બોલ્યો, ‘પણ આ પેટમાંના ખલુરંગના
સેતાનને ડાવો કરવાનું કાંઈ લાવની ! ચીરતમાં શું વળ્યું ?’
(ગુદમેનની સ્ત્રીને,) અરે એઈ, ધરડી પોરી ! ‘નિ-

કળ, ઠાલી શીકર ! હું વિનવું છું કે તું મુજથી દુર થા.'
પન્થનો એક પ્યાલો લાવ !

‘અગર હોય દેહમાં શીકર કે દુઃખ.

થજો તે સર્વ સરામથી દુર.’

અરે કોણ બિહૈય ? બિહૈય કોણ, એંહ ? આવ
ધરડી પોરી, એક ચુમ્મો આપ ! રે પણ તું ગાતી કેમ
નહિ ? ચાલ, આપણે બધાં સાથે ગીતડાં ગાઈએ !’

‘પેલું કામ હીક રચાયું હતું,’ હોરેસ બોલ્યો,
‘નહિ વારં ?’

‘ના ના; બીલકુલ નહિ ! તેણે મને દીઠો— કામ
બરાબર રચેલું નહિ—કાચુ કપાયું.’

‘તેને કોણ જાણે કેવું લાગું હશે !’ આરડાના ખા-
લી ભાગતરફ દેખાડી વાંદતર બોલ્યો, ‘તેને પુછો ! પ-
નેહ તેને પુછો ! આ પેલો રહ્યો તે !’

‘ક્યાં ?’ હોરેસ બોલ્યો. સધળાંઓએ જ્યાં વાંદતર
આંગળી કરી દેખાડતો હતો તે ભણી જોયું.

‘કાં, પનેહ ! પેલું ! તમે આંધળાં છો શું ? એક
કલાક થયો ત્યાં પેલો તે ઉભેલો છે !’

‘અરે ખોદા ! તું મને કેવો બિહીવડાવે છે, વાં-
દતર !’ ગુદમેનની ખાયડી બોલી. તું મારું લોહી ફરતું
બંધ કરી નાખે છે. એમજ તેં ગઈ રાત્રેખી કીધું હતું.
તું એવું બધી રહ્યો હતો કે ગુદમેન પલંગના પગ આ-
ગળ ઉભો હતો.’

‘અને તે હતોજ !—પણ તેની દરકાર કોણ કરે છે !’
અને તેણે જે જગા તરફ આંગળી કરી હતી તે તરફ
ડોકું ઢુણાવ્યું અને ગ્લાસ ઓતી દીધું. ‘કાં, તું ગાતી
કાં નહિ ? વારં, લાવ, જરા બીજો દાર લાવ.’

‘અરે પણ તમે તેને ક્યાં બાળ્યો ?’ હોરેસે પુછ્યું.

‘ચુપ ! એમ ના બોલ, પેલો તે ત્યાં છે !’

‘અરે, છી ! પણ તું તેને ક્યાં લઈ ગયો ?’

વૉલ્ટરે મીનખતી બાળુએ ‘ખીસાડી, અને એક આંખ બંધ કીધી કે બીજીને વધારે જોર મળે. ખાદ, હોરેસ તરફ આતુરતાથી જોઈ બોલ્યો, ‘ખખરદાર, કાંઈ સવાલ પુછીશ ના. વારં, પણ ‘પ્રાન્દી-પાણી ક્યાં ગયું ?’-દગ-લખાળ ટોળીવાળાઓ ! એને (ગુદમેનને) છુટો મુકવાને તેઓને કાંઈ સત્તા ન હતી. તેઓએ વચન દીધું હતું કે જ્યાં સુધી હું પૈસા મોકલ્યો જઈશ ત્યાં સુધી તેઓ તેને છોડશે નહિ ?’ એટલું બોલતાં તે પોતાના હાથ આંખ ઉપર ઢાંકી ખુરસી ઉપર અઢેલાઈ પડ્યો, જેમાં તમાકુ અને પ્રાન્દી-એ બંધેની ભેગી અસર તળે તે તૂટ ઉઘી ગયો.

‘બસ તે હવે લેત્યો છે, હોરેસ બોલ્યો, ‘એને કોઈ જગાડશે મા. આગળ કોઈ વેળા આજના કરતાં અડધે હિસ્સે હાથમાંથી એ ગયો ન હતો.’

‘પણ કેવું આશ્ચર્યકારક છે !’ ગુદમેનની સ્ત્રી બોલી, ‘નહિ વારં ? હજી એક ધીરજ છે કે તે સેવટ ઉપર ગયો નથી.’

‘હવે તે તો ઠીક છે,’ હોરેસ બોલ્યો. ‘પણ એણે તેને ક્યાં પુરી મુક્યો હશે ! એ વાતનો મને મોટો ગુચવાડો લાગે છે. તેણે તેને ‘ઉઅર્ક હાઉસમાં’ નહિ નાખ્યો હોય; યા તેને બંદીખાણે તો નહિ નખાવ્યો હોય. ખચીત આ વાત તો કોઈ જખરી અજાયબજેવી છે.’

‘હોયબી, કે કદાચ તેને ખહાર દેશાવર ખાતે રવાના કીધો હોય,’ ગુદમેનની ખાવડી બોલી.

‘તેમ તો કદી નહિ,’ હોરેસ બોલ્યો. ‘તે તો કંઈ નજીકમાં જ છે. વળી, તમે જાણોછો, કે તે એટલો મુર્ખ નથી કે તેને ત્યાં રખાય. ચુપ !’ વૉલ્ટરને આજસ ખાતાં જોઈ તે બોલ્યો.

‘એજ રવેસે આખી રાત કરે છે,’ ગુદમેનની ખા-
યડી ધીમે સાદે બોલી. ‘ચપો, સાંભળો ! શ્વનું જીવે છે !’

કેટલાક માણસો જીવે એવા પોચા હોય છે કે ઉંધમાં
તેઓ પોતાની સઘળી વાત બોલી દેછે, અને તેઓ માંહેલો
એક વાદતર હોતો.

‘હવે, તારીથી થાય તે તું કરી લે !’ વાદતર બો-
લ્યો. ‘ચાહે તે કર-મને કાંઈ અલવાર આવનાર નથી !—
સર્તીશીકેત—એજ સતાવાર દસ્તાવેજ—એજ સનદ.—વારું
હું તે જાણુંચ ! તેનું શું ? અને તેમ તું હોતો—તું ધે-
લોજ હોતો !—નહિ, ખીલકુલ નહિ ! કાં, તારી સલામતી
માટે ! જોઓએ તને દિવાનાની સર્તીશીકેત આપી તેમને
કેહે—એક બોલ નહિ !— કર તેમ ! હું મારો ખચાવ
કરવા તૈયાર છું ! થંડો ! કઠી નહિ ! એ માનવુંજ નહિ.’
કોઈ સવાલમાં એ વાક્યો વાપરયા પછી તેણે અહંકારમાં
પોતાના હોઠ ફૂડાવ્યા. પણ પોતાનાં માથાંને ઝોલાન દેતાં
પુરસીની પીઠ સાથે તે એટલા જોરથી અફળાયું કે તે
તરત ચોંકી ઉઠ્યો, અને બોલ્યો, ‘ઠીક છે, પણ યાદ
રાખજે કે એ ફટકામાટે તને ધણું ખમવું પડશે. એ તું
એ લેગાવેલો ફટકો તારો છેલ્લોજ સમજજે !’

વાદતર !, ગુદમેનની ખાયડી બોલી. તેણીએ
તેને હોરેસની મદદથી ધરી રાખ્યો, અને કહ્યું, ‘વા-
દતર ! ઉઠ !’ ‘મને મારતાં તમોએ એને દીડો છેની ?’
‘ના, ના—તે અહિં નથી.’

‘એ તમે શી રવેસે મને કહી શકો ?—પેલો શું તે
તહિં ઉભો છે ! શું હું મારી પોતાની આંખે જોઉં છું તે
ખોટું સમજું છું ? શું તમે સઘળાં મારી વિરૂધ થયાં છો ?
નખોદ જજો તમો સઘળાંઓનું ? તમે મને પકડો છો
શામાટે ?—હું એના તોટો પીસીશ ! મને પકડોચ કાં ?’

અને તેણે હાવરો ખાવરો ખતી ટગોટગ જોઈ જે રાખસને પોતે હાણી પોંહોંચાડી હતી તે રાખસના ખ્યાલી આકાર ભણી તેણે આંગળી કરી દેખાડયું. (છુટવાને જોર કરતો) મને છોડીદો ! શું તમે લોકો મને અહિં દાખી ધરશો જ્યારે પેલો મારી ઉપર કૂતેલનાં ડોળ કરી ફાવી જાય છે ?

‘ ચાલો, ચાલો, ’ હોરેસ બોલ્યો, ‘ખીજ વખત એની સાથે લડજો. હું સરત મારું છું કે તમે તેને મારી શકશો.’

‘ મારા બહાણા વૉલ્ટર, તું જાગૃત થા, ’ ગુદમેનની ખાયડી બોલી; ‘એતો માત્ર એક શ્વપ્તુ છે. બહાણા, તે અહિં નથી-ખચીત તે અહિં નથી.’

‘ શીકર નહિ, આવતી કાલે તેની ખપ્પર લેજો, ’ હોરેસ બોલ્યો. ‘તેને તજ્યુંજ ક્યાં છે ચાલો, ગવર્નર ચાલો.’

વૉલ્ટર તદન ઠાકી ગયો, તેવી હાલતમાં તેઓ તેને ઉપર તેને બિછાંણે લઈ ગયાં.

‘ હવે ‘મુન ઉંઘાડું’ પડ્યું છે, ’ હોરેસ પોતાના આરડામાં પાછો ફરતાં બોલ્યો, ‘એણે તે ધરડા પોરયાને કોઈ ખાનગી દિવાનાશાળામાં પુરી મુક્યો છે ; એમાં તો જરા શક નથી. હવે આપો આપ જણાયું.’

‘ જા, જા, ’ ગુદમેનની ખાયડી બોલી, ‘એમ કહી ખને નહિ, શું ગુદમેન કાંઈ દિવાનો છે કે તેને તેવે ઠકાણે લઈ જવામાં આવે ! ’

‘ અરે ખસરે હવે, ખધું ઠીકજ છે, ’ હોરેસ બોલ્યો.

‘ પણ ખચીત, જ્યાંસુધી તે દિવાનો હોય નહિ ત્યાં-સુધી કોઈથી તેને અંદર લેવાય નહિ.’

‘ તેઓ નહિ લે ! ’ હોરેસ બોલ્યો, ‘ તેમના ખાપનુ શું જાય છે, જ્યાંસુધી તેઓને પૈસા મળ્યા જાય ત્યાંસુધી તે દિવાનો છે યા નથી તેની તપાસ કોણ રાખેચ ? જો હું ચાહું તો આપણા વડા ગવર્નર વૉલ્ટરને અને તે ચાહે તે

મને ત્યાં પુરી શકાય. વાત એ છે કે તેમના ગળવાં ભરાવાં જોઈએ ; પછી કોણને ગોંધી મુકયો છે તેની થોડી તેમને દરકાર છે. વહી દાકતરની સર્તીશીકેત જોઈએ—તે તો રૂપીઆ પાંચત્રું કામ છે કાંઈ જાણું નહિ.

‘શું સામું માણસ દિવાનું છે કે નહિ તે જાણ્યા વગર ?’

‘જાણ્યા વગર—તેમાં તેમને શું છે ? તેઓને તો સર્તીશીકેત લખવાને વારુતે યોલાવે છે ; અને તેમ કરવામાટે તેમને પૈસા મળે છે ; તેથી તેઓ કાં લખી નહિ આપે !’

‘તમે મને તદ્દન અચરતીમાં નાખો છો !’ ગુદ-મેનની ખાયડી યોલી.

‘એ ઠીક ! તમને અચરતી ! અરે તમે શું પણ અડધી દુન્યા સમજે છે કે લુગ્યા વૈદો કેવી તરેહ વ-જન વાપરે છે.’

‘પણ તેઓ તેમની તપાસ તો જરૂર કરે.’

‘મુદ્દલ નહિ ! કદી કદી તો દર્દી કોણ છે કોણ નહિ તે જાણ્યા કે જોયા વગર તેઓ ‘સર્તીશીકેત’ લખી આપે છે ; અગર તેમ કરતાં તેઓ દર્દીને ખરેખર જોવા જટલી તસદી લીએ તો તેને તરેહવાર નવાઈ જોવા સવાલો કરી એવો ગભરાવી મુકે જેથી તેઓનાં ખિલોર જ્યાં ચોખ્ખાં જાગરની જમ તેમ કરી ખાત્રી કરી મુકે કે દર્દી દિવાનો છે.’

‘પણ શું એ ધણું જખુન કામ નથી ?’

‘કાં, એ તો ધણુંજ સગવડ ભરેલું કામ ગણાય છે.’

‘પણ એની ગોઠવણ શી રીતે કરતા હશે ?’

‘ગોઠવણ એજ કે અગર મારી ઈચ્છા થાય કે

આપણા વૈદતરને કોઈ એવાં બંદીખાણામાં ગોંધી મુકવો છે તો આપણે કરવું એટલુંજ કે ત્યાંના માલેક ઉપર ફક્ત તે ખાખે આ મુજબ લખાણ કરી મોકલવું.

‘સાહેબ,—એક દર્દીને તમારી દિવાનાશાળામાં મોકળવે છે વાસ્તે હુકમ અને ‘સર્તીશિકેતના’ ફારમ મોકળી આપજો, વળી, અમને વધારે કડાકુટ કરવી પડે નહિ માટે મેહેરખાની કરી સર્તીશિકેત આપવાસાથે એ દાકતરોને તથા દર્દી ધણે ઝનુની અને મસ્તાન છે વાસ્તે તેને લઈ જવા એ અપરખંધા આદમીને રવાનાં કરી આપજો. એજ અરજ.’

‘અને એમ કરવાનું કાયદાસર ગણાય કે ?’

‘કાયદાસર ! કાયદાનું ત્યાં શું કામ છે ? ખાનગી કામકાજ સાથે કાયદાને શું નીચ્વત હોય ! અને તેમજ ‘કારોનરનુંખી’ ત્યાં શું કામ છે ?’

તેમના વચ્ચે એ રવેસની ગુફતેગો ચાલતી હતી એટલામાં માળ ઉપરથી ‘ખુન, ખુનના’ અવાજ નિકળ્યા અને પછી કોઈના જમીન ઉપર પટકાર્ધ પડવાનો અવાજ સંભળાયો. ગુદમેનની ખાયડીએ એક કિકિયારી પાડી અને તેણી યેશુદ્ધ થઈ ગઈ. હોરેસ વોલ્ટરેના સુવાના ઓરડામાં ધસ્યો અને જોયશું કે તે યેશુદ્ધ હાલતમાં જમીન ઉપર પડેલો. તેનો શ્વાસોશ્વાસ પાછો ચાલુ કરતાં ધણે વખત લાગ્યો ; અને જ્યારે તેમ થયું ત્યારે લવારું કરવા લાગ્યો. તેટલામાટે હોરેસે આખી રાત તેની આગળ બેસી રહેવાને કબુલ કીધું. પોતાની મા તથા ખાયડીને બિછાણે મોકલ્યા પછી તે એક મોટી ‘ઇઝીચેર’ ઉપર બ્રાન્દી અને ચીરત લઈ બેઠો.

પ્રકરણ ૧૬ મું.

ગુદમેનને નવાં રેહેઠાણે લઈ જવું.

ગાડીમાં નાખ્યા પછી ગુદમેન જ્યારે શુદ્ધિમાં આવ્યો ત્યારે તે જોય શું કે પોતે પાણીથી તદન બીનાઈ

ગયલો હતો; કારણ કે પેલા બદમાશોએ તેને હુશિયારીમાં આણવા માટે તેનાં મોંહ ઉપર પાણીનો મારો ચલાવ્યો હતો. તેણે પોતાની પાસ બેઠેલા રાખસનાં મો તરફ જોયું અને કહ્યું, ‘મારા ભલા મિત્ર, મુંજપર આ રવેશની જખરદસ્તી ચલાવવાની તમારી મતલબ શી હશે તે મેહરખાની કરી મને જણાવો !’

‘શીકર નહિ, તે મતલબ તમને સેહેજમાં જણાશે, અધીરા ના બનો.’

‘પણ એક ગુનેહગારની માફક મને કાં પકડવામાં આવ્યો હશે ! મેં કોણને નુકસાણ પોહોંચાડ્યું છે ? એકબી જીવડાની મેં મારી ઉપર ઈતરાજ ખેંચી હોય એવું મને સાંભરતું નથી.’

‘કાંઈ પણ સવાલ પુછવાનું બંધ કર ? એ વિશે અમે કાંઈ જાણતા નથી. અમને અમારા હુકમ મળ્યા છે એજ ખસ.’

‘પણ મારે આટલુંજ જાણવું છે કે તમે મને કંઈ જગાએ લઈ જવો છો.’

‘તેની તને જલદી ખબર પડશે ? સમજી ઠીક વખતે જણાશે. જરા હોભ એટલે તને વિચાર આવશે.’

‘પણ એટલું જાણાવવામાં તમને કાંઈ વાંધા જેવું લાગતું હોય એવું હું જોતો નથી !’ ગુદમેન બોલ્યો.

‘એટલું કહે, એ ગ્રહસ્થને,’ રખેરાજમાંથી એક બોલ્યો, ‘એ કાંઈ બીજાઓના જેવો દેખાતો નથી. કહે, કાંઈ અડચણ જેવું નથી.’

‘તે કાયદાસર કહેવાય નહિ !’ બીજાએ જવાબ દીધો. ‘તોપણ મને એ બાબે કાંઈ ખાસ વાંધા જેવું નથી, વાસ્તે હું કહીશ; અને તેપણ એટલાજ માટે કે એ કાંઈ મોટી આખરવાળો ગ્રહસ્થ દેખાય છે.’

‘ત્યારે તો મને જણાવો,’ ગુદમેન અધીરાઈથી બોલ્યો.

‘એટલે ઉતાવળે થા મા!’ એકે જવાબ દીધો,
‘તમે દર્દીઓને હુમેશાં એવી હાલત અખતીયાર કરવાની
આદત હોય છે.’

‘ખોદા ખાતર મારી સાથ એકાં ના કાઢો.’

‘લે વળી એમ બોલ્યો ! તમારા લોકોની એજ
રીત છેતી ! પણ જરા ધીરા અને થંડા કાં નહિ રહો ?
તમને કહેવાની હું કાંઈ દરકાર કરતો નથી ! અમે તને
એવી જગાએ લઈ જઈએ છિયે કે જ્યાં તારી સારી
માવજત કરવામાં આવશે.’

‘દિવાના શાળામાં ? નહિ વાદ ?’ ગુદમેન બોલ્યો.

‘મહિના દહાડા મુઘી દરરોજ એ પારખવાની તે
તજવીજ કરી હોત તો તારું વળત નહિ અને આ એક
સપાટામાં તેં ફતેહ મેળવી છે. પણ અમારી જગા ઘણીજ
સારી છે અને તે ખાનગી અને સોહોર સાર વગરની છે.
એવી તો કોઈ બીજી હશે નહિ ! દરેક ચીજ આખરદાર
અને મલાહજા ભરેલી છે.’

ગુદમેને ખાનગી દિવાના શાળાએ વિષે પુઠકળ
સાંભળ્યું હતું ; ત્યાં ચાલતી લુચ્ચાઈથીબી તે અજાણ
ન હતો. દર્દીઓ ઉપર ગુજરતા જીલમેને તે ગપાટા સ-
મજતો હતો કારણ તેનો એવો વિચાર હતો કે લગ્ન
જેવાં મુશ્કેલીનાં અને દુન્યામાં પેહેલાં ગણાતાં શહેરમાં કો-
ઈબી તરેહનો જીલ્લાત ચલાવવા દેવામાં આવે નહિ ;
પણ હવે અને આ તકેજ તેના ધારેલા આગળા ગપાટા
ખરા પનાવ તરીકે તેનાં ધ્યાન ઉપર અસર ચલાવવા લાગ્યા
તથા તેને નાસવાનો યત્ન કરવા ઉકેરતા હતા. તે હવે
સમજવા લાગ્યો કે જો નાસવાની કોશિસ ન કર્યામાં આવે

તો પાકીનો તમામ જન્મારો આખર થતાં સુધી કોઈ નાની જેવી અંધારી દુન્યામાં પુરઈ રહેવાનો. આ વિચાર મનમાં ઉત્પન્ન થતાંજ તેણે તેના આચરણમાં ફેરફાર કરી મુક્યો અને ગોયા કોઈ સંકટ હોય નહિ તેમ થંડો અને ધીરો બન્યો કે તેના વિચારનો પેલા તેના રખેવાલોને કોઈ ખાત ઉપજે નહિ. તે તેમની સાથ તદ્દન હળીમળી ગયો, અને તેઓ તેને નસાડી મુકવાને લલચાય એવા હેતુથી તેણે તેમના હાથમાં પાંચ સોનાના સિક્કા મુકી કહ્યું, હાલ તૂતે તો એજ લેવો પણ જો તેને દિવાના શાળામાં હાંકી લઈ જવાને બદલે તેઓ તેને નસાડવામાં મદદ કરે તો બીજા ૧૦૦ સિક્કાનો એક એક તેમને મળે.

‘એ બને એવું નથી,’ એક બોલ્યો, ‘મનતે એવું હું ઈચ્છત, પણ આપણી પછવાડે બે દાકતરો આવે છે જેમની સાથ તમારો—’

‘સાથે કોણ છે, મારા ભલા મિત્ર, સાથે મારું કોણ છે?’ ગુદમેને પુછ્યું.

‘કાં—જે ગ્રહસ્થે દાકતરોને તેડાવ્યા તેજ.’

‘અને તે કોણ છે?’ ગુદમેને ઉલટથી પુછ્યું.
‘તે કોણ છે? મને એટલુંજ કહો!’

‘તે કેમ કહેવાય! કાયદો નથી.’

‘એ તો એક ભરમ છે જે તમે આસ્તે આસ્તે તમારા જાણ્યામાં લાવી શકશો.’

‘હાલ તેઓ આપણી પછવાડે છે કે?’ ગુદમેન ખારીની બહાર ડોક્યાં કરતો બોલ્યો.

‘હા, હા, તેઓ આવે છે, બેસી જાઓ.’

ગુદમેન તૂતે બેસી ગયો કારણ તેની મતલબ પોતા ઉપર કોઈ પણ શક આવતો દુર કરવાની હતી.

‘હજી આપણને ધણું દુર જવાનું છે?’ તેણે પુછ્યું.

‘ધાણું નહિ ; આપણે નજદીક આવી પુગા છિયે ; બીજી દશ મીનીતમાં તો આપણે ત્યાં જઈ પુગશું.’

ગુદમેન સમજ્યો કે હવે વખત ખોલો જોઈએ નહિ ; કારણ તેણે જીવપર આવી એક ભારે યત્ન કરવાનો નક્કી કસદ કીધો હતો. તે જાણતો હતો કે એક વેળા ગાડીમાંથી બહાર નિકળ્યો એટલે તેને પકડી પાડવાને સેતાબ પાંડિવાળો આદમી પણ ફાવી શકે નહિ ; એ વિચારની કુમક પકડી તે કુદકો મારવાને તૈયાર થયો.

‘બીજી પાંચ મીનીત ખસ છે !’ એક રખેવાલ ખારીની બહાર ડોકું કાઢી બોલ્યો, જે તકનો લાભ તાપડતોખ લઈ લેવાને ગુદમેન ચુક્યો નહિ અને જીવતોળ છલંગ મારતો તે સપાટા ખંધ બહાર દોડતો થયો.

‘પેલો નાહાદો—સપર ગાડીવાન સપર’ એક જને ખુમ પાડી. ‘તે આપણથી પકડાવાનો નથી કારણ કે માસ વગરનું મરકતું છે. અને તેઓથી તે પકડાત પણ નહિ—પણ કમનસીબે બહાર કુદી પડતાં તેનું ઘુંટણ જોખમાયું જેથી તેને દોડવું ભારી અને કઠણ કામ થઈ પડ્યું.’

તરતજ ગાડી અટકી અને પેલા બદમાશો બહાર કુદી પડ્યા ; અને ગુદમેન પોતાના ખંધે પગનો મજબુતાઈથી ઉપયોગ કરવાને અશક્ત બન્યો હતો તેથી તેઓએ તેને સેહેલાઈથી પકડી પાડ્યો જ્યારે તેઓ માંહેલા એકે તેના બરડા ઉપર જોરથી એક દીંગણું લગાવ્યું અને તેને તૂટ જમીનદોસ્ત કરી નાખ્યો.

‘અમારી સઘળી મેહેરબાનીનો તું આ બદલો સમજ્યો ?’ એક શખસ, તેનાં પેટ ઉપર જોરથી લાટ મારતો બોલ્યો. ‘આ તારી નિમખહુલાલી કે ?’

‘લુચ્ચાઓ !’ ગુદમેને પોકાર કીધો ; જ્યારે પેલા ખંધે જને તેને લાટે કુટી નાખ્યો.

‘હા,’ એક બોલ્યો. ‘લાવ, સેમ ! બેડી લાવ ?’

સેમ તૂત બેડીની એક જોર લાવ્યો અને તે ઉઘાડવા લાગ્યો. જ્યારે ગુદમેન બેડી પકડી લઈ પોતાના ખચાવમાં તેઓ તરફ ધુમાવતો બોલ્યો, ‘હું બેડી પોવા દઈશ નહિ ! હું મારી પોતાની સલામતી માટે લલીશ અને મારો ખચાવ કરીશ. જે કે હું દિવાનો નથી તોપણ હું હવે જીવ પર આવેલો છું, અને જે શપ્ત મને પેહેલે હાથ લગાડશે તેનાં ખુનનો જોખમ તેને સર ગણાશે.’

પેલા ખંધે જન તે પણ પાછા હત્યા.

‘મને ધનસાફ આપો,’ ગુદમેન બોલ્યો. ‘અગર હું દિવાનો હોઉં તો તે મારું દિવાનાપણું દુન્યા હજીર સાબિત થવા દો ! આ રીતે સંસારમાંથી હું પોતાને ચોરી લઈ જવા દઈશ નહિ.’

આ પણ એક ગાડી તે જગા આગળ ઝડપથી આવી લાગી જે તરફ ઉલતમંદ આશામાં ગુદમેનની નજર દોડી. તે ગાડી જોતાંજ પેલા પદમારો એક જોસ-ખંધ સામટો હુમલો કરી ગુદમેન ઉપર ટુટી પડ્યા અને તેને ગડચીમાંથી પકડી જમીન ઉપર પટકી નાખવામાં ફતેહ પામ્યા. અને જોકે તે જમીન ઉપર પડ્યો તેવાજ તેઓએ લાટે લાટે તેનાં ધુટાણ ભાંજ નાખ્યા જેથી બિચારો ગુદમેન ચાલવાની શક્તિહીન થઈ પડ્યો. ગાડી નજદીક આવી ઉભો એટલે ગુદમેને ‘મદદ, મદદ !’ ના પુકાર કર્યા. ‘મદદ ! ખુન !’

‘હમે તને મદદજ કરીશું,’ એક માણસ તે ગાડી-માંથી ઉતરતાં બોલ્યો. ‘હમે તને ખાસી મદદ કરીશું.’

‘અને તારો કિણો પણ લઈશું,’ એક બીજો શપ્ત ગાડીમાંથી ઉતરતાં બોલ્યો.

ગુદમેને તે સાદ ચોલખ્યા, અને જે બાજુએથી તે નિકળ્યા હતા તે તરફ જોયું એટલે તેની તમામ આશા

મુન મારી ગઈ કારણ કે તેના દીલમાં ઘકતરો બોલી-
મૌત અને દાખ આપ્યો.

‘નાખો એને અંદર !’ દાખ આપ્યો.

‘તારો પેલો જીવાન ખુખખ હવે અહિં નથી,’
બોલીમૌત બોલ્યો. અને તેણે અને દાખે ગુદમેનના
પગ પકડ્યા, જ્યારે પેલા બે રખેવાલોએ તેનું શરીર ઉંચક્યું
અને ગાડીનાં ખારણાં આગળ તેને લઈ ગયા.

ગુદમેને પોતાથી ખનતી તમામ કોરોસ કરી ફાંફાં
માર્ચાં અને કેટલીક વખત પેલા ખંધે ઘકતરોને પોતાની
આગળથી હંમેસો મારી દુર કરવામાં ફતેહ પામ્યો જ્યારે
તેઓ દરેક વખત નવાં જોર સાથ તેના આંગ તરફ ધસતા.
તેને ગાડીમાં નાખવાની તેમની દરેક કોરોસ વ્યર્થ જતી
જ્યારે પેલા ખંધે રખેવાલોએ તેના ગુરા ઉપર પોતાનાં
ભારી ખુતની લાટો જોરથી લગાવી પણ ગુદમેને પોતાના
પગ વાજ્યા નહિ. તેઓએ તેને ગુંગલાવી બેશુદ્ધ કરી ના-
ખવાનો યત્ન કર્યો જે પણ વ્યર્થ ગયો, કારણકે ગુદમેન
જીવ ઉપર આવી તરફડ્યાં મારતો હતો. એમ કરતાં જ્યારે
તેને અંદર નાખવાની તેમની દરેક કોરોસ ફોફટ ગઈ
ત્યારે દાખ ઘકતર આપરે બોલ્યો, ‘પેલાને કહો કે
આપણને મદદ કરે ! તેણે અહિં આવવું જોઈએ ! એ કાંઈ
કામનું નથી ; અમારાથી એને ગાડી અંદર નાખી શકાતું
નથી ; વાસ્તે તેને અહિં આવવું જ જોઈએ.’ અને જ્યારે
એક માણસ જે અત્યાર સુધી ગાડીમાં ભરાઈ રહ્યો હતો
તેને મદદ માટે બોલીમૌતે બહાર ખેંચી કાઢ્યો ત્યારે
ગુદમેન બોલ્યો, ‘રે દયાળુ ખોદા !—મારો ભાઈ !—રે
વાહતર !—ઝાલા વાહતર મને ખચાવ—મને એ આ-
દમીઓથી ખચાવ !’

વાહતર આપ્યો, એટલે ગુદમેને આગળના કરતાં
અધિક જોશ ભરી કોરોસ કરી, પણ તેને પેલા પદમા-

શોના પંજામાંથી છોડવવાને બદલે, એક કૂતરાની માફક તેણે તેને ગાડીમાં નાખવાને પેલાઓને મદદ કરી ! જે પળે તેને અંદર નાખ્યો, તેજ પળે રખેવાલો અંદર બેઠા, અને દાકતરોથી તેમની સાથે ગયા. જ્યારે આગ-જાઓએ એકદમ તેને ગરદનમાંથી પકડ્યો અને પોતાનાં વેઢાં જોરાથી તેના ગળામાં ખોશ્યાં, જ્યારે છેલ્લાઓએ તેના પગ ખાંધ્યા અને નીચે પકડી રાખ્યા.

‘મારો ભાઈ !’ ગુદમેન બોલ્યો,—‘મારો ભાઈ મારી વિશ્વ !—ખોદા !—એ કેમ બને !’ તેના ગાળ ઉપરથી દુઃખનાં આંસુનાં રેણાં ઉતર્યાં, અને એક બચ્ચાંની માફક તે ડચકાં ખાઈ રોવા લાગ્યો. ‘હવે તમે કાંઈપણ જખરી મુજબર વાપરવી નહિ,’ તે બોલ્યો, “મારો ભાઈ, મારો પોતાનો ભાઈ, જેને મેં આજ સુધી પાળ્યો, તે મારો શત્રુ થઈ બન્યો છે ! જેમ તમારી મરજી પડે તેમ હવે કરો ; હવે હું ફરીથી સામે થઈશ નહિ !’

‘પ્રીકર નહિ,’ એક બદમાશ તેને ખુબ ઢઠોલા બોલ્યો, ‘એ વાતની અમે ખુબ સંભાલ રાખીશું ! કોઈથી રવેશે, એકજ કટકામાં અમને તારી અઝી અજ-માયસ થઈ છે, અને ફરી એવી તમે તરફથી નવાંજેશ થાય નહિ તે માટે મરાખર અમારી હુશિયારીમાં રહીશું,’ અને તેના ગળામાં પાછાં પોતાનાં વેઢાં ખોસી તેને ખુબ હિજવીને દોદરો કર્યો.

ગાડી ઉભી રહી. એક મોટી ખાંધણીવાળી અને મોહક ધમારત આવી. તેના બહારના દરવાજા ઉંઘડ્યા જે તેઓ અંદર ગયા એટલે પાછા બંધ થઈ ગયા જ્યારે ગુદમેન ઉપરથી પોતાનો કપજો છોડી બોલ્યો, ‘હવે તું ધરડા લુચ્ચા, હવે જીંદગી સુધી અહિં પુરઈ રહેલો સ-મજ. હવે તું પુરતો સલામત છે ! હવે બેલાસક જેઈએ

એટલી તસરી તું અમને આપ.' ગાડીનું પારણું ઉંધડ્યું એટલે ઘડતરો ઉતર્યા, અને જ્યારે રમેવાળોએ ગુદમે- નના પગ છોડ્યા, ત્યારે એક પણ તેને તેઓએ એકલો રડતો મુક્યો.

‘કેમ હવે ખહાર આવે છે કે નહિ?’ તેઓ મા- હલા એકે પુછ્યું; અને ખીચારો ગુદમેન જે તદન ઠાકી ગયો હતો તેણે નીચે ઉતરવાની કોરોસ કીધી, પણ બે પગઠયાં હેઠળ ઉતર્યો નહિ એટલામાં પેલા નિર્દય બદમાશે જોરથી તેને ખહાર ખેંચી કાઢ્યો જેથી તે ખીચારો ખભ- રાયલી કાંકરાની જમીન ઉપર જોરથી અકળાઈ પડ્યો ‘ચાલ! હા!’ જેમ એક મુવેલા કુતરાને ઠોકર મારે તેમ ગુદમેનને ઠોકર મારતો એક બદમાશ બોલ્યો. જ્યારે ગુદમેનથી ઉઠાયું નહિ ત્યારે તે તેને જમીન ઉપરથી ધસડતો લઈ ગયો. તેનાં નાંક અને કાનમાંથી લોહી ઢોલ- ખંધ વહેતું હતું જે જોતાં ગાડીવાનને કમકમાત ઉપજ્યો તેથી તે બોલ્યો, ‘જરા ઈતસાન્યત વાપરો! જો એ ઘેલો હોય તો જીવજંતુની મીસાલ એની સાથ વર્તવાની કાંઈ જરૂર નથી!’

‘તું તારું ફોડ,’ એક કાળા દેખાવનો શખસ જે તે દિવાનાશાળાનો માલેક જેવો જણાતો હતો તે બોલ્યો. ‘તારું ભાડું શું થયું છે?’

‘સાત શીલીન્ગ!’ ગાડીવાન ગુસ્સામાં બોલ્યો.

‘લે આ, ચાલ હવે નિકળી જા? તારી પતરાળ અમારે સાંભળવી નથી.’

“ખોદા પનાહ રાખે! એવું ભાડું હું ફરીથી કરું નહિ.” ગાડીવાન બોલ્યો, ‘જો હું આગળથી જાણતે તો હજાર વેળા તું પગે પડતે તો હું એવું ભાડું કરતે નહિ.’ એટલું કહી તેણે ચિડમાં તેઓ તરફ જોઈ ઘેડાને ચાપુક લગાવ્યો જેથી ગાડી ઝડપથી ગપ્પડી અને દરવાજા આ- ગળના એક માણસના કાન ઉપર તેનો ધસારો લાગ્યો.

ખિચારા ગુદમેનથી જમ જોવાયું તેમ પોતાનો ભાઈ જે બહારની ગાડીમાં ભરાઈ બેઠો હતો તેની તરફ તાણી તોડીને જોયું; પણ તે ડોકું ફેરવે શું એટલામાં તેને ઘસડીને એક કોટડીમાં લઈ જઈ નાખવામાં આવ્યો. જ્યારે આંસુના કટરા છુટવાથી તેના હૈયાનો ભાર ઓછો થયો ત્યારે તેણે એક શખસ કે જેને ઘસ્ટરોની સર્તીશી-કેત આપવામાં આવી હતી તેને ધીમા અવાજે પુછ્યું, ‘સાહેબ, તમે આ ખાતાના માલેક છો?’

‘હા, હું છું!’ તેણે ભવાં ચડાવી કહ્યું.

‘મેહેરબાની કરી મને અત્રે લાવી મુકવાની સનદ દેખાડશો!’

‘ચુપ રહે!’

‘હું માત્ર એટલુંજ ઈચ્છું છું કે—’

‘ચુપ!’ પેલો ડોળા ગુરકતો હેવાન બોલ્યો. ‘એનાં કપડાં ઉતારી લો, અને ખિછાણે નાખો!’ પોતાનાં માણસોને તેણે કહ્યું. ‘અગર એ પોતાના સેતાન્યત આળા અહિં આપણને દેખાડવાની તાકાત ચલાવે તો એની ખપ્પર કેમ લેવી ને તમે જાણો છો.’

ગુદમેનને એક અધારી, સાંકડી કોટડીમાં ઘસડી લઈ જવામાં આવ્યો. તેના કપડાં કાઢી લેવામાં આવ્યાં, અને તેને એક પાટલાં ગોદરાં ઉપર નાખવામાં આવ્યો. ત્રણ ચાર જખરદસ્ત માણસોએ તેની આગળથી જતી વેળા સોગંદ લઈ તેને કહ્યું કે અગર જરાબી ઘોંગાટ ફરવામાં આવશે તો તેઓ આવી તેનું માથું ભાંજ નાખશે; એટલું કહી તે રાત્રે તેને બંધ કરી મુક્યો.

‘ખોદાની મરજી પ્રમાણે થવું જોઈએ!’ ગુદમેન એકલો રહ્યા પછી બોલ્યો.

‘પણ રે ખોદા ! શું હું દિવાનો છું ?—હું હોવો જોઈએ—મને લાગે છે કે હું હોવો જોઈએ ; કારણ કે મને એવો વિચાર આવ્યો હતો અને હજી તેમજ વિચાર હું કે મેં મારા બાઈને દીઠો હતો—તે મારો બાઈ કે જેની તરફ હું કોઈ દિવસ અકૃપાળુ થયો નથી—જેને અતિશય નરમાસથી અને સંભાળથી ઉછેર્યો હતો—અને જેનું હું હજી પુરું કરું છું. અરે—એ નહિ અને તેવું છે !—હું છું—હું દિવાનોજ છું ! અને તોપણ—ખચીત એ સ્વપ્નનો હોયજ નહિ ! નહિ, નહિ ! હું હાલ જાગતો છું ! ખોદા ! એ શું હશે ! દિવાનું તો નહિ હોય !—તે હોય કેમ—મને દરેક ખાખદ યાદ છે—તે હું હારખંધ મેળવી શકું છું—અને તેમની ઉપર ટિકા કરી શકું છું—પેલા વેદો ! તેઓ ચીનના રોહનશાહ સાથની મારી સગાઈ વિષે કાંઈ યોલતા હતા ! એ રીતની સગાઈ ધરાવવાનો જરા પણ ખ્યાલ મને આવ્યો ન હતો ! જ્યાં છે ત્યાં કાંઈ ભુલ થઈ છે. તોપણ, તેમને મોકળ્યા કોણે ! વાહતરે ! તેની તેમ કુવાની હાંસીલ મતલબ ! તરતનો કુખજો મેળવવાની ! તે હશે ! અરે ! આ કેવી નીચ રીત છે ! ક્યો માણસ પકડાવાથી—પરહેજ પડવાથી—ફાંસી જવાથી ખચી શકે ? અગર હું ગાંદો ન હોઉં, તો હવે હું જલદી તેવો થઈશ !’ અને જ્યાં સુધી તે તન અને ધ્યાનથી ઠાકી ગયો ત્યાં સુધી તેણે એવી તરેહવાર કબજાં મનમાં ચાલુ રાખી.

ભાગ ૧ લો સમાપ્ત.

આગલથી નામ નોધાવજો.

છપાઈ બહાર પડશે.

લિફ્ટાક.

ધુપી પોલીશનો અમલદાર.

જેની ખુનો, ચોરો, ઘાડપાડુઓ તથા ઘેર ફાડનારને
મકડી કાઢવાની હેરત બરેલી યુક્તીઓ, તથા મુખલક્ષણ
વિદ્યા ઉપરથી શાહુ તથા ચોરને પીછાણી કાઢવાની
અજબ જેવી શક્તી. આગલથી નામ નોધાવનાર જોડે
રૂ. ૧) પાછલથી રૂ. ૧૫ પોશતેજ ૦) =

જમાનાનાં જીવાનીઆઓનો એક અછો
ચીતાર.

‘પેહેલું પીએ તો દાર, બીજું પીએ તો વાર,
ત્રીજું પીએ તો શરાબ, ચોથું પીએ તો ખાનું ખરાબ.’

“શરાબ તારૂં ખાનું ખરાબ !”

એવે નામનો ખેલ.

(લખનાર) દાદી એં તારાપોરવાળા.

જેમાં શરાબથી તથા જીગારથી નીપજતા ગેરકાયદા
તથા ખાનાખરાબીનો એક શોકાતુર અહેવાલ દર્શાવ્યો છે.

આ ખેલમાં દિલપસંદ તથા જીદી જીદી રાગણીઓનાં
ગયન સમાવવામાં આવ્યાં છે. આગલથી નામ નોધાવનાર-
જોડે રૂ. ૦ ; પાછલથી ૦ = ; પોશતેજ ૦૫ આનો.

ધનજો ગોજો—કિન્મત આગલથી રૂ. ૦૫ ; પાછા
લથી રૂ. ૦૫.

પાક દામન ચાલુધન—કિન્મત આગલથી રૂ. ૧);
પાછલથી રૂ. ૨).

એમ. મીસીની કુંપની, કોટ, મુંબઈ.

